

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ЧАСУ

Методичний посібник

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ, ЗАГАЛЬНОЇ
ТА ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ**

**ФОРМУВАННЯ В УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА
ПОВОЄННОГО ЧАСУ**

методичний посібник

**Івано-Франківськ
«НАІР»
2025**

УДК: 373.5.035:172.15

Ф 79

DOI: <https://doi.org/10.32405/978-617-8768-05-8-2025-148>

*Рекомендовано до друку
вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України
(протокол № 11 від 25 вересня 2025 р.)*

Рецензенти:

Гончар Л.В. – доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу інституційного виховання Інституту проблем виховання НАПН України;

Рейпольська О.Д. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу дошкільної освіти Інституту педагогіки НАПН України.

Ф 79 Формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності в умовах війни та повоєнного часу: методичний посібник / Бех І.Д., Коломоєць Г.А., Трейтяк Д.В., Федоренко С.В., Шкільна І.М., Журба К.О. Івано-Франківськ: НАІР, 2025. 148 с.

ISBN 978-617-8768-05-8

У методичному посібнику розкриваються практичні аспекти формування національної солідарності в умовах війни і повоєнного часу. Акцентується увага на підготовці педагогів та сучасному змістовому й методичному забезпеченні процесу формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності. Пропонуються методики для позакласної і позааудиторної роботи з молоддю. Представлено найкращі практики формування національної солідарності, зарубіжний досвід, інноваційні форми і методи, методика розвитку критичного мислення. Характеризуються особливості формування національної солідарності молоді в ігровій діяльності на основі моральних цінностей і наукових підходів.

Посібник адресований педагогам закладів загальної середньої освіти, виховникам, викладачам закладів вищої освіти, студентам вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 373.5.035:172.15

ISBN 978-617-8768-05-8

© Інститут проблем виховання, 2025

© Авторський колектив, 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. РОЛЬ ПЕДАГОГА У ФОРМУВАННІ В УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ І ПОВОЄННОГО ЧАСУ...	7
1.1. Підготовка педагогів до формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності.....	7
1.2. Тренінг національної єдності «Ми – Україна».....	14
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТОВЕ І МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ.....	50
2.1. Організація позакласної та позааудиторної роботи у закладі освіти з формування у молоді національної солідарності	50
2.2. Методика проведення виховних годин з формування національної солідарності.....	52
2.3. Використання віртуальних екскурсій у практиці формування національної солідарності.....	66
2.4. Інформаційні гайди.....	69
2.5. Методика проведення патріотичних челленджів у закладі освіти	74
РОЗДІЛ 3. НАЙКРАЩІ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ	77
3.1. Генезо-моделювальний метод у вихованні духовних цінностей особистості.....	77
3.2. Найкращі практики формування національної солідарності в експериментальних закладах.....	89
3.3. Методика розвитку критичного мислення «Відповідальне споживання інформації у цифрову епоху».....	98

РОЗДІЛ 4. ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ СПРЯМОВАНА НА ФОРМУВАННЯ В УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ.....	103
4.1. Роль військово-спортивних ігор у формуванні в учнівської і студентської молоді національної солідарності.....	103
4.2. Функції військово-спортивних та патріотичних ігор	105
4.3. Ключові характеристики військово-спортивних та патріотичних ігор як освітньо-виховного ресурсу у формуванні національної солідарності.....	109
4.4. Приклади військово-спортивних ігор як інструментів формування національної солідарності.....	114
4.5. Використання виховного потенціалу військово-спортивних ігор в освітньому процесі ЗЗСО, ЗПО, ЗВО.....	117
4.6. Інтелектуальні та інтерактивні ігри у формуванні в учнівської і студентської молоді національної солідарності.....	126
4.7. Рольові ігри у формуванні національної солідарності.	129
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	136
ДОДАТКИ.....	140

ПЕРЕДМОВА

Україна переживає період глибоких трансформацій, спричинених війною росії проти України та викликами майбутнього повоєнного відновлення. За таких умов національна солідарність постає не лише як моральна категорія, а як фундамент існування Української держави, національної стійкості, єдності та спільної відповідальності. Формування національної солідарності в учнівської та студентської молоді є стратегічним завданням освітньої політики, що вимагає системного, методично обґрунтованого підходу.

Запропонований методичний посібник розроблено з метою надання педагогам, виховникам, методистам та управлінцям освіти цілісного інструментарію для формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності в умовах війни та повоєнного часу. Його зміст охоплює:

- концептуальні засади та роль педагога як агента солідаризації молоді;
- підготовку педагогічних кадрів до роботи у кризових умовах;
- тренінгові практики, зокрема тренінг «Ми – Україна»;
- методичне забезпечення позакласної та позааудиторної діяльності;
- використання сучасних форм — віртуальних екскурсій, інформаційних гайдів, челленджів;
- апробовані практики, включно з генезо-моделювальним методом І. Беха та передовим досвідом експериментальних закладів (Ліцей «Домінанта» м. Київ);
- ігрові формати, зокрема військово-спортивні, патріотичні, інтелектуальні, інтерактивні та рольові ігри, як інструменти формування національної солідарності.

Методичний посібник поєднує концептуальні засади, нормативні орієнтири та практичні методики, спрямовані на формування національної солідарності, як внутрішньої позиції української молоді, що проявляється у вчинках, діях і спільних зусиллях.

Методичний посібник спрямований на те, щоб освітяни могли не лише реагувати на виклики часу, а й формувати нову генерацію громадян — свідомих, відповідальних, згуртованих, здатних до дії в ім'я України.

Над методичним посібником працювали:

Журба Катерина Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувачка відділу національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України (передмова, розд. 1.1., 1.2 (у співавторстві з С.В.Федоренко, І.М.Шкільною), 2.1, 2.2 (у співавторстві зі Д.В.Трейтяком), 2.5 (у співавторстві зі Д.В.Трейтяком), 3.2., 4.6 (у співавторстві зі Д.В.Трейтяком).

Бех Іван Дмитрович, доктор психологічних наук, професор, академік, директор Інституту проблем виховання, головний науковий співробітник відділу національно-патріотичного виховання НАПН України (розд. 3.1).

Федоренко Світлана Вікторівна, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України (розд. 1.2 (у співавторстві з К.О.Журбою, І.М.Шкільною), 4.7.

Коломоець Галина Анатолівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України (розд.4.1, 4.2, 4.3, 4.4, 4.5).

Трейтяк Дмитро Вячеславович, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України (розд. 2.2 (у співавторстві з К.О.Журбою), 2.3, 2.4., 2.5 (у співавторстві з К.О.Журбою), 4.6 (у співавторстві з К.О.Журбою).

Шкільна Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, старша наукова дослідниця, старший науковий співробітник відділу національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України (розд. 1.2 (у співавторстві з К.О. Журбою, С.В.Федоренко).

Авторський колектив висловлює щиро вдячність усім педагогам, які щоденно творять простір національної солідарності у своїх закладах освіти, і сподівається, що цей посібник допоможе у вихованні юних громадян України.

РОЗДІЛ 1

РОЛЬ ПЕДАГОГА У ФОРМУВАННІ В УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ І ПОВОЄННОГО ЧАСУ

1.1. Підготовка педагогів до формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності

В умовах боротьби України з російською агресією за свою незалежність, цілісність та ідентичність, питання формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності набуває особливої актуальності. У цьому процесі роль педагога є надзвичайно відповідальною і важливою, що полягає у вихованні громадян-патріотів, здатних об'єднатися заради національних інтересів і цілей.

Основою сучасного виховання молоді є моральні цінності. Національна солідарність ґрунтується на таких цінностях, як свобода, справедливість, гідність, відповідальність, рівність, згуртованість. Важливою задачею педагога є здатність об'єднувати молодь довкола цих цінностей в умовах національних викликів і випробувань.

Безперечно війна має вплив на виховний процес у закладах освіти, створюючи нові виклики для педагогів, а також життя і безпеки усіх суб'єктів виховного процесу. Для педагога важливо створити атмосферу довіри, підтримки, де кожен вихованець відчув би свою значимість для колективу, громади, країни. Педагог має розуміти емоційні стани вихованців і володіти навичками психологічної підтримки.

На якості формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності позначаються обмеженість ресурсів, руйнування інфраструктури, переміщення, що обумовлює пошук нових форм роботи та підтримки зв'язку з вихованцями. Війна позначається також на характері сучасного виховання, а тому педагог має бути чутливим до виховного контексту, добре розуміти ситуацію; здійснювати виховні впливи з опорою на живі приклади єдності та

жертвості; підтримувати вихованців емоційно та морально, розвивати у молоді відповідальне ставлення до своєї країни й спонукати до громадянської активності.

Розроблена нами методика передбачала проведення підготовчої роботи з педагогами (виступи на педагогічних і координаційних радах, лекції, семінари тощо). Наводимо приблизну лекційних занять.

1. Формування національної солідарності молоді в умовах глобалізаційних викликів.
2. Ідеї національного солідаризму в Україні.
3. Українська національна ідея у формуванні національної солідарності молоді.
4. Особливості формування національної солідарності у юнацькому віці.
5. Громадянська і національна солідарність в умовах воєнного стану.
6. Чинники формування національної солідарності в умовах негативних інформаційних впливів.
7. Роль педагога у формуванні національної солідарності в учнівської і студентської молоді.
8. Зарубіжний досвід формування національної солідарності у молоді.
9. Специфіка формування національної солідарності у позаурочній діяльності закладів загальної середньої освіти.
10. Організація індивідуального консультування студентів у закладі вищої освіти.
11. Педагогічна діагностика рівнів сформованості національної солідарності в учнівської і студентської молоді.
12. Програма педагогічного спостереження за формуванням національної солідарності в учнівської і студентської молоді.
13. Використання інноваційних методик і технологій у формуванні національної солідарності в учнівської і студентської молоді.
14. Організація і проведення особистісно орієнтованого тренінгу з формування національної солідарності в учнівської і студентської молоді.

У ході роботи ми опиралися на наступні організаційні вимоги до проведення лекцій. Серед яких:

1. Визначення тематики, її зв'язок з інтересами і проблемами батьківської аудиторії.
2. Чітке окреслення питань, які розглядатимуться.
3. Виклад матеріалу, теоретичне узагальнення, доступні і зрозумілі формулювання, яскраві приклади.
4. Активізуючі моменти.
5. Список і виставка рекомендованої літератури.
6. Наочний матеріал.

Проведення лекцій для педагогів має активізувати професійне мислення, стимулювати рефлексію та спонукати до виховної діяльності і ґрунтуватись на:

- діалозі: лекція - не монолог, а запрошення до спільних роздумів, мислення;
- контексті і враховувати реалії війни, регіональні особливості, професійний досвід педагогів;
- нормативній базі, з посиланнями на чинні документи, стандарти, класифікатори;
- філософських і методологічних засадах. Важливо піднімати питання ідентичності, солідаризму, сенсу, служіння Україні, сучасних наукових підходах;
- практичному застосуванні отриманих знань, пропонуючи конкретні інструменти, приклади, моделі дій.

Важливою була і післялекційна підтримка, яка полягала у:

- наданні матеріалів (презентація, нормативні витяги, чек-листи).
- запрошенні до професійної спільноти або онлайн-групи.
- пропозиції пройти коротке опитування або рефлексивну вправу.
- можливості зворотного зв'язку: що було корисним, що потребує уточнення.

Підготовка педагогів до формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності також здійснювалася у ході семінарських і практичних занять. Наводимо приблизну тематику семінарських і практичних занять для педагогів.

1. Модель національної солідарності.
2. Українська ідентичність як основа національної солідарності.
2. Педагогіка солідарності: між свободою, відповідальністю і спільним добром.
3. Засоби і прийоми формування національної солідарності у позакласній/ поза аудиторній роботі закладу освіти .
4. Фасилітація діалогів про ідентичність, спільність і відповідальність.
5. Професійні стандарти педагогів у контексті національної єдності: порівняльний аналіз.
6. Моделі громадянської освіти в Європі: що працює для солідарності.
7. Роль педагога у згуртуванні української молоді в умовах війни.
8. Проектна діяльність як платформа національної солідарності.
9. Організація волонтерської діяльності у закладі освіти.
10. Використання інформаційно-комунікативних технологій у формуванні демократичних цінностей української молоді.
11. Рефлексивна карта ідентичності: візуалізація національного «Я».
12. Ігрові симуляції: рольові моделі громадянської відповідальності.
13. Літопис перемоги: методика вивчення і популяризації прикладів солідарності.
14. Мистецтво як мова національної солідарності: інтеграція творчих практик у виховання.
15. Дебати про національну солідарність: методика етичного протиставлення і консенсусу.

В умовах війни педагог є опорою для вихованців, прикладом стійкості, гідності і відповідальності. У багатьох випадках його педагогічний

професіоналізм і майстерність визначають рівень сформованості національної солідарності в учнівської і студентської молоді.

Суспільство зацікавлене у тому щоби педагог не тільки навчав молодь основам наук, а й формував у молоді національну ідентичність, національну свідомість, ціннісне ставлення до Батьківщини, бажання жити і працювати на благо України, гуртуватися довкола національних цінностей та інтересів.

Діяльність педагога спрямована на створення необхідних педагогічних умов для формування національної солідарності в учнівської і студентської молоді. У цьому плані надзвичайно важливою є методична допомога вчителям, яку надають заклади підвищення кваліфікації вчителів, методоб'єднання, ЗМІ, а також самостійна робота педагога, його творчий пошук, що дає можливість вчителю самостійно відбирати і аналізувати інформацію, приймати рішення, втілювати їх у власній педагогічній практиці, а також нести відповідальність за результат перед суспільством.

Успішність виховання підростаючого покоління великою мірою залежить від підготовки педагога, який повинен володіти високими особистісними і моральними якостями, ґрунтовними знаннями, педагогічними компетентностями і технологіями, а також мати можливість отримувати додаткові знання, необхідні для практичної діяльності.

Великий вплив на формування фахового і культурного рівня педагога має колективна думка і робота педрад у цьому напрямку. З цією метою пропонуємо технологію підготовки і проведення педагогічної ради.

Технологія підготовки і проведення педагогічної ради з проблеми формування національної солідарності в учнівської і студентської молоді.

Мета: виявити ефективні педагогічні умови формування національної солідарності в учнівської і студентської молоді.

Задачі: розробити систему виховних заходів, спрямованих на покращення виховної роботи закладу освіти з формування національної солідарності в учнівської і студентської молоді.

Методи збору інформації: спостереження за виховною діяльністю педагогів і їх взаємодією з учнями, студентами, батьками; опитування і анкетування усіх учасників виховного процесу; аналіз і узагальнення зібраної інформації.

Підготовка до проведення тематичної педради «Формування національної солідарності в учнівської і студентської молоді в умовах воєнного і повоєнного часу».

Підготовка до педради здійснюється творчими підгрупами у складі 5 чоловік, кожна з яких має своє поле дослідження.

Перша творча підгрупа освітлює проблему «Роль сучасного закладу загальної середньої освіти у формуванні національної солідарності учнівської та студентської молоді».

Питання до розгляду:

1. Наукові засади формування національної солідарності учнівської та студентської молоді.

2. Зарубіжний досвід формування національної солідарності учнівської та студентської молоді

3. Сучасний діагностичний інструментарій з дослідження рівнів сформованості національної солідарності в учнівської та студентської молоді.

4. Використання виховного потенціалу позакласної/позааудиторної діяльності закладу освіти у створенні педагогічних умов з формування національної солідарності учнівської та студентської молоді.

5. Тенденції та виклики у формуванні національної солідарності в учнівської та студентської молоді в умовах війни.

Друга творча підгрупа працює над проблемою «Засоби виховного впливу на формування національної солідарності в учнівської і студентської молоді».

Питання до розгляду:

1. Українська мова як маркер національної солідарності у молодіжному середовищі

2. Традиції, які згуртовують молодь

3. Роль історичної пам'яті у згуртуванні української молоді .
4. Вплив мистецтва на солідаризацію учнівської і студентської молоді.
5. Екскурсії і музеї у формуванні національної солідарності учнівської молоді.

Третя творча підгрупа вивчає «Розвиток моральних цінностей у процесі формування національної солідарності учнівської і студентської молоді».

1. Виховання національної гідності і національної гордості в українській молоді.
 2. Цінності модерної української політичної нації.
 3. Виховання громадянської відповідальності в учнівської і студентської молоді.
 4. Цінності свободи, рівності, справедливості у молодіжному середовищі.
- Права та обов'язки учнів/студентів.
5. Виховання патріотизму в учнівської і студентської молоді як моральної цінності в умовах війни.

Четверта творча підгрупа досліджує питання «Організація позакласної / поза аудиторної діяльності учнівської та студентської молоді з формування національної солідарності в умовах воєнного і післявоєнного часу»

Питання до розгляду:

1. Залучення молоді до роботи у проєктах, спрямованих на формування національної солідарності.
2. Використання виховного потенціалу групової роботи у формуванні національної солідарності учнівської та студентської молоді.
3. Участь учнівської і студентської молоді в органах самоврядування, волонтерській діяльності .
4. Виховання громадянської активності учнівської і студентської молоді у взаємодії з громадськими об'єднаннями .
5. Організація масових заходів, спрямованих на формування національної солідарності у молоді.

На педраді кожна з груп розкриває свою проблему, аналізує її стан, пропонує рішення найбільш важливих питань.

Учасники педради, котрі не увійшли до творчих підгруп, розподіляються на чотири групи: група підтримки, група опонентів, радників, аналітиків. Їх задачі визначаються назвою груп. Вони слухають, аналізують, оцінюють, порівнюють, висловлюють власну думку.

Рішенням педради визначається система заходів, запропонованих усіма робочими підгрупами, які мають використовуватись у педагогічній практиці школи.

З метою підвищення професійного рівня педагогів відділом національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України проводилися методологічні семінари «Стратегічні орієнтири та інноваційні практики утвердження української національної ідентичності в умовах воєнного стану» (2025), конференції «Проблеми утвердження в учнівської та студентської молоді української національної та громадянської ідентичності» (2025), «Національно-патріотичне виховання учнівської та студентської молоді засобами козацької педагогіки в умовах воєнного стану» (2025), «Освіта і виховання в інформаційному суспільстві в умовах воєнного та повоєнного часу» (2025), «Джура як виховна система формування національної ідентичності» (2025), де піднімалися питання національної солідарності, національної ідентичності, національно-патріотичного виховання.

Таким чином, підготовка педагогів до формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності є важливою умовою ефективного виховання молоді в умовах війни і повоєнний час.

1.2. Тренінг національної єдності «Ми - Україна»

Тренінг є однією з найбільш популярних форм роботи з педагогами, спрямований на розвиток конкретних знань, навичок або установок через

практичну діяльність, взаємодію та рефлексію й передбачає залучення учасників до процесу до активної діяльності.

Наукові підходи та принципи формування національної солідарності

Особистісно орієнтований підхід спирається на синтез встановлених психологічною та педагогічною наукою закономірностей функціонування та розвитку особистості учнівської та студентської молоді та розкриває особливості формування національної солідарності у юнацькому віці, особистісні трансформації, пов'язані з визначенням і вибором моральних цінностей.

Аксіологічний підхід базується на формуванні загальнолюдських і національних цінностей - таких як свобода, гідність, патріотизм, відповідальність – які є основою для єдності та взаєморозуміння. Аксіологічний підхід закладає систему цінностей, що лежать в основі національної солідарності, допомагає сформувати внутрішню мотивацію до об'єднання, співучасті та взаємної підтримки на основі спільних цінностей та переконань.

Компетентнісний підхід забезпечує використання здобутих знань у відповідних практичних задачах і спонукає учнів та студентів до самореалізації, громадянської активності, національної солідарності. Компетентнісний підхід долучає учнівську і студентську молодь до активного, усвідомленого і відповідального громадянства, формуючи не лише знання, а й здатність діяти на основі цінностей, що зміцнюють національну солідарність.

Методологічні засади нашого дослідження опираються також на наступні принципи:

- *принцип систематичності* передбачає формування глибоких уявлень про національну солідарність, національний світогляд і національну ідентичність на основі послідовного засвоєння етичних та встановлених зв'язків з навчальними дисциплінами;

- *принцип зв'язку з життям* обумовлює неможливість формування уявлень про національну солідарність поза життям, оскільки саме життєві реалії визначають громадянську активність учнівської і студентської молоді;

- *принцип холізму* дає змогу розглядати у цілісності всі складові формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності в умовах війни і повоєнного часу через їх взаємозв'язок координацію та інтеграцію виховних зусиль;

- *принцип свободи вибору* цінностей реалізується через активність вихованців у плані їхньої роботи над собою, вирішенні життєвих дилем, участі у самоврядуванні;

- *принцип суб'єкт – суб'єктної взаємодії* забезпечує ставлення до особистості як суб'єкта виховання на основі обміну досвідом та об'єднання довкола спільних цінностей;

- *принцип національної спрямованості*, що передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, українського народу, шанобливе ставлення до його культури; повагу, толерантність до культури усіх народів, які населяють Україну; здатності зберігати свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави;

- *принцип гуманізації* виховного процесу означає, що вихователь зосереджує увагу на вихованцеві як вищій цінності, враховує його вікові та індивідуальні особливості і можливості, не форсує розвитку, спонукає до самостійності, задовольняє базові потреби особистості; виробляє індивідуальну програму її розвитку, стимулює свідоме ставлення до своєї поведінки, діяльності, національних цінностей;

- *принцип самоактивності і саморегуляції*, який сприяє розвитку у вихованця суб'єктних характеристик; формує здатність до критичності й самокритичності, до прийняття самостійних рішень. Поступово виробляє громадянську позицію особистості, почуття відповідальності за її реалізацію в діях та вчинках;

- *принцип культуровідповідності*, що передбачає органічну єдність формування національної солідарності з історією та культурою народу, його мовою, народними традиціями та звичаями, які забезпечують духовну єдність, наступність і спадкоємність поколінь;

- *принцип полікультурності* передбачає інтегрованість української культури у європейський та світовий простір, створення для цього необхідних передумов: формування в учнівської і студентської молоді відкритості, толерантного ставлення до відмінних від національних ідей, цінностей, до культури, мистецтва, вірування інших народів; здатності диференціювати спільне і відмінне в різних культурах, спроможності сприймати українську культуру як невід'ємну складову культури загальнолюдської;

- *принцип соціальної відповідності* обумовлює необхідність узгодженості змісту і методів формування національної солідарності реальній соціальній ситуації, в якій організовується виховний процес. Завдання формування національної солідарності зорієнтовані на реальні соціально-економічні умови і передбачають виховання у вихованців національної згуртованості, громадянської активності, готовності до захисту Вітчизни та ефективного розв'язання життєвих проблем.

Нормативною базою формування національної солідарності у молоді є:

- *Конституція України*. Офіційне видання Верховної Ради України. 1996.

Закони України:

- *Про вищу освіту: Закон України*. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 37-38. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 25.08.2023).
- Про забезпечення функціонування української мови як державної. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2019. № 21, ст.81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2704-19#Text>

- *Про освіту*: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 38-39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 25.09.2020).
- *Про основи національного спротиву*. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2021. № 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>. (дата звернення: 07.09.2020).
- *Про основи національної безпеки України*: Закон України. №964-IV. 19.03.2003. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 07.09.2020).
- *Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності*: Закон України від 13.12.2022 р. №2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20> (дата звернення: 10.02.2023)
- *Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні* URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 13.06.2024).

Програми, концепції:

- Програма «Нова українська школа» в поступі до цінностей / [І.Д. Бех, Т.Ф. Алексеєнко, К.О. Журба, С.В. Кириленко, В.І. Кириченко, Л.В. Корецька, О.І. Остапенко, О.Л. Пруцакова, Н.В. Харченко, І.М. Шкільна]. Шкільний світ. 2020. № 11-12 (107-108). С. 90-119.
- Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Інформаційний збірник та коментентарі Міністерства освіти і науки України. 2015. № 8. С. 87–95.

МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ СУЧАСНОГО ВИХОВАННЯ

Становлення громадянського суспільства в Україні можливе лише за умови трансформації етнічних спільнот у спільноту політичну, об'єднану спільними цінностями та пріоритетами, тобто політичну націю. Вона не є

самоціллю, а засобом для мобілізації народу заради досягнення більшої мети: відстояти незалежність, поліпшити добробут людей, зробити цивілізаційний стрибок. Іншими словами, нація – це пружина у механізмі. Від міцності та пружності матеріалу, з якого вона зроблена, залежить надійність і продуктивність роботи даного механізму. Цим матеріалом є наші цінності: те, що для нас дороге, що ми готові відстоювати. Як показав світовий досвід, найзаможніше живуть ті суспільства, які мають секулярні (світські цінності) й орієнтовані на самовираження, найгірше ті – що сповідують лише традиційні цінності, не відкриті до прогресивних ціннісних орієнтацій сучасності та дбають про виживання. Цінності змінюються дуже повільно. Тому в нас домінують цінності закритого суспільства, яке не готове до змін. Якщо ж ми прагнемо прогресивного поступу, то маємо дбати про зміну цінностей, які не відповідають вимогам сучасної цивілізації. І тут нація, як об'єкт змін, може привести нас до якісно-нового життя.

Базовими цінностями визначені – свобода, любов, справедливість, гідність, рівність, громадянська активність, згуртованість.

В якості пріоритетної цінності громадянина-патріота в сучасних умовах, що характеризує його усвідомлене ставлення до Батьківщини та розуміння обов'язку перед нею є відповідальність.

Суть відповідальності полягає не лише в завданні, яке людина має виконати, не у вчинку, якого вимагають від неї певні обставини чи суспільні норми, а насамперед у тих діях, які вона могла б здійснити. Відповідальність, яка є усвідомленою свободою конкретної особистості у прийнятті моральних рішень, вибору цілей та адекватних засобів їх досягнення. Відповідальність ні в якому випадку не суперечить особистій свободі, вона є логічним її виявом, детермінантою її діяльності та поведінки, що визначає життєдіяльність та поведінку особистості, її життя у соціумі.

Існує чотири основні сфери прояву відповідальної поведінки особистості: 1) у системі «Я-інші»; 2) життєвиявлення та самоствердження «Я» (праця, пізнання, матеріальне життя); 3) інші особи і групи (діти, родичі, сім'я, інші); 4)

функціонування, становлення і саморозвиток «Я». Відповідальність відображає не лише ставлення до інших, а й до себе і характеризує самовідповідальність.

Свобода як моральна цінність полягає в усвідомленні підростаючої особистості своїх реальних можливостей у рамках суспільно значущих ціннісних пріоритетів, які втілюються в індивідуальні стратегії поведінки, діяльності, комунікації та презентують наявні сутнісні сили і їх адекватну самореалізацію.

Свобода як цінність може розглядатися у взаємозв'язках з іншими цінностями, такими як: гідність, справедливість, відповідальність, рівність, що забезпечують її моральну основу та протистоять авторитаризму, свавіллю, залежності як неморальному і невмотивованому полюсу свободи.

Громадянський вибір не може бути примусовим чи нав'язаним зовні. Це може бути лише усвідомленим вибором, який не шкодить інтересам інших людей чи їхньому життю, але має бути спрямованими на їхнє благо.

Свобода передбачає також повагу гідності і прав інших людей, визнання їхньої цінності, дотримання справедливості та обмеження власного свавілля.

Свобода має на меті здійснення морального вибору, самостійне досягнення поставлених цілей та творчу реалізацію особистості школярів основної та старшої школи.

Визначаємо наступні форми свободи:

- соціальна свобода (регулюється законами і правами держави);
- особистісна свобода (усвідомлений моральний вибір, самостійне прийняття рішень, вибір мети життя, смисложиттєвих цінностей, організації та стилю життя тощо);
- духовна свобода (позбавлення шкідливих звичок, негативних якостей, надмірних бажань).

Свобода є духовним стрижнем особистості й умовою її самодостатності, що спонукає учнівську і студентську молодь боротися за свою автономію, розширення прав і сфери діяльності. Усвідомлюючи себе суб'єктом життя, юнаки і юнки прагнуть до самостійності та ініціативності. Важливо аби свобода

вихованців була спрямована на розширення своїх можливостей, відповідальності, здатність приймати рішення, а не на задоволення непомірних або імпульсивних бажань і потреб, що може призвести до свавілля. Свобода учнівської і студентської молоді обумовлена рівнем їхньої моральної самосвідомості. Осягаючи свободу у процесі свого життя, молодь прагне самореалізації та самоствердження у тій діяльності, яка їм найбільше подобається. У стінах закладу освіти молодь здобуває важливий досвід свободи вибору, участі в органах самоврядування, що не може існувати без відповідальності.

У першу чергу свобода це вільний вибір моральних орієнтирів, мети і засобів досягнення цілі, способу і стилю життя.

Свобода особистості реалізується у вчинках і поведінці. Зростаюча особистість має потребу у свободі, якою не завжди вміє користуватися. Тому увага має звертатися на моральну самосвідомість і відповідальність юнаків і юнок. Для молоді важливо навчитися використовувати різноманітні ресурси особистісної свободи з метою власного розвитку, саморозвитку та самореалізації сутнісних сил.

Педагог має враховувати, що свобода є моральною потребою й умовою існування кожної особистості, в якій проявляється її творча сутність.

Виховання свободи як моральної цінності є пріоритетною задачею педагога, що дозволяє у майбутньому обрати гідне, творче життя, сповнене глибоким смыслом і метою, відмовившись від виживання і пристосування до обставин.

Справедливість наряду з гідністю, свободою є фундаментальною цінністю, яка передає світобачення і світовідчуття людини, виступає основною умовою і базовим принципом побудови суспільства, людських стосунків та існування самої людини. Справедливість впливає на ціннісно-смыслові уявлення та ідеї особистості. Вона бере свій початок у спільній діяльності та взаємодії людей базується на моралі того чи іншого суспільства, ставленні до людини, визнанні її прав і потреб. Уявлення про справедливість як цінність є

результатом розвитку суспільства та його демократизації, осмислення людиною власного буття і свого місця в ньому, здатності порівнювати минуле і теперішнє, співвідносити потреби, інтереси і прагнення, відстоювати свої права.

Справедливість окреслює ставлення між людьми, взаємні обов'язки, відповідальність, розподіл благ, а також фокусує на ставленні до конкретної людини.

Утвердження справедливості як моральної цінності пов'язано з глибокими емоційними переживаннями та визнанням значущості людини, її місцем у суспільстві.

Справедливість є фундаментальною цінністю, яка пронизує усі сфери людського життя (політичного, економічного, правового, родинного, особистого тощо).

Справедливість відображає уявлення про співжиття людей за гуманістичним принципом на засадах рівності, узгодженості інтересів, потреб, спільної відповідальності. Переживання справедливості носить індивідуальний, груповий і суспільний характер, що зумовлюється гостротою конфлікту між «справедливо-для-мене» та «справедливо-для-всіх».

Справедливість в учнівській і студентській молоді виявляється також в обов'язках і відповідальності. Де обов'язки є добровільними моральними зобов'язаннями на основі узгодження особистісного і громадського інтересу та власного волевиявлення. Обов'язки учнів і студентів мають об'єктивні (моральні вимоги, моральні правила, закони) та суб'єктивні (особистісні зацікавлення, схильності, бажання, мотиви) характеристики. Обов'язки особистості можуть змінюватись у різних сферах їхньої життєдіяльності: удома, класі, школі, перед друзями, товаришами тощо. Тоді як відповідальність передбачає усвідомлення необхідності взяття на себе певних обов'язків та їх виконання в міру своїх сил та можливостей.

Справедливість характеризує усвідомлений вибір у житті особистості, її поведінку по відношенню до інших та очікування щодо себе і забезпечує

повагу гідності, визнання прав, свобод інших людей, відповідального виконання обов'язків, узгодження власних інтересів, бажань зі своїми можливостями і здібностями.

Справедливість, як моральна цінність є ставленням особистості до інших, що ґрунтується на об'єктивному оцінюванні їхніх реальних діянь і не передбачає інтелектуально-емоційного суб'єктивізму у цьому процесі.

Основою справедливості є гуманістична мораль. Справедливість характеризує світогляд особистості і багатство її духовного світу, визначає як ставиться особистість до своїх вчинків, наскільки здатна визнавати власні помилки, чи перекладати відповідальність на інших, чи спроможна об'єктивно оцінювати себе, свої здобутки, дослухатися до думки інших. Вихованість справедливості передбачає навички об'єктивної критики і самокритики, вміння поважати інших, радіти досягненням і успіхам своїх товаришів.

Рівність – фундаментальна вимога існування правової держави, що визначає взаємодію, відносини між різними суб'єктами (людьми, народами, етносами) на основі визнання їхніх прав, свобод і відповідальності. Рівність забезпечує рівні можливості для громадян та соціальний баланс у суспільстві.

Громадянська активність як цінність передбачає участь особистості у соціальному і політичному житті країни/громади з метою відстоювання спільних інтересів, втілення демократичних цінностей як умови формування національної солідарності.

Згуртованість як здатність суспільства чи спільноти до спільної дії, що базується на довірі і спільних цінностях. Згуртованість громадян до спільного захисту держави під час війни, протести, волонтерство.

Тому пріоритетним напрямом виховання стає формування національної солідарності в учнівської і студентської молоді

Однак, проблему формування національної солідарності поглиблює ряд суперечностей між:

– об’єктивною потребою суспільства у формуванні національної солідарності та недостатньою теоретико-методологічною обґрунтованістю процесу її формування в учнівської і студентської молоді;

– значним виховним потенціалом позакласної і позааудиторної роботи та його неефективним використанням у формуванні національної солідарності в учнівської та студентської молоді;

– потребою формування національної солідарності учнівської та студентської молоді в умовах воєнного і повоєнного часу та методичною нерозробленістю проблеми.

Формування національної солідарності неможливе без громадянськості як інтегративної якості особистості, яка дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично та юридично дієздатною та захищеною [37].

Покликане виховувати у молодій людини високі моральні ідеали, відповідальне ставлення до своєї Батьківщини, до держави, до народу. Відомо, що основні риси громадянина формуються в молодому віці, під впливом загальнолюдських, національних цінностей, у взаємодії особистості із суспільством, яке на кожному етапі представляють сім'я, школа, різноманітні колективи. Орієнтоване на формування свідомого громадянина, патріота, професіонала, людини зі шляхетними особистісними якостями і рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою.

Основними завданнями формування національної солідарності є:

– формування відповідальної громадянської позиції, основ демократизму, розвиток впевненості в учнівської та студентської молоді у своїй громадянській спроможності, як представника української нації, впливати на життя громади, суспільства;

– формування громадянської, національно-культурної ідентичності та національної гідності як умови становлення громадянина-патріота;

- утвердження в свідомості і почуттях молоді громадянських, національних і моральних цінностей (свобода, справедливість, гідність, відповідальність, рівність, громадянська активність, згуртованість);

- виховання любові до рідної землі, народу; української мови, визнання духовної єдності населення усіх регіонів України, поваги до всіх народностей, які становлять український народ – націю, спільності його історичної пам'яті, культурної спадщини та майбутнього;

- вироблення громадянської компетентності, умінь суб'єктів громадянського суспільства захищати власні та національні інтереси, права й гідність; протистояти ворожим інформаційним маніпулятивним впливам, сепаратизму, зневазі до України, її культури, символів на основі критичного мислення;

- вироблення потреби в активно-творчій діяльності, громадянської ініціативності, участі у волонтерстві;

- становлення толерантних, гуманних форм поведінки дітей та молоді в поліетнічному середовищі України, дотримання правових норм та законів України.

Конкретний зміст заходів щодо реалізації формування національної солідарності у молоді має включати:

- створення системи комплексного методичного супроводу діяльності педагогів і інших працівників, які беруть участь у вихованні молоді;

- формування у вихованців почуття гордості за свою Батьківщину, готовності до захисту інтересів Вітчизни, відповідальності за майбутнє України;

- формування світогляду та розуміння сучасних суспільно-політичних процесів, які відбуваються в Україні й світі, а також свідоме вироблення власної громадянської позиції на основі історичної пам'яті, духовних і національних цінностей нашої країни;

- виховання поваги до державних символів України (герб, прапор, гімн України);
- створення в учнівської і студентської молоді активної громадянської позиції;
- розвиток культури демократизму в учнівської і студентської молоді, розширення конструктивної участі у прийнятті рішень у різних формах самоорганізації, самоуправління, суспільно значущої діяльності;
- розвиток співпереживання і формування позитивного ставлення до захисників і захисниць України, ветеранів російсько-української війни;
- сприяння формуванню у молоді позитивних життєвих орієнтирів і планів;
- надання допомоги вихованцям у виробленні моделей поведінки у різного роду важких життєвих ситуаціях, у тому числі під час воєнних загроз, стресових і конфліктних.

Така виховна місія формування національної солідарності вимагає й своєрідного методичного підходу. На першому плані має перебувати широко узагальнене почуття роду – «Ми – українці». Тактика його формування повинна бути наступною. Виховання у окремої особистості конкретної духовно-моральної властивості як складника патріотичного почуття діяльнісної любові чи певної громадянської риси має відбуватися у контексті почуття – «Ми – українці», а значить «Ми – патріоти, громадяни», і в цьому полягає наша достоїнність. Саме це почуття мусить стати об'єднувальним центром патріотичного і громадянського виховання.

Якщо духовно-моральне виховання є Я-центрованим, таким, що пов'язує особистість з набутими нею цінностями (Я-чесний, справедливий і т. ін.), то національна солідарність передбачає Ми-центрованість. Вихованець має щоразу усвідомлювати, що він набуває певного почуття, щоб стати повноцінною частинкою свого народу, нації, держави. Тут Я «зливається» з Ми у високих почуттях–цінностях так, що Я живе в Ми, а Ми – в Я, і в цьому сила

народу, Батьківщини, держави. При цьому конкретне Я не втрачає своєї індивідуальності. Такий закон моральної діалектики.

Сучасне виховання особистості за І.Бехом

Важливе значення у реалізації завдань формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності відіграє ефективне використання новітніх форм, технологій, що забезпечують діяльнісний аспект виховного процесу. Активні та інтерактивні методики сприяють формуванню громадянських вмінь та навичок школярів, збагаченню їхнього соціального досвіду. Забезпечує підвищення рівня згуртованості і національної єдності практична спрямованість діяльності молоді у місцевій громаді, розроблення та конкретне втілення власних соціальних проєктів, проведення благодійних акцій, здійснення пошукової роботи. Соціальні проєкти дають можливість молодим громадянам співвіднести загальні уявлення, отримані у ході освітньо-виховної діяльності, із реальним життям, із суспільними та політичними подіями, що відбуваються у масштабах населеного пункту, області, країни, світу.

Методичне забезпечення формування національної солідарності особистості

Відповідальне ставлення до народу	<i>Пошанування народу:</i> • проекти «Родове дерево», «Народи та етноси на теренах України», «Голодомор – геноцид українського народу»; • інтелектуальна гра «Чи знаєш ти свій край», «Я знаю п'ять...»; • година національної пам'яті «Голокост – лихо століття»; • святкування Дня збройних сил України, Дня призовника, захисника Вітчизни, Дня пам'яті Героїв Крут., Дня Героя України <i>Захист народу:</i> • виховні години «Як жити у мирі з людьми», «Ти знаєш, що ти людина», «Герої завжди поміж нас»; • етичні бесіди: «Ставлення людини до людини»; • мозкова атака «Що заважає людям бути відповідальними»; • метод «П'ять «чому»?» <i>Сприяння згуртуванню:</i> • виховні години «Український національний світогляд у міфах і легендах», «Український мовленнєвий етикет», «Мова – то серце народу», • КВК Козацький, • квести «У пошуках козацьких скарбів», «Мова - ДНК народу»; • вечір «Ідеал українського народу в піснях», «Українські реалії у віршах Кобзаря»; • ігри: «Що-де-коли», «Хто я?»; • літературно-музичне свято «Тарас Шевченко – мовами національних меншин»; • презентація книги Володимира Пилата «Бойовий Гопак»; • проведення змагань з Бойового Гопака.
Відповідальне ставлення до Батьківщини	<i>Захист Батьківщини:</i> • виховні години: «Цінуємо твій подвиг, солдате», «Лист з війни»; • участь у шкільному самоврядуванні, гра «Джура», гра «Сокіл»; квест «Козак»; • сократівські бесіди: «Права дитини», «Ставлення людини до людини», «Служба в Збройних Силах України та захист Батьківщини – конституційний обов'язок кожного громадянина України». <i>Піклування про Батьківщину:</i> • фестиваль «Всі ми діти твої, Україно», • батьківсько-учнівський проект «Духовна єдність поколінь»; • акції «Збережи ялинку», «Україна – єдина держава»; • етичні бесіди «Тепло моїх долонь, і розуму, і серця, я Україні милій віддаю»; • літературно-музична композиція «Україно, соборна державо, сонценосна колиско моя...». <i>Готовність до жертовності:</i>

	• виховні години: «Чи важко бути доброчинцем»; • урок пам'яті «Герої небесної сотні»; • проект «Герої України»; • тренінгові заняття «Поведінка в надзвичайних ситуаціях», Всеукраїнська акція «Лист пораненому»; • метод «Open space»; • метод «Світове кафе»; • вправа «Дерево проблем».
Відповідальне ставлення до держави	<i>Відстоювання державної справедливості:</i> • брейн-ринг «Свобода для чи від?»; • правовий ринг «Бути громадянином», Закон і мова, Правова відповідальність підлітків; • гра-подорож «Закон і Право»; • гра-презентація «Конституція і я», «Мобінг. Боулінг та кримінальна відповідальність»; • диспути: «Чи варто завжди дотримуватися букви закону», «Совість і обов'язок»; • бесіда з елементами гри «Правова культура»; • презентація «Конвенція ООН про права дитини»; • виховна година «Правове виховання. Пустощі і кримінальна відповідальність»; • колективна творча справа «Культура демократії в школі» • організація проведення виставки стіннівок на тему: «Діти проти насильства». <i>Підтримка державних ініціатив:</i> • міжнародний місячник шкільної бібліотеки «Виховуємо громадянина України»; • операція «Чисте подвір'я, вулиця, село, місто – чиста Українська земля»; • участь у волонтерській діяльності «Народний проект», «Народний тил», «Повернись живим», «Служіння на користь громаді» або «суспільне служіння», «Народний дрон»; • метод «Уолта Діснея»; • проекти: «Я і громада», «Формула успішного лідерства»; <i>Зміцнення держави:</i> • конкурс творчих робіт, проектів, присвячених державним символам України; виставка-портрет «Визначні діячі Української революції 1917 – 1921 років»; • проект «Україна – країна незламних», • гра «Українці подорожують країнами Євросоюзу»; • метод «Open space»; • метод «Світове кафе».

Пріоритетним напрямом їх діяльності є: утвердження в свідомості й почуттях особистості національної гідності, поваги до культурного та історичного минулого України; формування національної самосвідомості, любові до рідного краю, родини, народу, держави; визнання духовної єдності населення усіх регіонів України, спільності його культурної спадщини та майбутнього; формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій; утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства; культивування кращих рис української ментальності – відповідальності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи; формування мовної культури, оволодіння і вживання української мови як духовного коду нації.

Пріоритетні напрями діяльності:

- утвердження державної незалежності і суверенітету України;
- формування національної солідарності, згуртованості;
- відродження історичної пам'яті, ідентифікація себе з українським народом;
- виховання любові до рідної мови, традицій, національних і державних свят;
- пошана до державних та національних символів і атрибутів, Конституції України;
- формування почуття національної самопошани, гідності, мужності як необхідних умов становлення української нації;
- формування компетентностей та цінностей суб'єкта громадянського суспільства, творця своєї долі та долі держави.

Цільова група. Методисти інститутів післядипломної педагогічної освіти, працівники методичних кабінетів органів освіти різного рівня, педагогічні працівники закладів загальної середньої освіти і закладів вищої освіти, представники громадських організацій.

Мета тренінгу: підготовка методистів інститутів післядипломної педагогічної освіти, методичних кабінетів органів освіти різного рівня, педагогічних працівників закладів загальної середньої і вищої освіти, інших фахівців до організації і здійснення формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності.

Завдання тренінгу:

Поглиблення у слухачів **знань** про національні цінності, національну і громадянську ідентичність, національну солідарність, внутрішню і транснаціональну солідарність, національну основні цілі і задачі згуртування української молоді, методологічні підходи до формування національної солідарності, інноваційні форми і методи виховання

вміти: налагоджувати продуктивну педагогічну взаємодію з учнівською та студентською молоддю для спонукання до активного прояву соціальної позиції «громадянина»; *аналізувати і* узагальнювати кращий досвід роботи з формування національної солідарності; зміцнювати партнерську співпрацю з суб'єктами виховання на місцевому рівні; розробляти і реалізовувати програми з формування національної солідарності на місцевому рівні; проводити тренінги з питань національної єдності.

Програма розрахована на 36 годин, у тому числі 26 годин аудиторної роботи, 4 години самостійної роботи; 6 годин на відвідування місць, пов'язаних з історико-патріотичними подіями.

Рекомендована кількість учасників: 20–23 особи.

СТРУКТУРА ТРЕНІНГУ

Час	Назва вправи	Тривалість	Матеріали і обладнання
День 1			
Сесія 1. Україна – нація нескорених			
11.00-11.30	Знайомство, очікування і правила. Вправа «Валіза очікувань». Презентація цілей, задач, структури тренінга. Спільне фото	30 хв	Заставка з назвою тренінга, фліпчарт, маркери, бейджі, анкети очікувань

Час	Назва вправи	Тривалість	Матеріали і обладнання
14.30-15.00	Міні лекція «Національна солідарність як стратегія виховання»	30 хв	проектор, презентація PowerPoint
15.00-15.15	Презентація «Національна солідарність під час війни»	15 хв	проектор, презентація PowerPoint
15.15-15.25	Інформаційне повідомлення «Нормативно-правова база формування у молоді національної солідарності»	10 хв	проектор, презентація PowerPoint
15.25-16.00	Групова дискусія «Що нас об'єднує»	25 хв	фліпчарт, маркери, ватман
16.00-16.20	Інформаційне повідомлення «Чому національна єдність важлива в умовах зовнішніх викликів»	20 хв	проектор, презентація PowerPoint, відео
16.20-16.50	Ділова гра «Взаємодія громадян і держави в досягненні спільних цілей»	30 хв	фліпчарт, маркери, ватман
16.50-17.00	Вправа на завершення «Спільна мозаїка», «Мікрофон»	10 хв	
День 2			
Сесія 2. Національна солідарність як основа громадянської зрілості			
Час	Назва вправи	Тривалість	Матеріали і обладнання
9.30-9.40	Привітання, Вправа «Павутина єдності»,	10 хв	Заставка з назвою тренінга
9.40-9.50	Рефлексія «Зворотний зв'язок».	10 хв	фліпчарт, маркери, ватман
9.50-10.00	Презентація цілей і завдань другого дня	10 хв	фліпчарт, маркери, ватман
10.00-10.35	Керована дискусія «Хто ми є? Національна ідентичність у сучасному світі»	35 хв	фліпчарт, маркери, ватман
10.35-11.00	Робота в групах «Мапа солідарності»	25 хв	фліпчарт, маркери, ватман
11.00-11.15	<i>Перерва на каву</i>	15 хв	
Сесія 3. Концептуальні засади формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності в умовах війни і повоєнний час			
11.15-11.20	Вправа «Енерджайзер – Ланцюжок єдності»	5 хв	

Час	Назва вправи	Тривалість	Матеріали і обладнання
11.20-11.50	Інформаційне повідомлення «Концепти формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності» Сутність понять «національна солідарність», «внутрішня солідарність», «транснаціональна солідарність», «національна ідентичність», «громадянська ідентичність» Групова вправа: Створення «словника солідарності» — ключові терміни, які об'єднують.	30 хв	фліпчарт, маркери, ватман, презентація РР
11.50-12.10	Дискусія «Чи можлива національна солідарність без ідентичності»	15 хв	фліпчарт, маркери, ватман,
12.10-12.35	Квест-естафета «Код єдності»	25 хв	картки із завданнями, конверти, фломастери, ватман.
12.35-13.00	Відео-презентація «Приклади національної солідарності в історії України»	25 хв	проектор, презентація PowerPoint, відео, екран
13.00-14.00	Обід	1 год	
Сесія 4. Основні тенденції, підходи та зміст формування національної солідарності у молоді в умовах війни			
14.00-14.05	Вправа на активізацію «Гаряче коло «Національна солідарність – це...»»	5 хв	Заставка з назвою тренінга
14.05-14.15	Інформаційне повідомлення «Роль молоді у формуванні солідарного суспільства»	10 хв	проектор, презентація PowerPoint, відео, екран
14.15-14.50	Кейси «Молодіжні ініціативи під час війни»	35 хв	Фліпчарти або ватмани, маркери, стікери, роздруковані описання кейсів (або QR-коди до онлайн-версій), таймер або годинник, екран або дошка
14.50-15.00	Рефлексія «Як я можу діяти вже сьогодні»	10 хв	Фліпчарти або ватмани, маркери, стікери

Час	Назва вправи	Тривалість	Матеріали і обладнання
15.00-15.25	Індивідуальна робота «Я - координатор акції національної солідарності»	25 хв	Аркуші, фломастери, стікери, кольоровий папір
15.25-15.40	<i>Перерва на каву</i>	15 хв	
Сесія 5. Форми і методи формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності			
15.40-15.45	Вправа на активізацію «Символ національної солідарності»	5 хв	Заставка з назвою тренінгу
15.45-16.00	Вправа «Використання генезо-моделювального методу у формуванні національної солідарності молоді»	15 хв	Аркуші А4, презентація РР
16.00-16.25	Міні-лекція «Сучасні форми і методи виховання української молоді»	25 хв	Презентація РР, екран
16.25-16.35	Вправа «Аукціон ефективних форм виховання національної солідарності»	10 хв	Заставка з назвою вправи
16.35-16.55	Презентація «Гра «Сокіл» («Джура») як виховна система формування української національної ідентичності»	20 хв	Заставка із назвою вправи, стікери
16.55-17.00	Рефлексія «Сліди на стіні»	5 хв	Заставка з назвою тренінгу
День 3			
Сесія 6 Візія майбутнього і громадянська відповідальність			
9.30-9.35	Вправа на активізацію «Пазли національної єдності»	5 хв	Заставка з назвою тренінгу
9.35-9.45	Презентація мети і завдань третього дня тренінгу	10 хв	Презентація РР, екран
9.45-10.15	Міні-лекція «Громадянська відповідальність молоді в умовах війни і повоєнний час»	30 хв	Презентація РР, екран, фліпчарти або ватмани, маркери, стікери
10.15-10.35	Кейс-аналіз: Співпраця ЗСУ, волонтерів, освітян, громадських ініціатив.	20 хв	Фліпчарти або ватмани, маркери, стікери
10.35-10.55	Вихідне анкетування учасників	20 хв	Вихідні анкети для учасників
10.55-11.25	Підбиття підсумків тренінгу . Вправа «Рушник»	30 хв	Рушник з паперу, жовто-блакитні стікери, мелодія пісні «Про рушник»
11.25-12.00	Створення спільного відео «Україна єдина»	35 хв	Герб і прапор України

Час	Назва вправи	Тривалість	Матеріали і обладнання
12.00-13.00	Завершення тренінгу. Вручення сертифікатів	1 год	Заставка з назвою тренінгу

Відвідування місць, пов'язаних з історико-патріотичними подіями

ПРОБЛЕМНО-ПОШУКОВІ ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СЛУХАЧА

1. Ознайомитися з нормативною базою формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності в Україні
2. Визначити напрямки формування національної солідарності у молоді у виховному процесі закладу освіти.
3. Проаналізувати досвід ЄС з проблеми формування європейської солідарності.
4. Опрацювати тему «Ідеї української національної солідарності в умовах війни і в мирний час».
5. Підготувати практичну розробку, спрямовану на формування національної солідарності (соціальний проект, масовий захід, заняття, фрагмент тренінгу тощо).
6. Опрацювати педагогічні джерела щодо методичного аспекту виховної роботи з дітьми та молоддю з проблем формування національної солідарності.

Організація і проведення тренінгу передбачало виконання практичних завдань у малій групі. Зразок протоколу для підведення підсумків роботи, зокрема, фасилітованої технології Open Space наводиться у додатку А.

Успіх тренінгу значною мірою залежить від виваженої і узгодженої термінології, єдиного розуміння базових понять, чому сприяв розроблений нами глосарій, наведений у додатку Б.

Кожний день тренінгу завершувався рефлексією. Нижче наводимо рефлексійну анкету.

РЕФЛЕКСІЙНА АНКЕТА

1. Які нові знання, уміння, компетенції Ви отримали, поглибили, удосконалили?
2. В якій сфері професійно-педагогічної діяльності Ви зможете їх використовувати?
3. З якими труднощами зіткнулись під час опрацювання матеріалів спецкурсу?
4. Які перші будуть ваші три кроки по впровадженню інноваційних підходів до виховання особистості громадянина-патріота?

Учасники тренінгу під час роботи у тренінгу мали змогу ознайомитися з рекомендованою літературою (додаток В) та використовувати її під час виконання індивідуальних і самостійних завдань.

З метою закріплення здобутих навичок у ході тренінгу використовувалися вправи. Нижче наводимо методику вправ

ВПРАВИ ДЛЯ ОПРАЦЮВАННЯ ТЕОРЕТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ ПІД ЧАС ТРЕНІНГУ

«Brainstorming» – мозковий штурм (мозкова атака)

«Brainstorming» – мозковий штурм (мозкова атака), запропонував А. Осборн наприкінці 1930-х років у США. Цей метод є найбільш вільною формою дискусії, гарним способом швидкого включення всіх членів групи до роботи на основі вільного вираження своїх думок із запропонованого питання. Використовується для колективного вирішення проблем під час розроблення конкретних проектів, де передбачаються генерація різноманітних ідей у групі, їх відбір і критична оцінка.

Метод «мозкового штурму» відносять одночасно до групи проблемних і комунікативних методів. Успіх проведення «мозкового штурму» залежить від дотримання двох головних принципів.

Два головні принципи проведення мозкового штурму:

Перший із них ґрунтується на засадах синергетики (від грец. Synergeia – співпраця, співдружність). При спільній роботі народжуються ідеї більш високої якості, ніж при індивідуальній діяльності тих же самих людей. Це відбувається шляхом інтерактивного ефекту. Великий ступінь взаємодії призводить до «перехресного запилення»: ідея, яка сама по собі може бути відкинутою в силу недостатньої обґрунтованості або непрактичності, допрацьовується спільними зусиллями, домірковується іншими. Тим самим покращується і вдосконалюється, стає все більш конструктивною і придатною до застосування.

Другий принцип: якщо група знаходиться в стані генерування ідей, то процес творчого мислення, що панує в цей момент, не можна гальмувати суб'єктивною оцінкою цих ідей.

«Мозковий штурм» включає три етапи: підготовчий, етап генерування ідей, етап аналізу й оцінки ідей. Тривалість «мозкового штурму», як правило, не менше 1,5-2 год.

Підготовчий етап:

1. Рішення організаційних питань: підготовка приміщення, техніки, фліппчарта, дошки, розподіл ролей тощо.

2. Постановка мети і завдань модератором. Завдання для учасників зазвичай починається зі слів: *«Чому? Навіщо? Як вирішити? Що можна зробити?»* Учасникам необхідно знайти рішення або відповідь на запитання.

3. Представлення учасників та ознайомлення їх із правилами, процедурою «мозкового штурму» та його регламентом. Правила можна виписати й розмістити на видному місці.

4. Розподіл на групи «генераторів» та «аналітиків». «Генератори» – це люди з позитивною настановою до творчості, які володіють яскравою фантазією, здатні не тільки народжувати, але й розвивати власні ідеї і швидко підхоплювати чужі. «Аналітики» – фахівці, які можуть проаналізувати й критично оцінити висунуті ідеї. Завдання «аналітиків» – розвивати висунуті на

етапі генерування ідеї для їх подальшої конкретизації, узагальнення, експертизи. Обирається «секретар», який буде фіксувати все, що говорять учасники.

5. Інтелектуальна розминка, яка зазвичай проводиться з усією групою. Її мета – допомогти учасникам звільнитися від стереотипів і психологічних бар'єрів. Проводиться як вправа у формі швидкого пошуку відповідей на несподівані, оригінальні запитання.

Етап генерування ідей:

Процес генерування нових ідей, заохочений модератором, триває, як правило, 15-20 хв. Група за сеанс може видати більше ста ідей, з яких приймаються будь-які: і здорові, й обдумані, і фантастичні, навіть, абсурдні. Автор кожної ідеї може дати короткий (до 30 секунд) коментар щодо своєї думки, але без аргументів. Як вже було зазначено, усі ідеї записуються або стенографуються. На цьому етапі дуже важливо дотримуватися всіх правил і принципів, що допомагають учасникам залишатися максимально активними.

Заключний етап:

Аналіз ідей триває 30-45 хв., проводиться після перерви і включає такі стадії:

- складання відредагованого списку ідей;
- оцінка, критика, аргументування і ранжування значущих для вирішення проблеми ідей;
- вибір і вербальне оформлення найбільш оптимальних ідей і пропозицій, які меншою мірою піддавались критичним заувагам учасників;
- аналіз і оцінка діяльності «генераторів», «аналітиків» та інших учасників обговорення.

Як правило, «мозковий штурм» проводиться в невеликій групі (6-10 осіб). За великою кількістю учасників відбувається поділ на мікрогрупи по 6-8 чоловік. У цьому випадку на завершальному етапі мікрогрупи презентують свої варіанти рішень, які також можуть бути проаналізовані й оцінені групою обраних експертів або всіма учасниками. Будь-яка складна практична ситуація

вирішується неоднозначно, різними шляхами і способами. Під час створення групового рішення висловлюються суперечливі судження, різноманітні, можливо, навіть протилежні точки зору.

Розглянемо спосіб, що дозволяє прийти до спільного рішення в групі. Можливий конструктивний хід прийняття групового рішення, його етапи:

1. Запис усіх пропозицій.
2. Угрупування пропозицій.
3. Складання таблиці (Табл. 2.1.1).

Таблиця для візуалізації та узагальнення

Критерії	Вигода для закладу освіти	Ефективність поданого варіанту вирішення проблем	Які затрати необхідні для впровадження ідеї (вартість упровадження)	Можливість реалізації запропонованого варіанту рішення	Загальна сума
Ідеї					
Група 1					
Група 2					
Група 3					

Вправа «Дерево проблем»

Вправа допомагає продовжити інтеграцію групи та визначити основні проблемні питання відповідно до запланованої мети, завдань зустрічі.

Орієнтовні завдання до вправи

1. Якщо стовбур – це головна проблема дослідження,

Корені – причини,

То що представляють собою гілки ?

(групи отримують картки з варіантами відповідей, мають обрати варіант відповіді та обґрунтувати його. На прохання тренера підняти картку з обраним варіантом відповіді).

Варіанти відповідей (на картках):

- Наслідки/результати/ вплив
- Результати

– Основні питання проекту

2. Якщо **стовбур дерева** – головна проблема

«**Виховання громадянина України**», визначте зміст інших складників.

Коріння – причини (які причини означеної проблеми) (не менше 7).

Гілки – наслідки / результати / вплив (які наслідки / результати / впливи будуть під час реалізації проекту для вирішення означеної проблеми) (не менше 10). Кожна група робить свій варіант на окремому аркуші, потім презентують результати

Вправа «Ми — це історія»

Мета: Осмислення національної пам'яті як основи солідарності

Формат: Робота в малих групах

Хід:

- Учасники отримують уривки з біографій українських діячів, героїв, волонтерів.
- Завдання: визначити, які цінності вони втілюють (гідність, свобода, жертвовність).
- Обговорення: як ці цінності проявляються сьогодні? Як ми можемо їх продовжити?

Рефлексія: «Яку історію я творю своїми діями?»

Вправа «Мапа солідарності»

Мета: Візуалізація спільного досвіду та дій

Формат: Колективне створення постера або мапи

Хід:

- Учасники позначають на великому аркуші «точки солідарності»: події, ініціативи, ситуації, де вони діяли разом або підтримували інших.
- Додають символи, фото, цитати.
- Обговорення: що об'єднує ці точки? Які емоції вони викликають?

Рефлексія: «Солідарність — це не абстракція, а досвід, який ми вже маємо».

Вправа «Мій голос є голосом нації»

Мета: Усвідомлення себе як суб'єкта національного діалогу

Формат: Індивідуальна робота + коло

Хід:

- Учасники пишуть коротке звернення до нації: «Що я хочу сказати Україні сьогодні?»
- Зачитують у колі, без обговорення — лише слухання.
- Потім обговорюють: що об'єднувало ці голоси? Які теми звучали найсильніше?

Рефлексія: «Мій голос має значення, коли він звучить разом з іншими.»

Вправа «Солідарність у дії»

Мета: Перехід від рефлексії до практики

Формат: Мікропроект

Хід:

- Учасники обирають невелику ініціативу (лист підтримки військовим, допомога переселенцям, екологічна акція).
- Планують, реалізують, презентують результати.
- Обговорення: що ми відчували, коли діяли разом? Як це змінює наше ставлення до спільноти?

Рефлексія: «Солідарність — це дія, яка змінює не лише інших, а й нас самих».

Вправа «Філософія національної солідарності»

Мета: Осмислення глибинних сенсів

Формат: Дискусія за цитатами

Хід:

- Учасники отримують цитати українських мислителів (Сковорода, Кримський, Франко) про спільність, свободу, служіння.
- В групах обговорюють: що означає солідарність у цих текстах? Чи актуальні ці ідеї сьогодні?
- Створюють власне визначення солідарності.

Рефлексія: «Солідарність — це не лише емоція, а філософія життя.»

Вправа «Чому люди згодні поступитися майном або свободами?» [1].

Розглянемо таку ситуацію. (Описаний сценарій базується на шоу-вікторині, яку показували по телебаченню у Великій Британії в 2001 році під назвою *Shafte*). Ви є учасником ігрового шоу та дійшли до останнього раунду, в якому залишилися ви та ще один учасник. Є можливість, що один або обидва можете виграти багато грошей. Вам пропонують зробити такий вибір:

а) взяти всі гроші для себе або б) розділити гроші з іншим учасником.

Перш ніж робити свій вибір, розгляньте можливі результати гри:

Результат №1 – Якщо обидва гравці вирішують зберегти гроші для себе, то обидва йдуть з порожніми руками.

Результат №2 – Якщо один гравець вирішує розділити гроші (гравець А), а інший – залишити все собі (гравець Б), то гравець Б виграє всі призові гроші.

Результат №3 – Якщо обидва гравці вирішують поділитися грошима, то гроші розподіляють порівну між двома гравцями.

Який вибір ви зробили б і чому?

- Зважте на переваги та недоліки рішення розділити гроші.
- Які фактори привели б вас до рішення розділити гроші?
- З яких причин ви вирішили б не ділитися грошима?

Давайте проаналізуємо варіанти.

Якщо людина вирішить залишити всі гроші собі й інша сторона зробить те ж саме, то ніхто не виграє. Це, безумовно, не найкращий результат для будь-якої зі сторін. Це природний стан, де кожен діє у власних інтересах і через бажання захистити своє майно та безпеку; це також умови, за яких інші завжди є потенційними ворогами, тобто інший учасник має силу, що дозволяє йому вдатися до дій, які позбавлять вас грошей. Тим часом, якщо один індивід діє виключно у власних інтересах, а інший є більш великодушним, то переможе той, хто діє у власних інтересах. Цей сценарій може сприяти маніпуляціям та обману, коли кожен гравець намагається переконати іншого, що він готовий поділитися грошима. Цей сценарій також характеризується станом конкуренції та недовіри. Однак при сценарії №3 вигоду одержують обидва. Таким чином,

основна причина, з якої індивід готовий розділити гроші – це надія, що вийде результат №3. Цей сценарій можна сприймати як форму суспільного договору, рішення пожертвувати певним власним інтересом заради безпеки.

У сценарії №3 існує можливість досягнення гармонії та взаємовигідних умов. Вибір такого результату є прикладом Це особливість, яку Алексіс де Токвіль зазначив у своїх міркуваннях про те, чому в ХІХ ст. Сполучені Штати Америки зробили демократичний режим стійким. Токвіль зазначав, що саме ця особливість дозволила об'єднати людей різного походження і соціального стану заради досягнення спільних інтересів безпеки та процвітання в молодій країні. Виходячи з описаного прикладу телевізійного шоу, видається цілком логічним, що люди готові поступатися певними власними інтересами для отримання благ. Це і є поняття «освіченого власного інтересу», коли людина здійснює дії, які служать іншим і можуть вимагати певних жертв або затримок у задоволенні потреб, але в кінцевому підсумку це також принесе користь індивіду. Однак чи буде пересічна людина готова взяти на себе ризик вибору, пов'язаного з розділенням коштів, без цілковитої впевненості в тому, що інший учасник вирішить поділитися грошима – таким чином, сподіваючись на результат №3, – якщо внаслідок цього можна залишитися без грошей (якщо інший гравець вирішить залишити гроші собі, результат №2)?

Віра в те, що система буде справедливою та правосудною, як правило, потрібна для того, щоб пересічна людина була готова поступитися свободою чи майном (у даному випадку грошима). Якщо така довіра існує, раціональна людина може зрозуміти перевагу того, щоб поступитися половиною грошей, зберігши іншу половину. Таким чином, людина добровільно відмовиться від половини майна, щоб забезпечити захист іншої половини. Коли немає довіри до органів влади чи впевненості в тому, що система врядування захистить інтереси особи, людина може піддаватися спокусі діяти виключно у власних інтересах. Це іноді спостерігається, коли людина знаходить способи уникнути таких обов'язків, як сплата податків або дотримання інших законів. Коли це

відбувається, суспільний договір порушено, і суспільству може бути завдано шкоди.

Метод «Уолта Діснея»

Метод «Уолта Діснея» – методика креативності, яка проводиться у формі рольової гри; учасники розглядають поставлене завдання з трьох точок зору: творчої, реалістичної і критичної.

Найвідоміший режисер, художник і продюсер в мультиплікації Уолт Дісней був людиною, яка все робила по-своєму, революціонером, що ламає стереотипи свого часу. Він зумів побудувати свій бізнес на креативності, перетворенні фантазій у реальний продукт. Секрет успіху Уолта Діснея криється в оригінальному підході до рішення креативних завдань, який він виробив ще в ті часи, коли був молодий і бідний, але переповнений ідеями. Дісней жив у бідному готелі в маленькій кімнатці, платою за яку було прибирання будинку. У цій кімнатці Уолт сам-на-сам розігрував спектакль, утілюючись по черзі в різних героїв: Мрійника, Реаліста і Критика. Місце Мрійника – найсвітліший куточок кімнати. Поселившись у ньому, Дісней віддавався фантазіям, давав повну волю уяві, генерував ідеї і мріяв (роль творчої людини, ентузіаста, який пропонує різноманітні, навіть нереальні варіанти вирішення проблеми). Наступна роль – Реаліста. Щоб зіграти її, Уолт Дісней переміщувався в інший кут своєї кімнати. Тепер його завдання – відібрати з ідей Мрійника ті, які можна втілити в життя, визначити конкретні шляхи їх реалізації (людина займає прагматичну позицію і пропонує, як структурувати, спланувати роботу, визначає, які кроки потрібні для реалізації рішень проблеми). І, нарешті, перейшовши в найтемніший закуток свого житла, Дісней ставав Критиком, який відшукував слабкі місця й недоліки в отриманих ідеях і планах (намагався оцінити цінність ідей, знайти помилки в запропонованому і ідентифікувати слабкі місця в попередніх пропозиціях).

Тож, спочатку «Мрійник» формує нові ідеї та цілі, «Реаліст» перетворює ці ідеї в конкретні пропозиції, «Критик» є фільтром і стимулом до вдосконалення. Результат визначається узгодженістю дій всіх ланок – Критик без Реаліста НЕ продуктивний, а Реаліст без Мрійника НЕ знає, куди рухатися. Під час рольової гри учасники можуть циклічно змінювати свої ролі й продовжувати обговорення проблеми доти, поки рішення не буде знайдено.

«Схема аналізу проблеми»

«Схема аналізу проблеми» – аналіз причин і наслідків існування основної проблеми.

Візуалізація методу «Схема аналізу проблеми»

У чому суть проблеми?	Яка причина?	Що маємо робити?	Які складності та ризики можуть бути?

Вправа «Сократове коло»

Метод Сократа, заснований на веденні послідовного діалогу. Сократ вважав, що послідовні продумані запитання стимулюють учасників дискусії логічно вивіряти свої думки й оцінювати їх достовірність. Метод запитань Сократа є ефективним способом досліджувати глибину думки.

Мета цієї активності полягає в тому, щоб учасники обговорення, висловлюючи свої думки, прийшли до єдиної відповіді. Це не перемога однієї людини або групи в суперечці (підтвердження переваги своєї теорії над іншими).

Коло Сократа (відомий також під назвою сократичний семінар) – педагогічний підхід, заснований на методі Сократа. Використовується для кращого засвоєння інформації. Подана методика передбачає вивчення інформації за допомогою дискусії й ґрунтується на тому, що в учасників дискусії є вже якісь знання з теми, що обговорюється, а нові знання формуються шляхом участі в обговоренні.

Цей метод заснований на переконанні, що учасники обговорення отримають більш глибокі знання про предмет під час вдумливих міркувань, ніж при традиційному ознайомленні з матеріалом. Незважаючи на те, що «сократові» семінари можуть відрізнятися за структурою, вони зазвичай уміщують такі складники:

- матеріал, з яким учасники можуть ознайомитися заздалегідь (Додаток);
- два концентричних кола учасників: внутрішнє і зовнішнє кола.

Внутрішнє коло зосереджене на аналізі матеріалу за допомогою методу Сократа, тобто послідовних запитань і відповідей. Учасники зовнішнього кола спостерігають за дискусією внутрішнього кола, не беручи безпосередньої участі в ній. Коли обговорення у внутрішньому колі закінчується, учасники зовнішнього кола висловлюють думки, свої міркування. Тривалість цього процесу залежить від теми дискусії, мотивації і зацікавленості учасників.

Модератор може змінювати групи місцями на свій розсуд або ж групи чергуються після кожної дискусії.

Одна з варіацій кола – акваріум.

Учасники утворили два кола: зовнішнє (спостерігачі) і внутрішнє (активні учасники). Члени внутрішнього кола активно беруть участь в обговоренні запропонованого модератором питання. Учасники, які знаходяться у зовнішньому колі, спостерігають і беруть участь в обговоренні тоді, коли будь-яка із озвучених версій їх зацікавила; вони доповнюють, ставлять запитання, конкретизують. При цьому «спостерігач» повинен стати поруч з активним учасником, який зацікавив його своєю версією, аргументами. Після обговорення однієї проблеми (запитання) учасники міняються місцями (той, хто стояв за межами кола, сідає в коло). Майже всі учасники мають побувати в колі.

Важливими для організації та проведення дискусії є такі моменти:

- заздалегідь продумати запитання, які визначають сутність і напрям діалогу;
- дати час на роздуми;
- стежити за відповідями;
- ставити запитання, які спрямовують подальшу дискусію;
- періодично узагальнювати все висловлене;
- фіксувати ключові моменти обговорення;
- підключити до обговорення якомога більше учасників.

Типи і приклади сокротичних питань

<i>Типи сокротичних питань</i>	<i>Приклади</i>
Уточнювальні запитання	Що ви маєте на увазі? Могли б ви сказати це іншими словами? Що, на вашу думку, є головною проблемою? Могли б ви навести приклад? Могли б ви розкрити цю точку зору?
Запитання про те, яким чином виникло запитання або проблема	Чому це запитання таке важливе? Складно або просто відповісти на запропоноване запитання?

<i>Типи сократичних питань</i>	<i>Приклади</i>
	Чому ви так думаєте? Які припущення ми можемо зробити? Чи веде це запитання до інших важливих проблем і запитань?
Запитання – припущення	Як можна таке припустити? Що _____ в даному випадку передбачає? Що інакше ми могли б припустити? Схоже, ви вважаєте _____ Я правильно вас розумію?
Запитання про причини і докази	Що могло б слугувати прикладом? Чому ви вважаєте, що це правда? Яка ще інформація нам необхідна? Могли б ви пояснити нам причини? Який логічний хід думки привів вас до такого висновку? Чи є причини не довіряти цим доказам? Що привело вас до такого переконання?
Запитання про походження і джерела	Це ваша ідея чи ви почули її десь ще? Ви завжди так до цього ставилися? Хто або що-небудь вплинули на вашу думку? Що змусило вас так думати?
Причинно-наслідкові запитання	Як би це вплинуло? Відбудеться це насправді чи лише ймовірно відбудеться? Які альтернативи? Що ви під цим розумієте? Якби це сталося, що ще могло б статися в результаті? Чому?

Вправа «Карусель»

Учасники об'єднуються у дві рівні підгрупи (якщо кількість учасників непарна, то до однієї з підгруп приєднується модератор). Ті, хто потрапив до першої підгрупи, сідають у внутрішнє коло обличчям зовні; ті, хто до другої, – займають місця в зовнішньому колі обличчям до них. Таким чином, усі учасники розбиті на пари. Пропонується тема для обговорення, розподіляються ролі: наприклад, ті, хто сидить у внутрішньому колі, виконують пасивну роль (слухають, задають уточнювальні запитання), а ті, хто в зовнішньому, – активну (розповідають, відповідають на поставлені запитання). Через 1,5-2 хв. по команді модератора зовнішнє коло змінюється стосовно внутрішнього на одну людину праворуч або ліворуч. Отже, змінюється склад пар, розподіл ролей: ті, хто слухав, тепер розповідають, а хто розповідав – слухають. Потім зовнішнє

коло знову зсувається щодо внутрішнього, змінюються активна й пасивна ролі. Пропонується нова тема для обговорення.

Кодекс поведінки тренера

- утримуватися від висловлення власної думки, не оцінювати критично ні висловлювання, ні поведінку учасників зустрічі;
- використовувати систему запитань для активізації групи;
- запитання, отримані від аудиторії, сприймати й переадресовувати самим учасникам, а не відповідати на них самотійно;
- усвідомлювати власну настанову на людей і теми, брати на себе відповідальність за організацію процесу взаємодії в групі, а самій групі передавати відповідальність за зміст зустрічі;
- уважно стежити за комунікативною культурою в групі, висловлювання учасників, запитання сприймати як сигнали, які дають можливість зрозуміти процес, намагатися допомогти учасникам усвідомити власне ставлення без порушення правил толерантності, запобігати вирішенню конфліктних моментів без «моралізаторських промов»;
- не виправдовуватися за свої дії і висловлювання, а з'ясовувати труднощі, які криються в нападках і провокаціях;
- розуміти, що є проблеми, які не варті уваги і часу, тоді можна вчасно зупинити непотрібну (несвоєчасну) дискусію.

Які проблеми й труднощі здатний вирішувати правильно поставлений процес модерації?

- нечіткість рішень і відсутність відповідальних осіб;
- відсутність корпоративної культури (успіх правильної модерації робочих зборів впливає на подальшу спільну роботу в групах, підвищує бажання учасників розглядати всі ідеї й протилежні точки зору, приймати їх і використовувати в роботі);
- нестача мотивації до професійного розвитку;

– кожен не просто проінформований, а бере посильну участь в ухваленні рішення, спираючись на спільні розробки;

– модерація націлена на усунення чинників, що знижують мотивацію: монологи керівників та інших співробітників, відхилення і відступи від теми, а також непорозуміння, інші прояви боротьби за сферу впливів, що заважають прийняттю конструктивних рішень;

– процес і результат модерації дуже схожий із коучингом, метою якого є розвиток розуміння (усвідомлення) і відповідальності як вибору авторства, так і ідей, дій.

Таким чином, розроблений нами тренінг національної єдності сприяв вихованню моральних цінностей, формуванню навичок командної роботи, взаємодії, творчій самореалізації усіх учасників тренінгу, що підтверджує його ефективність у вихованні учнівської і студентської молоді

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЗАКЛАСНОЇ ТА ПОЗААУДИТОРНОЇ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ В УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ

2.1. Організація позакласної та позааудиторної роботи у закладі освіти з формування у молоді національної солідарності

Позакласна й позааудиторна робота у закладах освіти відіграють значну роль у формуванні в учнівської і студентської молоді національної солідарності, що здійснюється поза межами навчальних занять і спрямована на розвиток особистості, її здібностей, інтересів, світогляду. Така робота здійснюється виключно на добровільних началах, у вільний від навчання час, може бути індивідуальною, груповою, колективною й спрямована на згуртування молоді і формування активної громадянської позиції. Нижче у таблиці наводяться напрями позакласної роботи і основні форми виховної роботи.

Позакласна та позааудиторна робота створюють умови для самореалізації особистості, розкриттю особистісного потенціалу вихованців, можливості проявити себе. Особливості організації позааудиторної роботи у закладі загальної середньої освіти і в закладі вищої освіти наводяться у таблиці 1.

Таблиця 1. Особливості організації позааудиторної роботи у ЗЗСО і ЗВО

Назва	ЗЗСО	ЗВО
Цільова аудиторія	Учні 10-11 класів	Студенти
Суб'єкти виховного процесу	Учні, вчителі, виховники, педагоги-організатори, шкільні психологи, батьки	Студенти, студентські ради, викладачі, куратори, наукові керівники, батьки
Форми роботи	Гуртки, секції, виховні години, тематичні вечори, проекти, екскурсії, патріотичні акції, КТС	Наукові конференції, дебати, години спілкування, хакатони, волонтерство, тренінги, проекти, студентські клуби, стартапи

Назва	ЗЗСО	ЗВО
Ступінь автономності учасників	За фасилітації педагога	Самостійне планування та реалізація ініціатив
Нормативне регулювання	Накази МОН, програми виховної роботи, шкільні положення	Статут ЗВО, положення про студентське самоврядування, внутрішні регламенти
Приклади ініціатив	«Джура», волонтерські ініціативи: збір допомоги для ЗСУ, листи підтримки, плетіння маскувальних сіток та ін..	«Model UN», «Startup Weekend», «Наукові пікніки», «Волонтерські хаби», юридична допомога ВПО, донорські акції та ін..

Використання виховного потенціалу позакласної і позааудиторної роботи забезпечує ефективність формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності на основі моральних цінностей.

Форми виховної роботи забезпечували реалізацію змісту, що відповідав би педагогічним умовам формування національної солідарності. Вибір форм роботи зумовлений доцільністю виховних впливів. Свою ефективність підтвердили індивідуальні форми роботи, спрямовані на формування внутрішньої мотивації, ідентичності, відповідальності й забезпечували психоемоційну підтримку, індивідуальні виховні впливи з урахуванням індивідуальних і вікових особливостей вихованця. Такими індивідуальними формами виховання були індивідуальні бесіди, консультації, педагогічне спостереження, виконання індивідуальних завдань і проектів.

Мікрогрупові форми роботи об'єднували від 2 до 5 вихованців, які спільно виконують завдання, обговорюють ідеї, ухвалюють рішення на основі рівноправного діалогу і партнерства. Такі форми роботи вчать молодь працювати у команді, активно допомагати і підтримувати один одного, враховувати інтереси інших людей. Найбільш ефективними формами мікрогрупової роботи були проектна, творча і пошукова робота.

Використання групових форм роботи дозволяє педагогу спілкуватися одразу з усім класом, академічною групою. Групові форми роботи дозволили об'єднати молодь у спільноту, де солідарність є практикою. Групові форми роботи є значущими у формуванні колективних цілей та пошуку шляхів їх

досягнення. Серед групових форм роботи найбільш дієвими є виховні години і години спілкування, тренінги, бесіди, дебати, дискусії, брейн-ринги, вебінари, гуртки, клуби тощо.

У роботі використовувалися масові форми роботи з метою публічна репрезентація національної єдності, згуртованості, формування колективної пам'яті. Масові форми роботи створюють ефект єдності, переживання солідарності з українським народом, відчуття національної ідентичності. Такими формами роботи стали наукові конференції, форуми, челенджі, флешмоби, свята.

2.2. Методика проведення виховних годин з формування національної солідарності

Поширеною формою позакласної / позааудиторної роботи є виховні години та години спілкування, які забезпечували ефективне спілкування педагога з вихованцями з метою формування у них національної солідарності. Виховні години та години спілкування дають змогу залучити до спільної розмови усіх вихованців, почути їхню думку, висвітлювати тематику, цікаву для всіх. Нами були розроблені виховні години для старшокласників та години спілкування для студентів, де піднімалися питання національної солідарності, згуртованості, мовної стійкості, героїзму захисників, патріотизму, війни, мистецтва, майбутнього України тощо.

Так метою виховної години «Герої України» для учнів 10-го класу було формування у десятикласників національної свідомості, національної солідарності, почуття патріотизму, гордості за Україну і українських героїв; виховування поваги до героїзму українського народу у боротьбі з російським агресором.

Обладнання: мультимедійна презентація/відео, портрети українських героїв, карта України, музичний супровід (гімн, патріотичні пісні), аркуші для роботи в групах.

Хід заняття

1. Вступна частина (5 хв.). Вчитель оголошує тему і завдання виховного заняття.

Звучить Державний гімн України.

Вчитель: Сьогодні ми зібралися, щоб згадати усіх, хто віддав своє життя заради незалежності України, тих, кого ми називаємо Героями України. Герої живуть серед нас і в нашій пам'яті.

Учень: Землю мою захищено.

Вкрадене відвойовано.

Ворога в попіл знищено.

Спокій наш гарантовано

Учень: Доблесними солдатами.

Лицарями незламними.

Хлопцями та дівчатами.

Захисниками славними.

Учень: Жили вони звичайними,

Просто людськими долями.

Стали національними

Воїнами-героями.

Учень: Шана на віки вічні їм!

Честь і хвала нескореним!

Слава полеглим і живим!

Схилимо, браття, голови!

2. Презентація учнівських проєктів «Герої минулого: «Ті, що творили Україну»» (10 хв.)

Учні демонструють презентації з відеофрагментами

Князь Ярослав Мудрий (будівничий державності).

Гетьман Богдан Хмельницький (борець за незалежність).

Іван Мазепа (боротьба за суверенність).

Герої Крут (молоді захисники).

3. Презентація учнівських проєктів з відео фрагментами і фотографіями «Герої сучасності: «Ті, що боронять Україну»» (10 хв.)

Герої Небесної Сотні.

Герої російсько-української війни: відомі особистості (кіборги ДАПу, сучасні військові, волонтери).

Українські військові, що пройшли полон.

4. Інтерактивна частина «Хто для мене Герой?» (10 хв.)

Учні діляться на групи, кожна отримує аркуш у формі «Щита Героя».

Завдання: написати або намалювати, кого вони вважають героєм (це може бути історична постать, сучасний воїн, волонтер, навіть рідна людина), сформулювати кредо героя.

Презентація групових робіт.

1. Обговорення 10 уроків для українців від Валерія Залужного

1. **Ворог вічний, і мета його — знищення.** Перший і головний урок: забудьте про «братні народи» та «спільну історію». Мета росії протягом століть була, є і буде — повне знищення України як явища. Це не війна за території, це екзистенційна війна на виживання. Будь-які ілюзії щодо цього є смертельно небезпечними.

2. **Ніхто не допоможе, крім тебе самого.** Союзники — це добре. Їхня зброя, гроші та розвіддані — критично важливі. Але вмирати за тебе ніхто не буде. Допомогу дають, доки це збігається з їхніми інтересами. Єдина справжня гарантія суверенітету — власна сильна та сучасна армія.

3. **Внутрішня гризня — найкращий подарунок ворогу.** Будь-який внутрішній срач, чи то політична боротьба, чи корупційні розбірки, чи пошук «зрадників», — це прямий постріл у спину власної армії. Доки нація не єдина у своїй меті, ворог використовуватиме кожну тріщину, щоб розколоти її зсередини.

4. **Воює вся країна, а не лише армія.** Армія — це зріз суспільства. Не можна мати корумповане, апатичне суспільство і сильну, мотивовану армію. Війна — це справа кожного: від волонтера, що плете сітки, до ІТ-спеціаліста, який працює на економіку.

5. **Технології вирішують усе.** Епоха воєн, де перемагали кількістю, закінчилася. Сьогодні перемагає той, у кого швидші та розумніші дрони,

кращий зв'язок, точніша розвідка та ефективніший РЕБ. Технологічна перевага — це врятовані життя солдатів і виграні битви.

6. *Асиметрія — зброя розумних*. Не намагайся грати з ордою в її гру «завалимо трупами». Будь розумнішим, хитрішим, швидшим. Бий по больових точках: логістика, НПЗ, штаби, інформаційна інфраструктура. Асиметричні удари виснажують ворога та підривають його міць за менших витрат.

7. *Інформація — це поле бою*. Програєш у головах — програєш на полі бою. Ворог лізе в кожен телефон і телевізор із пропагандою, фейками та ПСО. Захист інформаційного простору так само важливий, як і ППО.

8. *Довіра — основа управління*. Сучасною армією не можна керувати за радянськими лекалами, де генерал — цар і бог, а солдат — витратний матеріал. Децентралізація, ініціатива на місцях, довіра до командирів — ось що дає швидкість і гнучкість, неможливі в тупій ієрархічній вертикалі ворога.

9. *Стійкість — це стратегічний ресурс*. Здатність нації витримувати удари, не ламатися, адаптуватися і продовжувати боротьбу, незважаючи на втрати та втому, — це не менш важливий ресурс, ніж танки чи ракети.

10. *Перемога — це не просто мир*. І останнє. Перемога — це не просто припинення вогню. Це повне відновлення суверенітету, повернення всіх територій, гарантії безпеки (читай — НАТО), справедливий суд над воєнними злочинцями та репарації. Будь-який інший результат буде лише відкладеною поразкою.

2. Віршоване слово (5 хв.)

Ну так, я не сприймала ні на мить
Усі твої прямі перестороги...
Я у скорботі після перемоги
Зостанусь на курганах цих століть.
За кожним з нас, залишеним на полі,
за кожним, закатованим в тюрмі.
Ще стане гордості і сліз мені
оплакати ці горді жертви долі.
Перекажи про нас своїм малим,
Бо ці кургани вищі териконів.
Безжальні й ніжні лики на іконі
малює попіл, і вогонь, і дим.
Скорботі тут не місце. Де вона?
Тут лютє сама й наснага невимовні

Все в світі зброя, і стікає кров'ю,
повільно помираючи, війна.

(парамедикиня Тайра)

6. Підсумкова рефлексія (5 хв.)

Учні доходять висновку, що герой – це не лише той, хто зі зброєю в руках боронить нашу землю. Герої – це і ті, хто щодня своєю працею, добром і мужністю допомагають іншим. Важливо пам'ятати, що Україна живе доти, доки живе пам'ять про її героїв.

Учні на стікерах пишуть одне слово-асоціацію зі словом «Герой» і прикріплюють на плакат «Україна-героїчна».

7. Завершення

Хвилина мовчання за загиблими Героями України.

Спільне виконання пісні («Ой у лузі червона калина»).

Виховна година для учнів 10-го класу: «Ми - українці»

Мета: виховати почуття національної ідентичності та солідарності; причетності до долі власного народу; розвивати в учнів активну громадянську позицію та бажання долучитися до вирішення проблем країни; поглибити знання про Україну та її культурну спадщину.

Обладнання: Інтерактивна дошка, проектор, ноутбук, додаткові матеріали (картки з питаннями, цитатами, історичними фактами).

Хід заняття:

Вчитель: Доброго ранку, шановні учні! Сьогодні ми зібралися, щоб поговорити про щось дуже важливе – про нашу країну, про Україну, про місце та роль кожного з нас. Кожен з нас має свої уявлення про те, що означає бути українцем. Хтось скаже, що це мова, культура, традиції, а хтось – це земля, на якій ми народилися і живемо. А що для вас означає бути українцем? (*Учні відповідають*).

Так, кожен із нас має свою відповідь на це питання. Але всіх нас об'єднує одне – любов до своєї Батьківщини. І саме про цю любов, про нашу спільну

історію та про виклики, які стоять перед нами сьогодні, ми й поговоримо. Наша країна переживає непрості часи. Але в такі моменти особливо важливо пам'ятати про свою ідентичність, про свою історію, про тих, хто боровся і боронить нашу свободу. Ми маємо зберегти пам'ять про наших героїв, про їхні подвиги, про їхню любов до України.

Отже, розпочнемо нашу подорож у світ української історії та культури!

Основна частина:

1. Історичний шлях (Згадати важливі етапи історії України, які сформували національну ідентичність. Підкреслити боротьбу українського народу за свою незалежність. Показати, як протягом історії українці проявляли солідарність і підтримку один одного.)

Вчитель: Історія України – це історія нескореного духу. Від часів Київської Русі до сучасності наш народ пройшов шлях, сповнений випробувань, але також великих перемог. Давайте згадаємо ключові моменти, які сформували нашу національну ідентичність (учні діляться ключовими на їх думку моментами):

Інтерактивне завдання:

Покажіть на інтерактивній дошці карту України з ключовими історичними подіями. Запропонуйте учням вибрати одну подію та розповісти, чому вона важлива для формування національної ідентичності.

2. Війна (Обговорити актуальні проблеми, з якими стикається Україна (війна, економічні труднощі, екологічні проблеми тощо). Проаналізувати причини виникнення цих проблем. Підкреслити важливість об'єднання зусиль для їх вирішення).

Вчитель: Сьогодні Україна стикається з низкою викликів:

- Війна та окупація частини території.
- Економічні труднощі, які впливають на життя кожного громадянина.
- Екологічні проблеми, такі як екоцид...
- Проблеми безпеки і міграції, пов'язані з війною.

Але кожен із цих викликів – це також можливість для змін. Наприклад, молодіжні ініціативи з екології, волонтерські рухи, які допомагають армії та постраждалим, – все це показує, що українці готові об'єднуватися для досягнення спільної мети.

Робота в групах:

Розділіть учнів на групи. Кожна група отримує одну з проблем (війна, екологія, освіта, економіка) та пропонує 2–3 способи її вирішення. Після обговорення представники груп презентують свої ідеї.

3. Молодь обирає Україну (Показати, що молодь відіграє важливу роль у суспільстві. Навести приклади молодіжних ініціатив, спрямованих на розвиток України. Заохотити учнів до активної громадянської позиції).

Вчитель: Молодь – це майбутнє країни. Саме ви можете стати тими, хто змінить Україну на краще. Наведу декілька прикладів:

Молодіжні організації, такі як «Пласт» або «Молодіжний національний конгрес», активно працюють над розвитком громадянського суспільства.

Волонтерські ініціативи, які допомагають армії, лікарням, дітям.

Соціальні проекти, спрямовані на підтримку культури, мистецтва та освіти.

КТС «Разом – ми сила».

Запропонуйте учням колективну творчу справу «Разом – ми сила», який можна реалізувати у закладі загальної середньої освіти чи громаді. Наприклад, організація благодійного ярмарку, проведення екологічної акції чи створення соціального ролика про роль і значення національної ідентичності.

Дискусія. (Учитель фасилітує дискусію на тему «Чи на часі демократичні цінності і ідеали у воюючій країні?»). У ході дискусії піднімаються питання: *Що таке демократичні цінності? Чому важливо, щоб українське суспільство орієнтувалося на демократичні цінності? Що ми розуміємо під поняттям «культура демократизму? Яку Україну ми хочемо будувати після війни?»*

Підведення підсумків: Підсумувати основні ідеї заходу. Запропонувати учням провести КТС.

Вчитель: Сьогодні ми обговорили багато важливих проблем, які нас хвилюють. Наша національна ідентичність – це не лише минуле, але й майбутнє, яке ми створюємо разом. Кожен з нас є частиною великого українського народу. І саме від нас залежить, якою буде наша країна завтра. Дякую за вашу активність та щирість!

Виховна година для учнів 11 класу «Україна в сучасному кіно»

Мета: виховувати почуття національної солідарності у старшокласників, почуття патріотизму засобами кіномистецтва. мотивувати учнівську молодь дивитися українські фільми.

Обладнання: інтерактивна дошка.

Хід заняття:

Вчитель: Українське кіномистецтво заслуговує на увагу не лише як культурне явище, а як інтелектуальний, емоційний і стратегічний ресурс нації. Його сила — в здатності говорити правду, транслювати ідентичність, і створювати діалог зі світом, навіть коли країна переживає війну, втрати, трансформації. Українське кіно – це голос нації в часи випробувань . Після Революції Гідності та початку війни українські режисери створили фільми, які задокументували історію, осмислили травму і переосмислили героїзм. Стрічки як «Кіборги», «Зима у вогні», «20 днів у Маріуполі» стали моральними маркерами епохи, які визнаються у світі.

Варто відмітити інтелектуальну глибину і жанрову різноманітність українського кіно, бо українське кіно — це не лише про війну. Це драми, трилери, комедії, фентезі, які торкаються теми гідності, вибору, любові, втрати. Наприклад, «Поводир» Олеся Саніна — історична драма про репресії, «Плем'я» Мирослава Слабошпицького — експериментальне кіно без слів, що здобуло міжнародне визнання. Українські фільми здобувають нагороди на Берлінале, Каннах, Венеції, а «20 днів у Маріуполі» отримав Оскар у 2024 році. Це не просто успіх — це визнання української правди, її естетики, її болю і сили.

Вікторина: Українське кіно як дзеркало нації

1. Який український фільм отримав премію «Оскар» у 2024 році?

А) Поводир

Б) Кіборги

В) Зима у вогні

Г) 20 днів у Маріуполі

☐ Правильна відповідь: Г) Документальний фільм Мстислава Чернова про облогу Маріуполя.

2. Хто є режисером фільму «Поводир»?

А) Мирослав Слабошпицький

Б) Мстислав Чернов

В) Олесь Санін

Г) Олег Сенцов

☐ Правильна відповідь: В) Історична драма про репресії проти кобзарів у 1930-х роках.

3. Який український фільм знято без жодного слова і здобув міжнародне визнання?

А) Той, хто пройшов крізь вогонь

Б) Плем'я

В) Мої думки тихі

Г) Кіборги

☐ Правильна відповідь: Б) Фільм Мирослава Слабошпицького, де всі персонажі спілкуються мовою жестів.

4. Який фільм присвячено обороні Донецького аеропорту?

А) Зима у вогні

Б) Атлантида

В) Невидимий батальйон

Г) Кіборги

☐ Правильна відповідь: Г) Фільм Ахтема Сеїтаблаєва про незламність українських військових.

5. Який фільм показує події Революції Гідності?

А) Той, хто пройшов крізь вогонь

Б) Мої думки тихі

В) Зима у вогні

Г) Поводир

☐ Правильна відповідь: В) Документальна хроніка Євромайдану, номінована на «Оскар» у 2016 році.

Діти разом з учителем обирають фільм для перегляду і обговорення. Фільмотека наводиться у додатку Г.

Запитання для обговорення фільму:

- Які національні або особистісні цінності транслює фільм?
- Як герої фільму демонструють солідарність, гідність, незламність?
- Чи змінюється ваше уявлення про українську ідентичність після перегляду?
- Хто з персонажів є для вас уособленням героїзму? Чому?
- Як фільм працює з історичною пам'яттю — через символи, події, наратив?
- Чи є у фільмі сцена, яка викликає глибоку емоційну реакцію? Яку саме?
- Які моральні дилеми постають перед героями?
- Чи є у фільмі моменти, які викликають суперечливі почуття або запитання?
- Як режисер використовує художні засоби (музику, кадр, тишу) для посилення меседжу?
- Що ви відчули після перегляду? Які думки залишилися?
- Чи змінив фільм ваше ставлення до певних подій, людей, явищ?
- Як би ви продовжили історію, якби були режисером?

Вчитель: Українське кіно — це форма спротиву, платформа солідарності і дзеркало національного духу. Воно не просто заслуговує на увагу — воно вимагає її, бо в кожному кадрі — історія, яка ще пишеться, і нація, яка не здається.

Виховна година для учнів 11-го класу «Світ підтримує Україну»

Мета: формувати уявлення про солідарність цивілізованого світу з Україною, міжнародну допомогу Україні; виховувати почуття національної солідарності, гідності, відповідальності та громадянської активності у старшокласників.

Завдання: формування згуртованості, гідності, відповідальності та громадянської активності, як базових цінностей національної солідарності.

Обладнання: інтерактивна дошка, проектор, додатковий матеріал (картки з питаннями, цитатами, завданнями), стікери, маркери.

Хід заняття:

1. Організаційний момент (5 хвилин)

Вчитель: Доброго дня, шановні учні! Сьогодні ми поговоримо про дуже важливу тему – міжнародну підтримку України, солідарність з українським народом. Це не лише про допомогу, але і про єдність, підтримку та взаєморозуміння. Давайте почнемо з невеликого відео, яке надихне нас на роздуми».

(Вчитель показує коротке відео про міжнародну підтримку України, наприклад, про гуманітарну допомогу, волонтерські ініціативи чи політичну солідарність).

2. Актуалізація знань (5 хвилин)

Після перегляду відео вчитель ініціює бесіду:

Вчитель: «Що ви знаєте про солідарність? Як ви розумієте це поняття? Які приклади солідарності ви можете навести?» *(Учні висловлюють свої думки. Вчитель записує ключові слова на дошці: єдність, підтримка, взаємодопомога, спільні цінності тощо).*

3. Основна частина (20 хвилин)

Робота в групах. Клас ділиться на 3-4 групи. Кожна група отримує завдання:

Група 1: «Як світ допомагає Україні?» (аналіз міжнародної допомоги: гуманітарної, військової, політичної).

Група 2: «Як українці підтримують один одного?» (приклади волонтерських ініціатив, благодійних фондів, локальних проектів).

Група 3: «Що таке національна солідарність і чому вона важлива?» (формулювання значення солідарності для суспільства).

Група 4: «Як ми, старшокласники, можемо виявляти національну солідарність?» (практичні ідеї для молоді).

Кожна група готує пропозиції (2-3 хвилини).

Дискусія. «Чи має солідарність межі?».

Вчитель: «Чи вважаєте ви, що солідарність – це лише про допомогу в складні часи, чи це щось більше? Як ми можемо підтримувати солідарність у повсякденному житті?» *(Учні обмінюються думками, вчитель підтримує дискусію, задаючи додаткові питання).*

Інтерактивне завдання (5 хвилин). Вчитель пропонує учням індивідуальне завдання: як можна проявити солідарність (наприклад, допомогти однокласнику, взяти участь у благодійній акції, поширювати правдиву інформацію про Україну тощо). *Учні діляться ідеями і вчитель вносить їх на інтерактивну дошку, створюючи «дерево солідарності».*

Рефлексія. *Вчитель:* «Що нового ви дізналися сьогодні? Які емоції ви відчуваєте після нашої розмови? Як ви можете застосувати отримані знання в майбутньому?» *(Учні висловлюються по черзі або пишуть свої думки в зошитах).*

Заключне слово вчителя.

Вчитель: «Солідарність – це не лише про допомогу в складні часи, але й про те, як ми ставимося один до одного щодня. Навіть маленькі кроки можуть бути важливими і результативними. Пам'ятайте, що кожен з вас – це частина нашої великої української родини, і саме від нас залежить, наскільки міцною буде наша єдність з усім світом».

Виховна година для 11-го класу «Україна XXI століття»

Мета: виховати почуття національної солідарності в учнів, сформувати глибоке розуміння сучасних викликів, з якими стикається Україна, розвивати в учнів активну громадянську позицію та бажання долучитися до вирішення спільних проблем. Ознайомити учнів з сучасними досягненнями України в різних сферах.

Обладнання: інтерактивна дошка, комп'ютер із доступом до інтернету, онлайн-сервіси для опитувань (Mentimeter, Kahoot, Google Forms), VR-тури або 3D-моделі (наприклад, віртуальна екскурсія Україною).

Хід заняття

1. Вступна частина

Вчитель (вмикає презентацію): Доброго дня, шановні учні! Сьогодні ми поговоримо про нашу рідну країну – Україну. Я пропоную розпочати нашу зустріч із невеликого інтерактивного опитування. Відскануйте QR-код або перейдіть за посиланням і дайте відповіді на запитання:

– Що для вас означає бути українцем?

– Якими ви бачите основні виклики та можливості України сьогодні?

(Учні відповідають у реальному часі, результати виводяться на інтерактивну дошку.)

Вчитель: Дякую за ваші думки! Ми бачимо різноманітні відповіді, які свідчать про те, що кожен має власне уявлення про нашу країну. Давайте розглянемо ці питання глибше.

2. Основна частина.

Дискусія «Якою є Україна сьогодні?»

Учитель: Я пропоную провести невелику дискусію. Подумайте і скажіть:

– Які найбільші досягнення України і українців?

– Які найбільші проблеми на сьогодні?

– Які перспективи розвитку України ви бачите через 5 років?

(Учні висловлюють свої думки, вчитель фіксує основні тези).

Відеопрезентація «Люди, які змінюють Україну».

Вчитель: Щоб переконатися в силі та єдності українців, давайте переглянемо коротке відео про волонтерів, які допомагають армії та цивільному населенню. *(Учні переглядають відео, після чого обговорюють його основні моменти).*

VR-екскурсія «Сучасні досягнення України»

Вчитель: Ми часто чуємо про проблеми, але варто звернути увагу і на досягнення. Я запрошую вас здійснити віртуальну подорож до Національного космічного центру України, побачити новітні технологічні розробки та ознайомитися з нашими успіхами у світовій арені. *(Учні переглядають VR-тур або 3D-моделі).*

Практичне завдання: «Чим я можу бути корисним Україні?»

Учитель: А тепер поміркуйте, як кожен із вас може проявити свою громадянську позицію? Ми розділимося на групи, і кожна група підготує коротку стратегію дій. Це можуть бути:

- Волонтерська діяльність.
- Підтримка культурних ініціатив.
- Участь у соціальних проектах.
- Популяризація української мови та традицій.

(Учні працюють у групах і презентують свої ідеї).

3. Підсумки та рефлексія

Фінальна дискусія та підведення підсумків

Вчитель: Сьогодні ми багато говорили про Україну, її виклики, можливості та майбутнє. Давайте ще раз узагальнимо:

- Що було для вас найбільш цінним?
- Яку головну ідею ви винесете із сьогоднішньої зустрічі?

(Учні висловлюють свої думки).

Вчитель: Об'єднавшись, ми можемо подолати будь-які труднощі і побудувати сильну, сучасну, процвітаючу Україну! Дякую всім за активну участь!

Також на виховних годинах піднімалися питання «Що для мене означає хвилина мовчання?», «Як поводитися в укритті», «Як заспокоїти товариша в стресовій ситуації». Молодим людям важливо пам'ятати:

Коли людині боляче, — не завжди треба щось казати. Бо іноді слова тільки тиснуть. А мовчазна присутність лікує. Коли поруч хтось у стресі, ми

часто не знаємо, як себе поводити. Бо хочемо підтримати, але боїмося зробити гірше.

Ось кілька речей, які справді працюють:

1. Не поспішай давати поради. «Тримайся», «все буде добре», «думай позитивно» — це не завжди вчасно. Краще спитай: «Що тобі зараз потрібно?» або просто «Я з тобою».

2. Будь поруч. Навіть мовчки.

Іноді важливо не говорити, а бути. Сидіти поруч. Дихати разом. Це більше, ніж ти думаєш.

3. Дай людині право на будь-яку реакцію.

Сльози — це нормально. Мовчання — це нормально. Злість — це теж нормально.

4. Доторкнись, якщо це доречно. Легкий дотик на плечі. Рука на руці. Погляд в очі. Іноді це єдине, що потрібно.

5. Не знецінюй.

Навіть якщо тобі здається, що «нічого страшного не сталося», для цієї людини сталося. І твоя повага до її переживання — уже допомога.

Справжня підтримка — це не «витягти когось з ями». Це спуститись до нього, посидіти поруч. І сказати: «Я тут. Разом ми знайдемо шлях нагору».

Таким чином виховні години сприяли активному формуванню світогляду, емоційної причетності і готовності до спільної дії через діалог.

2.3. Використання віртуальних екскурсій у практиці формування національної солідарності

В умовах стрімкого розвитку технологій і високого рівня небезпеки, пов'язаного з війною росії проти України дедалі частіше використовуються віртуальні екскурсії, які надають можливість школярам ознайомитися з історичними пам'ятками України та світу. Використання технологій віртуальної реальності надає можливість учнівській і студентській молоді

відвідати історичні місця, музеї, пам'ятки природи. Такі екскурсії допомагають учням і студентам досліджувати історію, культуру та традиції України, знайомитися з багатством національної спадщини. Віртуальні екскурсії можуть бути присвячені історичним місцям чи видатним персоналіям, які жили в Україні в різні історичні епохи. Це допомагає учням краще розуміти історичний контекст, в якому відбувалися ті чи інші події, сприяє формуванню національної солідарності та почуттю єдності. Залучення вихованців до віртуальних екскурсій може заохотити учасників до обговорення важливих питань, пов'язаних з історією, культурою та сучасним подіями в Україні. Такі обговорення сприяють активному обміну думками, аналізу фактів та формують переконання і власне бачення історичних і модерних процесів.

Віртуальна екскурсія «Доторкнись до України»

Мета: Ознайомити старшокласників з можливостями віртуальних екскурсій. Розширити знання учнів про культурну та природну спадщину України. Сформувати почуття гордості за свою країну та бажання подорожувати нею. Показати різноманітність українських історичних, природних та архітектурних пам'яток.

Обладнання: комп'ютер, інтерактивна дошка, онлайн-ресурси для віртуальних подорожей: FreeGen Quests (<https://freegen.games/all-quests/>), Discover Ukraine (<https://discover.ua/>), Музеї просто неба (<https://museums.authenticukraine.com.ua/ua/>), Google Arts & Culture.

Хід заняття

1. Вступна частина

Вчитель: Доброго дня, шановні учні! Сьогодні ми з вами вирушимо у подорож Україною, не виходячи з класу. Віртуальні технології дозволяють нам відвідати найцікавіші куточки країни, навіть ті, які зараз можуть бути недоступні через різні обставини. Наша мета – дослідити культурні, природні та історичні пам'ятки України та дізнатися більше про її унікальність. *(Учні діляться своїми думками щодо віртуальних екскурсій та їхнього значення).*

2. Основна частина

Віртуальна подорож по музеях просто неба

Вчитель: Пропоную розпочати нашу екскурсію з огляду унікальних музеїв просто неба. Перейдіть за посиланням (<https://museums.authenticukraine.com.ua/ua/>) і оберіть один із доступних турів. Разом розглянемо його експозицію та історію. *(Учні обирають музеї, переглядають експозиції, обговорюють свої враження).*

Дослідження визначних місць України

Вчитель: Наступним пунктом нашої віртуальної подорожі стане знайомство з визначними місцями України через платформу (<https://discover.ua/>). Ми переглянемо інтерактивні тури та дізнаємося цікаві факти про культурні пам'ятки. *(Учні працюють у групах, досліджують різні регіони України та готують короткі розповіді про вибрані об'єкти).*

Квест-екскурсія по історичних місцях

Вчитель: А зараз ми влаштуємо інтерактивний квест! Використовуючи (<https://freegen.games/all-quests/>), вам потрібно знайти підказки та відповісти на запитання про історію нашої країни. Ваша мета – пройти маршрут і відкрити всі секрети! *(Учні виконують завдання квесту, обговорюють результати та діляться своїми враженнями).*

3. Підсумки та рефлексія

Вчитель: Сьогодні ми здійснили захопливу подорож Україною, відвідали музеї, історичні та природні місця, а також взяли участь у квестах. Давайте поділимося своїми враженнями:

- Яке місце вам сподобалося найбільше?
- Що вас здивувало або вразило?
- Чи хотіли б ви особисто відвідати ці місця у майбутньому?

(Учні діляться своїми думками, обговорюють особливості віртуальних подорожей).

Вчитель: Подорожувати Україною – це завжди цікаво і пізнавально. Віртуальні екскурсії дають нам можливість відкривати нове, навіть якщо ми не можемо фізично бути в тому місці. Проте ніщо не замінить справжнього

досвіду подорожей, тому бажаю вам у майбутньому відвідати всі ці місця особисто! Дякую за увагу!

Використання віртуальних екскурсій надасть можливість познайомити учнів з визначними місцями, пам'ятками архітектури та побуту, об'єктами занесеними до міжнародної та національної спадщини. При цьому, використання цифрових технологій надасть можливість «відвідати» ці місця не виходячи з класу, перенесе старшокласників до дивовижних локацій та подарує цілий спектр емоційних вражень разом з новою інформацією. Використання віртуальних екскурсій, таким чином, сприятиме розширенню кругозору молодих людей, пізнання різноманітності, краси та багатства України, формуванню почуття гідності, відповідальності та патріотизму.

2.4. Інформаційні гайди

У сучасному вихованні гайди дедалі частіше використовуються як інструмент громадянської і національної мобілізації. Гайд – це певне керівництво, інформаційний матеріал, присвячений досягненню мети або інформуванню з певної проблематики. Створення гайдів, присвячених різним питанням допоможе молоді не тільки підвищити власний рівень цифрової грамотності та орієнтованості в інтернет-просторі, але і надасть можливість свідомо підходити до вибору інформаційних джерел, критичного аналізу інформації, що сприятиме зростанню таких якостей як відповідальність, справедливість та ерудованість.

Для утвердження у старшокласників національної солідарності, розширення цифрової грамотності та формування відповідальності пропонуються наступні гайди: «Український інформаційний простір: безпека та відповідальність», «Методи аналізу та критичного сприйняття інформації».

Гайд «Методи аналізу та критичного сприйняття інформації»

Мета: навчити молодь критично сприймати інформацію, що зустрічається в цифровому інформаційному просторі; визначити якими бувають види викривлення інформації; навчити розрізняти фейки, маніпуляції, вигадані новини, тощо.

Слайд 1. Титульний. Гайд «Методи аналізу та критичного сприйняття інформації».

Слайд 2. Вступ.

Щодня ми отримуємо значну кількість інформації, переглядаючи інформаційні джерела. Стрічки новин, інформаційні канали, репости від друзів та родичів, навіть рекламні блоки іноді вриваються до нашого візуалу і несуть певну інформацію. Користування інтернетом, соціальними мережами та допоміжними платформами для навчання або роботи нерозривно пов'язано з інформаційним потоком, який може бути більшим чи меншим, але який неодмінно буде вриватися до нашої свідомості. В умовах війни, цифровий простір може стати інструментом для пропаганди, хибних тверджень, спотворювання правди та привнесення до нашої свідомості оманливих установок.

Слайд 3. Мета гайду.

Метою даного гайду є навчити критично ставитися до інформації, перевіряти джерела її надходження, вміти розрізняти фейки, хибні твердження, підміну понять, маніпуляції та інші види потенційно невірної та небезпечної інформації. Метою нашого гайду є також навчити конструктивно та аргументовано відстоювати свою думку, не піддаватися на провокації.

Слайд 4. Критичне мислення є необхідним під час сприйняття та аналізу інформації отриманої у цифровому просторі.

Метод розвитку критичного мислення базується на трьох фазах: отримання інформації, осмислення та аналіз, узагальнення та оцінка.

Слайд 5. Емоційність як спосіб впливу.

Дуже багато засобів масової інформації та інтернет-ресурсів, використовують саме емоційний фактор для більш яскравої інтеграції новини до свідомості людей. Дуже часто публікацію можуть супроводжувати гучні заголовки або провокаційні зображення, які мають на меті перш за все вплинути на людину, заставити переживати емоційне хвилювання, тоді у людини послаблюється критичне мислення та здатність осмислювати отриману інформацію.

Саме тому, варто вміти спокійно сприймати отриману інформацію та намагатися осмислити критично, вдаючись до аналізу.

Слайд 6. Ще одним прийомом, який досить часто можуть використовувати у інтернеті є маніпуляція. Це засіб введення в оману, відвернення уваги людини та спрямування її інтересів у потрібне для маніпулятора русло.

Маніпуляції можуть використовуватися за допомогою теорій змови (все вирішено наперед, тож від громадян нічого не залежить), відвернення уваги (акцент на другорядній події, замість важливого), маргіналізації (ствердження що істину у меншості, вона непопулярна, неадекватна тощо).

Слайд 7. Розпізнання фейків.

На жаль, на сьогодні мережа інтернет заповнена величезною кількістю фейкових новин та повідомлень, які ширяться та потрапляють у наш інформаційний простір. Джерелами створення та поширення фейків можуть бути ворожа пропаганда, недоброчесні журналісти, політичні сили, які прагнуть обмовити опонента, некомпетентні люди та багато інших.

Для того, щоб відрізнити фейкові повідомлення від справжніх, існує кілька способів аналізу отриманої інформації:

- перевіряти інформацію про події за такими факторами: свідчення людей з місця події, відеозаписи з місця події, звертати увагу на погоду та інші особливості, які зможуть допомогти визначити час, коли були зроблені певні фото або відео;

- перевіряти інформацію у інших джерелах, перш за все офіційних державних медіа;
- оцінювати спосіб подання інформації, звертати увагу на емоційність, грамотність повідомлення.

Слайд 8. Способи спотворення інформації.

За допомогою цифрових ресурсів можна змінювати та деформувати інформацію багатьма способами, подаючи вигідні для автора думки та наративи. Розглянемо способи деформування інформації в інтернеті:

- Неповне або одностороннє подання. Метод, коли інформацію подрібнюють, розбивають на складові задля уникнення розкриття основних та важливих подій.
- Редагування. Коли автор публікації додає до новини власні коментарі та дописи. Такий спосіб є особливо небезпечним, оскільки поряд із правдою можуть публікуватися хибні твердження, які в такому випадку важче помітити та виокремити.
- Інтерпретування (можливе у вигідному для автора контексті).

Слайд 9.

- Приховування. Метод роботи з інформацією, подібний до першого, коли акцентують увагу на певних подіях, при цьому приховуючи іншу частину інформації.
- Створення інформаційного шуму. Генерування великої кількості повідомлень та новин, які мають емоційно загрузити користувача та не дати можливості правильно сприйняти головне.
- «Найгарячіші» новини. Спосіб подання найновішої інформації, досить часто наголошуючи, що це інформація з «своїх», «перевірених», «інсайдерських» джерел. Зазвичай такі новини мають значний вплив на користувачів, оскільки перше повідомлення справляє сильніший вплив на людини, ніж подальші.

Слайд 10. Методи маніпуляцій.

Наведемо найпоширеніші способи маніпулювання інформацію.

– Так званий, «сендвіч». Спочатку повідомлення може наводитися загальновідомий факт, потім подається вигадка і наостанок подається знову відомий правдивий факт. Таким чином людина може легко повірити у весь масив такої інформації.

– Використання анонімного «авторитетного» джерела. У повідомленні може іти мова про держпосадовця, який ніби анонімно ділиться своїми даними; зарубіжного аналітика, науковця, при цьому ім'я людини не повідомляється.

– Використання контрасту. Коли у повідомленні іде мова про найгірші аспекти певного явища, або діяльності групи людей, задля формування негативної думки і виділення на контрасті інших. Такий прийом особливо часто використовується під час політичної агітації.

– Створення асоціацій. Метод коли у повідомленні нав'язують асоціації до чого-небудь, задля створення, як правило, негативного образу. Дуже часто читачі замість осмислення інформації, легко приймають нав'язані порівняння, так влаштований наш мозок, йому складніше проводити аналіз та відкидати інформацію, натомість легше мислити короткими установками, чим дуже часто користуються недоброчесні ЗМІ щоб нав'язати свою думку.

Слайд 11. Отже, яким чином розрізнати неправдиву інформацію?

Основні поради:

Не довіряти публікаціям з маловідомих ресурсів, які не мають репутації серед інших журналістів.

Не довіряти занадто емоційним закликам.

Використання лайливих слів та жаргону це ознака непрофесійності.

Остерігатися посилань на ненадійні джерела, завжди перевіряти джерела інформації.

Дивна пунктуація, підозрілі картинки, використання великою кількістю смайликів або знаків оклику, все це також має насторожувати.

Слайд 12. Використані джерела.

1. Сайт Всеосвіта. (<https://vseosvita.ua/library/embed/0100dgge-9e6d.docx.html>)

2. Гайд. Методи і прийоми розвитку критичного мислення. Сайт Інститут проблем виховання. (<https://ipv.org.ua/2022/hayd-metody-rozv-krytych-mysl/>)

3. Практична робота «Критичне сприйняття та протидія маніпуляціям мас-медіа. Аналіз медіатексту» (<https://naurok.com.ua/praktichna-robota-kritichne-spriynyattya-ta-protidiya-manipulyaciyam-mas-media-analiz-mediatekstu-328070.html>)

Отже, ефективність інформаційних гайдів у формуванні національної солідарності полягає в їхній здатності структуровано, доступно та емоційно значущо передавати ключові смисли, цінності та моделі дії, які сприяють згуртуванню учнівської і студентської молоді навколо спільних інтересів, цілей і вирішення задач..

2.5. Методика проведення патріотичних челленджів у закладі освіти

Челлендж (від англ. challenge — виклик) у контексті формування національної солідарності – це інтерактивна форма діяльності, яка стимулює учнівську і студентську молодь разом з педагогами до виконання певного завдання, часто у творчій, ігровій або соціально значущій формі. Зазвичай челленджі можуть бути спрямовані на розвиток критичного мислення, командної роботи, патріотизму, національної солідарності, національної свідомості тощо.

Цілі челленджу:

- Активізувати учасників через емоційно насичену діяльність.
- Формувати навички самопрезентації, ініціативності, креативності.
- Спонукати до громадянської діяльності.
- Створити атмосферу співпраці та здорової конкуренції.

Проведення челленджу у закладі освіти потребує чіткого визначення назви, мети і вибір формату. Це може бути відео-челлендж, флешмоб, творчий конкурс, тематичний тиждень тощо.

На підготовчому етапі важливо чітко сформулювати завдання або виклик, розробити інструкції, критерії оцінювання, терміни виконання, а також створити зразок або демонстраційного відео.

Зазвичай оголошення челленджу здійснюється через шкільні (університетські) канали (сайт, соцмережі, оголошення). Часто використовується мотиваційне звернення до учасників із залученням лідерів думок, педагогів тощо.

За певний відрізок часу учні (студенти) або педагоги виконують завдання, фіксують результат (фото, відео, текст). Публікація результатів із хештегом або на спільній платформі. Експертною комісією та громадським обговоренням визначаються переможці та найкреативніших учасники, підбиваються підсумки: що вдалося, які навички сформовано.

Підтримку в учнівської і студентської молоді та у освітян здобули челленджі «100 слів про Україну»; «Еко-виклик»; «Читаємо українською разом», «Вишиванка єднає», «Крилата пісня», а також челлендж «Україна нас об'єднала».

Так згідно правил останнього челленджа вихованцям пропонувалося знайти у себе в місті (містечку, селищі) характерні для України локації (будинки, патріотичні мурали, зупинки транспорту) та зробити допис із фото у своїй соціальній мережі. Правила челленджу полягають у публікації у себе в соцмережах фото на фоні певної локації, характерної для населеного пункту, в якому мешкає вихованець або сусідніх населених пунктів.

Старшокласникам пропонується взяти участь у челленджі. Тривалість челленджу визначає керівник, проте чим вона більша, тим більше різноманітних локацій в змозі будуть відвідати школярі. Найбільш активним учасникам конкурсу можна вручити грамоти, цифрові сертифікати, подарунки або відмітити їх успіх на сайті навчального закладу. Така мотивація допоможе залучити більше учасників.

Мета роботи: розвивати в учнів (студентів) громадянську відповідальність, готовність ухвалювати рішення на користь громаді, формувати дбайливе ставлення до довкілля.

Відповідно до правил челленджу учням (студентам) пропонувалося не просто у своєму місті знайти об'єкт, дізнатися його історію, а й опікуватися ним. Учні і студенти таким чином могли прибрати певну територію, відновити й пофарбувати обрану локацію. У фокусі уваги вихованців були зупинки громадського транспорту, громадські місця, парки та ін. Самі ж вихованці могли бачити результати своєї праці для громади, переживати гордість за виконану роботу.

Таким чином, використання челленджів у формуванні в учнівської і студентської молоді національної солідарності дають змогу учасникам виховного процесу долучитися до спільної корисної діяльності, відчувати власну причетність до спільної справи, бути залученим у практику солідарності.

РОЗДІЛ 3

НАЙКРАЩІ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ

3.1. Генезо-моделювальний метод у вихованні духовних цінностей особистості

Зважаючи на гуманістично-розвивальні ідеї сучасного виховання досить продуктивним видається так званий генезо-моделювальний метод. Своєму створенню він зобов'язаний вченим-творцям культурно-історичної школи Л.С.Виготського. Цей метод успішно реалізований в навчальному процесі, який забезпечує повноцінний розумовий розвиток учнів. Наша ж мета полягає у можливості трансформації означеного методу у процес виховання зростаючої особистості.

Своєрідністю генезо-моделювального методу є те, що він передбачає не лише модель (ідеальне уявлення) певного внутрішнього утворення, а й такий же оптимальний спосіб його досягнення. Уточнимо, що даний спосіб може сповна розкрити процес покрокового, психологічно вивіреного виникнення (генезу) того чи іншого психологічного (розумового чи особистісного) новоутворення (наукового поняття, здібності, духовно-моральної якості як цінності). Саме таку подвійну модель, як на рівні мети так і способу її досягнення, утримує генезо-моделювальний метод, і в цьому його справжня розвивальна інноваційність.

Універсальність же цього методу полягає у тому, що він дозволяє керовано виховувати будь-яку морально-духовну цінність, незважаючи на їхню змістову специфіку.

Генезо-моделювальний метод містить засоби, за допомогою яких суб'єкт організовує свою поведінку на етапі як сприймання, так і довільного прийняття соціальної вимоги (цінності). Ці засоби функціонують у процесах формування емоційних образів і вольових переживань. Генезо-моделювальний метод

повною мірою реалізує ідею соціальної зумовленості психіки людини, оскільки в ньому лише соціальні детермінанти виступають як психологічні знаряддя розгортання внутрішнього процесу.

Той чи інший метод виховання є певним способом організації педагогічних впливів і діяльності суб'єкта, спрямованої на їх прийняття. Від цієї організаційної функції залежить розвивальна ефективність використовуваного методу.

На підставі наукового уявлення про генезо-моделювальний метод можна визначити структуру відповідного особистісного завдання. Для досягнення певної мети особистісне завдання мають розв'язувати спільно вихователь і вихованець. Вихователь як суб'єкт дії (СД) – ним може бути й дитячий колектив, - спрямовуючи свою діяльність на вихованців як на об'єкт дії (ОД), викликає в них відповідну інтелектуально-емоційну активність, що сприяє розв'язанню завдання з самовиховної самозміни. Якщо вихованець цього завдання не розв'яже, то не буде досягнуто наміченої вихователем мети.

Запропоноване особистісне завдання пов'язане з постановкою вихователем суспільно важливої вимоги та організацією діяльності вихованця, спрямованої на її свідоме прийняття. Повне розгортання особистісного завдання відбувається тоді, коли воно розв'язується в гранично ускладнених умовах, тобто коли окрема дитина чи група не приймають вимоги, внаслідок чого порушується спільна діяльність. Прикладом запропонованого особистісного завдання може бути ситуація необхідності залучення учнів до спільної громадської діяльності й відмови від неї кількох з них, тобто це ситуація формування у них працелюбності як духовної цінності.

Рівні розвитку працелюбності

Високий рівень. Усвідомлено, з бажанням виконує трудові доручення. З повагою ставиться до праці дорослих та однолітків. Трудові вміння й навички відповідають вікові, творчо використовуються у нових видах трудової діяльності. Прагне виконувати роботу самостійно і якомога краще. Помічає труднощі однолітків, завжди допомагає. Має велике емоційне задоволення від

результатів праці. Дбайливо ставиться до шкільного майна і вимагає цього від інших.

Середній рівень. Трудові доручення виконує охоче, особливо якщо вони дають змогу задовольнити особисті потреби. Трудові вміння та навички стійкі, але творчо їх використовувати не вміє. Працює сумлінно. Готовий допомогти іншим залежно від ситуації. Бережливо ставиться переважно до особистих речей, не псує їх, але не зупиняє в цьому інших. Розвинені навички самообслуговування.

Нижчий середнього. Трудові доручення виконує після нагадувань. Робить це неохоче, абияк. Трудові вміння й навички нестійкі. Знання про певні трудові операції поверхові. Прагне не помічати ситуацій, коли потрібно допомогти одноліткам і дорослим, надає підтримку лише на їх прохання. Емоційний компонент виявлений слабо. Недбало ставиться до шкільного майна. Навички самообслуговування розвинені недостатньо.

Низький рівень. Відмовляється виконувати трудові доручення. Трудові вміння і навички розвинені слабо, не відповідають вікові. Відмовляється допомагати одноліткам і дорослим, виявляючи риси егоїстичної поведінки. Емоційний компонент відсутній. Іноді псує шкільне майно, особисті речі тримає в безладі. Навички самообслуговування не розвинені.

Інструкція:

Учитель має систематично фіксувати поведінку учнів у різних ситуаціях шкільного та позашкільного життя і класифікувати її відповідно до нормативів поданої діагностичної процедури.

Дамо порівневу модель цінності «працелюбність».

Розв'язання особистісного завдання, пов'язаного з працелюбністю, відбувається в п'ять етапів. Для чотирьох з них визначено конкретну мету дії вихователя, його тактику, спрямованість, зміст, спосіб пред'явлення, умови виконання дії, а також характер реагування ОД. П'ятий етап передбачає процес самоусвідомлення.

Перший етап. Мета дії: розкрити учневі як ОД за допомогою аналізу змісту вчинку реальне ставлення його до навчання.

Тактика дії: на цьому етапі СД має нейтралізувати негативний вплив наслідків учинку ОД на діяльність і морально-психологічний клімат колективу.

Спрямованість дії є засобом реалізації мети. Вона може бути особистісною, поведінковою або їх поєднанням. Якщо спрямованість є особистісною, слід аналізувати й оцінювати мотиви, властивості ОД, якщо поведінковою – його вчинки. На початковому етапі спрямованість дії – особистісна. Предметом оцінювання є не стільки акт відмови від праці, скільки виокремлений навчальний мотив, який об'єктивно відповідає вчинкові. Наприклад, зміст спрямованості дії формулюється так: «Ти відчуваєш школу не для того, щоб учитися, як вважаєш, а щоб розважатися, як доводить твій учинок».

Зміст дії (через нього розкривається тактика): вихователь у присутності ОД адресує колективу судження про готовність узяти на себе виконання його функцій. Колектив приймає судження як один із мотивів діяльності. Наприклад: «Обійдемося без Олега, виконаємо його частку роботи. Згодні?».

Спосіб пред'явлення дії може бути прямим і опосередкованим. На цьому етапі він є опосередкованим, оскільки вихователь впливає на ОД не безпосередньо, а через колектив.

Умови виконання дії: вона може відбуватися в колективі й поза ним. На першому етапі виховна дія виконується в колективі.

Характер реагування ОД: ігнорування вимоги, замкненість у собі, демонстрування уявної незалежності від колективу, самотність.

Другий етап. Мета дії: викликати в ОД боротьбу мотивів.

Тактика дії: практично утверджує нормативний спосіб поведінки як засіб впливу на ОД.

Спрямованість дії: особистісна. Вихователь об'єктивує актуальний і потенційний мотиви ОД, розкриває перспективи поведінки та ставлення колективу до учня, якщо він виявить бажання працювати.

Зміст дії: виконання колективом поставленої вимоги працювати в умовах певного обмеження міжособистісних контактів з ОД для здійснення на нього психологічного впливу.

Спосіб пред'явлення дії: прямий.

Умови виконання дії: в колективі.

Характер реагування ОД: зародження процесу емоційного переживання з приводу його позиції і поставленої вимоги.

Третій етап. *Мета дії:* досягти здійснення ОД розгорнутого процесу рефлексії.

Тактика дії: обережно мобілізує ОД на свідоме прийняття належного рішення.

Спрямованість дії: особистісно-поведінкова. Предметом оцінювання однаковою мірою є і вчинок, і особистісні якості ОД.

Зміст дії: вихователь проводить бесіду, якою передбачено:

а) формування в ОД належного ставлення до правил поведінки в колективі; б) з'ясування його (ОД) думки щодо виконання правил поведінки членами колективу; в) оцінювання ОД власного вчинку з погляду його впливу на життєдіяльність колективу загалом; г) пояснення ним (ОД) дій колективу з приводу його вчинку (наприклад: «Чи вважаєш ти, що в школі кожний учень може поводитися так, як йому заманеться?», «Чи виконують правила поведінки інші члени колективу?», «Чи не впливає твій учинок негативно на життя колективу?», «Як ти оцінюєш ставлення до тебе, що склалося в колективі?»). Потім вихователь наголошує на правильності дій колективу щодо ОД, підтверджує раніше дану ним особистісну оцінку й оцінку вчинку, висловлює впевненість у виявленні позитивних рис, розкриває перспективи колективно важливого способу поведінки).

Спосіб пред'явлення дії: прямий.

Умови виконання дії: в колективі.

Характер реагування ОД: критичне осмислення власного вчинку.

Четвертий етап. *Мета дії:* сформувати в ОД первинну психологічну готовність до нормативного способу поведінки.

Тактика дії: підтримує зароджений новий мотив поведінки.

Спрямованість дії: поведінкова. СД (учні) спрямовують зусилля на поведінкову сферу ОД.

Зміст дії: деякі члени колективу виявляють підтримувальні й спрямовувальні мовні реакції з приводу правильного способу розв'язання ОД морального завдання. Решта членів колективу ще не вступає в міжособистісні контакти.

Спосіб пред'явлення дії: прямий.

Умови виконання дії: як у колективі, так і наодинці.

Характер реагування ОД: первинне свідоме прийняття соціальної вимоги.

П'ятий етап. *Мета дії:* Закріплення у внутрішньому плані учня цінності працелюбності як соціальної вимоги. Мета п'ятого етапу досягається в результаті розгорнутого процесу самоусвідомлення у формі відповідних вправ.

Виконання вправ щодо цінності «працелюбність».

1. Забудьте будь-які бажання, наміри тощо. Зосередьтеся на понятті працелюбності і розмірковують над ним. Що це за цінність, яка її природа, смисл і т. ін.?

2. Усвідомте значущість працелюбності, її призначення, її корисність у встановленні позитивних міжособистісних стосунків, гарного морально-психологічного клімату в колективі. Побажайте її.

3. Намагайтеся викликати переживання працелюбності, уявляючи конкретну поведінкову ситуацію, в якій працелюбність має виявитися. Спробуйте побачити й відчути себе в цій ситуації працелюбними.

4. Пообіцяйте собі, що завжди будете працелюбними.

5. Виготуйте табличку з написаним на ній словом «працелюбність», використавши колір, який, на вашу думку, найповніше виражає цю цінність.

Наведена вправа може бути покладена в основу ширшої програми. Доцільно збирати твори поезії, живопису, листівки, уривки з біографій тощо,

які викликають у вас чи символізують для вас працелюбність. Оточивши себе такими матеріалами, ви зможете розвинути в себе цю особистісну цінність.

Дійовим інструментом особистісного саморозвитку є творча уява, її застосовують для формування ідеальної моделі конкретного морально-духовного образу «Я», який стає орієнтиром зростання, надання сил і може бути втілений у життя. У цьому разі йтиметься про самовиховання бажаної особистісної цінності, яка ще не є основою конкретного образу «Я». У наведеній нижче формі вправа з ідеальною моделлю призначена для індивідуального використання.

Послідовність виконання вправи на прикладі цінності «працелюбність».

1. Заплющте очі і подумайте про конкретний образ себе в контексті певної особистісної цінності. Нехай він виникне перед вашим внутрішнім зором.

2. Уявіть, якими ви були б, якби володіли працелюбністю в усій її повноті. Дозвольте цьому образу сформуватись в усіх деталях. Подивіться, як ця цінність виявляється у погляді, положенні тіла, виразі обличчя. (Спочатку образ може бути недостатньо стійким, розмитим, заявлятися і зникати, проте і в такому разі він впливатиме на ваше підсвідоме). На кілька миттєвостей подумки утримуйте цей образ, закликаючи його повніше виявляти вибрану вами цінність «працелюбність».

3. Уявіть, що ви входите в цей образ та утворюєте з ним одне ціле, - так ніби вбираєтесь у новий одяг. Злившись із ним, відчуйте, що працелюбність стає часткою вас. Уявіть, як відчувається повнота володіння цією цінністю. Відчуйте, що працелюбність проникла в кожную клітину, тече по жилах, пронизує все ваше тіло, ваші почуття, спосіб думання й мотиви.

4. Уявіть себе в одній чи кількох ситуаціях повсякденного життя, виявляючи працелюбність понад звичайне. Детально уявіть, як розгортаються ці ситуації.

5. Розплющте очі і намалюйте цей образ або його символ. Якщо у вашій уяві не виник образ, почніть малювати – і він з'явиться.

6. Запишіть думки, що виникли у зв'язку з цим образом, опишіть емоційні переживання, викликані ним, яким є смисл вашого малюнка, як він пов'язаний із вашим повсякденням.

7. Дайте собі відповідь на запитання: на підставі яких переконань, мотивів, переживань я вважаю модель конкретного образу «Я» ідеальною?

8. Завершіть виконання вправи заявою про свою рішучість діяти весь день відповідно до ідеальної моделі.

Ототожнення

Для того, щоб акт ототожнення суб'єкта з тією чи іншою особистісною цінністю (працелюбністю) відбувся, вона має викликати у нього на певний момент почуття найбільшої повноти життя, бути суб'єктивно неперевершеною і глибокою. В результаті такого ототожнення людина переживає себе, а говорить про себе здебільшого в межах життєвого вияву цієї цінності, вважає її однією із центральних і найбільш близьких компонент своєї особистості. Вона радіє за свій моральний здобуток і прагне повноцінно використовувати його. Тривале ототожнення зі своїми особистісними цінностями приводить зрештою до гармонізації життєвої ситуації, зняття чи значного пом'якшення кризових явищ, оскільки подібне самоототожнення є внутрішньою основою набуття особистого досвіду як стабілізаційного чинника поведінки й діяльності людини.

Пропонована нижче вправа з самоототожнення сприятиме опануванню, керуванню і користуванню певною особистісною цінністю (працелюбністю).

Послідовність виконання вправи

1. Розслабившись, повільно й осмислено скажіть собі: «Я усвідомлюю, що я – це працелюбність».

2. Зосередьтесь на основній ідеї: «Я – носій працелюбності, без неї я себе не уявляю».

3. Зробіть спробу усвідомити це як факт особистого досвіду за таким напрямом: Хто я, у чому сутність мого «Я»? Сутність мого «Я» – це мої особистісні цінності, зокрема працелюбність. Я утверджую свою тотожність із ними та усвідомлюю їх стійкість і силу.

4. Утримуйте у свідомості працелюбність, радісно переживайте її.

Внутрішній діалог

Уявіть свою працелюбність в образі дівчини, яка її випромінює. Вступіть із цим уявним образом у внутрішній діалог. Запитайте у нього, про що ви хотіли б дізнатися з приводу переживання працелюбності у зв'язку з її виявом у відповідному вчинку.

Символізація

Певна особистісна цінність (зокрема, працелюбність) символізується за допомогою візуалізації зорового уявлення процесу перетворення пуп'янка троянди в розкрити квітку.

Послідовність виконання вправи

1. Заплющте очі. Розслабтеся.

2. Уявіть троянду в стадії бутона. Тепер зверніть увагу безпосередньо на бутон. Він ще вкритий зеленими чашолистиками, але на самій його верхівці можна побачити маленьку цятку майбутньої квітки. Зосередьтеся на цьому образі.

3. Дуже повільно чашолистики починають роз'єднуватися, розгортаючись і відкриваючи все ще закриті пелюстки. Чашолистки продовжують розкриватися доти, доки вашому поглядові відкривається весь бутон.

4. Пелюстки також починають повільно розгортатися, ви бачите духмяну троянду, вже повністю розкрити. Спробуйте відчути пахощі троянди, її ні з чим не зрівняний аромат.

5. Тепер ототожніть в уяві свій образ, який відповідає вашій працелюбності, з трояндою. Троянда, розквіт якої ви чітко уявили, символізує розвиток вашої працелюбності.

6. Усвідомте все, що ви уявили. Розплющте очі.

Цій самій меті слугує і прийом «спрямувального уявлення». Ототожнивши себе з певною особистісною цінністю (працелюбністю), вихованець використовує символіку сходження. Починаючи сходження, уявляйте пейзаж, що розгортається перед вами, що ви пробираєтеся через хащі

дерев, ідете гірським лугом чи краєм урвища. Відчуйте, як наростає почуття сходження, як чистішає повітря, вслухайтеся в тишу, що панує навколо. Протягом усього сходження не забувайте про свою особистісну цінність. Образне переживання сходження на гору являє собою внутрішнє сходження до вищого рівня привласнюваної особистісної цінності. Тут діє підмічена психологами закономірність, згідно з якою спроба сходження, яка здійснюється людиною в уяві, зумовлює появу життєдайних образів, що супроводжуються різними ейфорійними (радісними) переживаннями. Навпаки, спуск викликає похмурі образи і почуття суму, тривоги і страждання. Якщо ми уявимо, що сходимо на гору, взявши із собою якусь особистісну цінність, то можемо викликати в ній певні зміни: емоційно збагатити, зрозуміти її теперішній і майбутній внесок в ансамбль нашої особистості.

Кожна сформована особистісна цінність у процесі виховання має виступити своєрідним «санкціонувальним центром», який дає дозвіл на подальші наміри і рішення вихованця. Створення такого центру і його розширення – це, власне, розвиток сили доброчинного «Я» дитини. У процесі розгортання внутрішнього мовлення вона мусить постійно звертатися до свого «санкціонувального центру як народжуваного доброчинного «Я», за яким стоять інтеріоризовані духовно-культурні цінності. Це ефективний розвивальний прийом, оскільки вихованець подумки розчленовує своє «Я» на таке, що перешкоджає (егоїстичним переживанням) і сприяє (піклуванню про інших) особистісному зростанню. Він має справу лише з останнім, ігноруючи перше.

Отже, між центром санкціонування і тими психічними утвореннями, які чинять опір його дії, має бути «психологічна дистанція» для відстороненого їх сприймання та аналізу. В такій діяльності вони втрачають свою гальмівну силу, вивільняючи простір для дій центру санкціонування.

Та чи інша особистісна цінність в образі «Я» функціонує як відносно жорстка програма певних типів поведінки. Якщо в моєму образі «Я» зафіксовано, що я працелюбний, а за якихось обставин скоїв учинки

протилежного змісту, то у мене виникають емоційні переживання, пов'язані зі зниженням самоповаги. Розбіжність між образом «Я» і нашою реальною поведінкою стає психологічним підґрунтям для породження страждань. Що більш значущою є якість, зафіксована в нашому образі «Я», то сильніше переживається розбіжність, непідкріплення якостей нашого «Я».

У вихованні слід враховувати фундаментальну психологічну закономірність: що сильнішими і стійкішими стають особистісні цінності дитини, то легше вона позбавляється від своїх егоїстичних устремлінь та обмеженості, які перешкоджають розвитку морально-духовного образу «Я».

Потрібно постійно й цілеспрямовано розвивати у дитини активність її «Я». Важливу роль у цьому відіграє уявлення вихованця про його «Я» як таке, що діє і започатковує довкола себе (чи в самому собі) певні зміни. Задля розвитку активності «Я» дитина мусить виявляти емоційно-ціннісне ставлення не тільки до конкретних результатів своїх учинків або дій, а й до їх намірів, спонук. Наприклад, вихованець констатує: «Я радий, що виявив своє бажання». Тут логічний наголос робиться на своєму «Я». Таке поціновування має здійснювати й вихователь. Кожну, навіть слабку спробу дитини виявити своє соціально-моральне «Я», він мусить усіляко підтримувати й вітати.

За допомогою подібних прийомів вихованець, по-перше, перетворює своє «Я» з потенційного стану на актуальний. По-друге, конкретні вияви активності, що за своєю природою є емоційними переживаннями, узагальнюються в осмислене емоційне утворення, своєрідну настанову, психологічним механізмом виникнення якої є емоційне переживання (переживання з приводу усвідомленого бажання відповідним чином діяти, наприклад, працелюбно). Оскільки усвідомлене бажання є психологічним відповідником особистісної цінності, то можна говорити про його емоційний супровід, тобто про активність «Я».

Вихованець має емоційно переживати стан своєї причетності до джерела змін у довколишньому світі. Це прагнення бути причиною власних дій

становить не якийсь особливий мотив, а керівний принцип, що пронизує різні мотиви. У суб'єкта виникає певний емоційний стан – радість від активності.

Результати дослідження. Експериментальна реалізація генезо-моделювального методу полягала в наступному. Загальна вибірка досліджуваних складала 150 осіб, задіяних у констатувальному експерименті і 90 осіб – у формувальному. Район дослідження – Київська і Рівненська області. Узагальнено представляємо результати констатувального етапу експерименту.

Таблиця 1.

Стан вихованості працелюбності як цінності підлітків (у %)

№ з/п	Рівні працелюбності	Кількісні показники
1.	Високий	12
2.	Середній	11
3.	Нижчий середнього	45
4.	Низький	32

Кількісні показники вихованості працелюбності характеризували реальну картину традиційного виховного процесу.

Формувальним етапом експерименту було охоплено 90 досліджуваних (3 навчальні класи). Формувальні завдання реалізувалися у двох навчальних групах (група 1 – досліджувані високого і середнього рівня вихованості цінності працелюбності, група 2 – досліджувані нижче середнього і низького рівня вихованості цінності працелюбності). Група 1 була охоплена всіма етапами генезо-моделювального методу, група 2 – лише п'ятим етапом (виконанням вправ щодо цінності працелюбності). Тривалість формувального експерименту – 24 навчальні години.

Загальні результати формувального етапу експерименту представлені у таблиці 2.

Таблиця 2.

**Показники експериментальної вихованості
цінності працелюбності (у %)**

№ з/п	Рівні працелюбності	Кількісні показники
1.	Високий	29
2.	Середній	35
3.	Нижчий середнього	22
4.	Низький	14

Формувальний експеримент засвідчив значну розвивальну перевагу генезо-моделювального методу у порівнянні з традиційними виховними методами. Означений метод доведений до такої технологічної кондиції, за якої він може бути використовуваним у широкому виховному процесі.

3.2. Найкращі практики формування національної солідарності в експериментальних закладах

Експериментальна робота дозволяє перевірити ефективність запропонованих методик та технологій формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності, модифікувати форми і методи та створювати нові. Найбільшої популярності набули загальношкільні проекти, над якими працювали учні декількох паралельних класів. Висока залученість дітей і педагогів дозволили досягти значних результатів. Зокрема, у Ліцеї «Домінанта» м.Києва таким загальношкільним проектом був «Україна – країна нескорених», в якому брали участь усі школярі. Наводимо приклад презентації «Незламне місто Херсон» у рамках загальношкільного проекту «Україна – країна нескорених». Над розробкою проекту і його координацією працювали: Є.Таку (педагог-організатор), І.Єременко (вчитель англійської мови), К.Бугаєнко (вихователь групи продовженого дня).

Загальношкільний проєкт «Україна – країна нескорених»

ПРЕЗЕНТАЦІЯ «Незламне місто Херсон»

Фонова музика.

ДИКТОР:

Весь світ називає українців сильними, незламними,
стійкими, героїчними та відважними,...

Але, що стоїть за цими красивими, гучними словами?

Що саме робить нас такими?...

На ці питання ми маємо відповідь!...

Учні 8-х класів, Ліцею "Домінанта" Дніпровського району,
запрошують усіх, в кого тече козацька кров,
стати часткою історичних подій

НЕЗЛАМНОГО МІСТА ХЕРСОНУ!

Танець «Колоски»

ВЕДУЧА: Херсон має багатий історичний спадок та дивовижну природу-
І це робить його не лише адміністративним і культурним центром, але й
чудовим місцем для життя. На березі великого Дніпра, зустрічаються ріка, степ
і море, створюючи унікальний південний світ. Місто, яке знає ціну свободі –
«Незламний місто Херсон».

Танець «Моє місто Херсон».

Стоп кадр.

Тривожна фоновіа музика

Учень 1. 24 лютого 2022 року розпочалось повномасштабне вторгнення.
О п'ятій ранку російські військові ракетами обстріляли Чорноморський
аеропорт поблизу Херсону.

Учень 2. Але попри несподіваність цієї атаки, українські збройні сили
чинили опір з перших хвилин цього нападу.

Учениця 1. Вже ввечері 24 лютого поблизу Антонівського мосту
відбувся бій з російською армією. Російські військові прорвали українську
оборону і пішли в обхід Херсону, в бік Миколаєва.

Учениця 2. 1 березня в Шуменському районі Херсону, в Бузковому парку
російську бронетехніку зустріли херсонські тероборонівці, більшість з яких
полягли в бою. Вшануймо полеглих хвилиною мовчання...

МЕТРОНОМ

Учасники танцю покидають сцену. Виходить «евакуація»

Учень 3. Розпочалася масова евакуація місцевого населення. З окупованого російськими військовими Херсону за перший місяць війни виїхало близько половини мешканців міста...

Масовка імітує евакуацію на вокзалі

Вихід учительки – гра на фоно

Звуки вокзалу. Голос диспетчера.

Авторський вірш Ольги Кашипор

(виходить з великою валізою)

У кожному разі, я лишуся в місті.
В маленькому місті із труб та заводів,
Де падає сніг у перемішку з листям.
І разом із мамою в двері заходить
Тепло й прохолода. І тортик до чаю.
Стрибне на вішак парасоля в горошок.
Я лишусь у місті. Та я ще не знаю,
Чи лишиться місто. У різних ворожок
Немає на те ні найменшої ради -
Розсипались карти, розбилися кулі.
Я лишуся в місті - воно того варте.
Дитячі страхи одягають ходулі.
Ховатися пізно - під ліжком, у шафі,
В коморі - немає порожнього місця -
Там туляться спогади. Хрестик на мапі -
Тривога. Балістика. Вибухи. Чисто.
Будинки стоять як сліпі кошенята.
Ще потяги йдуть, але вікна забиті.
Якщо моє місто стоятиме завтра,
Я лишуся в ньому, я лишуся в місті.

Ми з ним, як сіамці, зрослися тілами.
Розкрити б над ним парасолу в горошок -
Щоб труби, заводи, і торттик, і мама,
І вікна прозорі, й погода хороша...
Усе, що тут маю, усе, що тут мала,
Ніяк не спакуєш у жодні валізи.
Це місто скавчить, як щеня у вокзала.
Пече, не вщухає - як сіль у порізах.
Це місто в мені - розпирає кутами.
Якщо воно зникне? Якщо нам не встоять?
Я думати звикла його голосами.
Це місто болить. І ніяк не проходить.
Я заприсягаюся: в щасті, у горі -
У кожному разі, ми лишимось поряд.
І місто луною до мене говорить:
У щасті та в горі. У щасті та в горі.

Фонограма «У мене немає дому».

(ЖОВТІ СТРІЧКИ. учні чіпляють на сцену, роздають листівки)

Учениця 3. Коли російські танки їхали околицями міста, на захист своєї країни стала територіальна оборона, як щит народу, його сила та незламність.

Учень 3. Це звичайні люди: вчителі, лікарі, фермери, інженери, водії – усі вони залишили своє звичне життя, взяли в руки зброю і стали справжніми воїнами.

Учень 4. Тероборона – це справжній символ єдності. Вони - не просто захисники, вони – уособлення непохитного духу українського народу. І поки стоїть територіальна оборона, стоятиме й Україна!

Учень виконує пісню «Синя-жовта стрічка»

Імітація партизанського руху, учні чіпляють жовті стрічки у залі

Учень 5. Навіть під повною окупацією міста херсонці не втрачали надії. Звільнення та активно демонстрували спротив новій «Владі».

Учениця 4 Одразу після повномасштабного вторгнення активізувався рух громадського опору «Жовта стрічка» - спочатку як ресурс для координації виїзду людей із зони бойових дій.

Ведучий 1. Але вже 25 квітня 2022 року через канал у месенджері Telegram координатори закликали жителів тимчасово окупованих територій чіпляти прапори України на вулицях і в людних місцях.

Ведучий 2. Того ж дня у Херсоні з'явилися перші жовті стрічки. Відтоді почалася робота проєкту, як руху спротиву.

Ведучий 3. Однак, попри складну ситуацію, опір у місті, опір у місті не згасав. Херсонці допомагали українським військовим розвідданими, саботували роботу окупаційної адміністрації, а партизани знищували колаборантів та військові об'єкти ворога.

(Прапороносці виходять на перед)

Учень 6. Боротьба триває! Тимчасово окупованою територією лишається Херсонська область, яка багато на свої природні дари. Унікальний клімат Херсонщини поєднав непокінчені, на перший погляд, явища –

Звуки вітра

Учениця 5. 1) Найбільшу в Європі пустелю = Олешківські піски — це унікальна для півдня України природна зона, де можна побачити незвичайні екосистеми та рідкісні види рослин.

Звук річки

Учениця 6. 2) Дніпровські плавні - Українська Венеція, дивовижний природний комплекс, який славився на всю Україну. Дивував українців неповторною красою місцевих пейзажів, розмаїтістю флори й фауни.

Звуки диких тварин та птахів.

Учениця 7. 3) «Асканія-Нова» – найстаріший заповідний комплекс В Україні з чудовим дендропарком, створеним людиною у безводному степу. Та зоопарком, де можна було зустріти_ рідкісні види тварин та птахів степової зони.

Звуки кінських табунів.

Учениця 8. 4) В зоні затоплення через підрив дамби Каховської ГЕС опинився найбільшим в Україні Чорноморський біосферний заповідник. Це єдине в Україні місце, де існувала велика популяція диких коней.

Звуки степових вітрів

Учень 7. 5) Окупований від початку повномасштабного вторгнення Острів Джарилгач – оаза дикої природи. Це найбільший незаселений острів України, одне з небагатьох місць, де зберігся первинний нерозораний степ, прикрашений сотнями озер.

Звуки купання людей у воді

Учениця 7. 6) Лемурійське рожеве озеро вважається цілющим курортом міжнародного значення.

Звуки криків горських пташок

Учень 8. 7) Станіславський каньйон – це немов Херсонські гори, названі місцевими - Гранд-каньйоном через те, що мають певну схожість з американським природним заповідником.

Учень 9. Херсонська область має вихід одночасно до двох морів – Чорного та Азовського. Морське узбережжя є найпопулярнішим місцем відпочинку усієї України!

Виконується фінальний флешмоб

На сцені лишаються читці фінального тексту

Фонова музика саксафон.

Ведуча. Найкраще місто - це

Усі разом. Херсон!

Ведучий 2. Це місто кавунів, земель родючих і садів плодкових.

Усі разом. Херсон!

Ведучий 1. Це місто моряків, дітей талановитих і людей чудових...

Усі разом. Херсон!

Учениця 2. Це місто кораблів, яким дають шлях у відкрите море...

Усі разом. Херсон!

Учениця 3 Це місто музикантів, співаків найталановитіших, відомих...

Усі разом. Херсон!

Учень 9. Це місто козаків, які дали рішучу відсіч росіянам.

Усі разом. Херсон!

Ведучий 1 Це місто вчителів, які знання свої передають містянам.

Усі разом. Херсон!

Пані Ірина. Це місто скверів, парків, чудових та мальовничих місць
Красивих сутінків світанків, яким радіє кожен гість.

Учителька 1 А ще є школи, дитсадки, навчальні заклади, музеї, храми.
Все є для того, щоб жили всі щасливо: Старі, малі й майбутні мами.

Учителька 2. Люблю Херсон! Його красу! Людей - херсонців
неймовірних. З народження Херсон люблю. Це місто краєвидів дивовижних!

Учитель. Незламний, нескорений, непереможний! Тримайся Херсон!

Усі разом. Тобою пишається кожний!

Ведуча надає слово гостям (квіти, оплески)

Історико-пізнавальний квест до Дня козацтва
(автори; О. Балджи, заступник директора з навчально-виховної
роботи, Є.Таку, педагог-організатор)

(На початку свята учасники квесту зарядженні до флешмобу)

ФАНФАРИ

Читець 1.

В цей день шануймо славно
Козацьке гідне військо,
Що захищало вправно
Січ нашу Запорізьку.

Читець 2.

Це свято тих, хто ладен
у будь -яку хвилину
Неньку захищати,

Разом.

рідну Україну!

Читець 3.

Цінуймо тих, хто зараз нас може захистити!
Вони за нашу волю життя своє кладуть,
Наш сон вони готові ніч кожен боронити!
Ворожим силам відсіч ЗСУ завжди дають.

Читець 4.

Вставай, Україно, народ наш, вставай,
Виходь на дорогу свободи,
Разом збережемо квітучий наш край
Бо всі ми Козацького роду!

ФЛЕШМОБ «Вставай Україно!»

Ведуча 1 .

Завдяки збройним силам України, ми маємо можливість відзначити особливий для українського народу день – День Козацтва. Ми вдячні нашим героям за їх мужність та відданість нашій Державі! Слава Україні! Героям слава!

Козацький марш

Учні шикуються на майданчику у вигляді букви «П» . Прапороносці виносять прапори до кожного куреню

Ведуча 1. Добрий день всім учасникам історико-пізнавального квесту!

Ведуча 2. Наші вітання учням, класним керівникам та вихователям другої половини дня всієї паралелі 6х класів Ліцею «Домінанта»!

Ведуча 1. Сьогодні стартує тематичний тиждень «Нація нескоронених: від козацтва до сьогодення».

Ведуча 2 . Історія українського народу сягає у глибину століть. Ми маємо пам'ятати історію і берегти культуру нашого народу, особливо, в скрутні для країни часи. В цьому й полягає сила нашої Держави.

Читець 1. Ми пишемо історію землі,

Своєї незалежної країни,

Ми – громадяни, хай іще малі.

Ми поважаємо минуле України.

Читець 2. З часів далеких відгомін іде

Про прадідів, відвагу, мужність, славу.

Наш прапор житнім золотом цвіте;

А гімн – є символ незалежної держави.

Звучить гімн України

Ведуча 2. В нашій волелюбній Україні немає людини, котра б не знала про славу Запорізьку Січ. Про Січове лицарство – козацтво, про їхні походи і подвиги.

Ведуча 1. Отже нам з вами буде цікаво познайомитись з однією з найлегендарніших сторінок українського народу- козацтвом. Та довести, що ліцеїсти «Домінанти» гідні носити звання пращурів наших - справжніх козаків та козачок.

Ведуча 2. Пропонуємо вам пройти 5 випробувань, за результатами яких слідкуватиме координатори.

Ведуча 1. Зараз ми з ними вас познайомимо. Зустрічайте:

Музичний фон

локація «Козак з бідною, як риба з водою»

локація «Добрий козак баче, де отаман скаче»

локація «Не все ж то козак, що списа має»

локація « Козацькому роду нема переводу» (бібліотека)

локація «Степ та воля – козацька доля» фінішна локація

(координатори йдуть на свої локації)

Ведуча 1. Просимо координаторів зайняти місця на локаціях. Підтримаємо їх гучними оплесками.

Ведуча 2. Для того, щоб розпочати козацьки випробування необхідно ознайомитися з назвою куренів наших отаманів:

(Ведуча 2 підходить з мікрофоном по черзі до кожного отаману)

Ведуча 1. Шановні отамани настав час презентувати свої курені.

(Отаман разом з куренем оголошує назву та вигукє гасло)

1-й курінь - отаман («Козацька слава»)

2-й курінь - отаман (« Сталеві люди»)

3-й курінь - отамана («Олеценський»)

4-й курінь - отамана (« Незламні козаки»)

Для отримання мап та маршрутних листів на майданчик запрошується:

(на середину майданчика виходять отамани кожного куреня)

Вручення отаманам маршрутних листів

Правила проходження квесту

Правила:

1. За допомогою мапи та маршрутного листка ви знаходити потрібну вам локацію.

2. На кожній локації виконуєте завдання та отримуєте від координатора сувій.

3. В якому буде написано один з пунктів козацького заповіту.

4. Вам потрібно таким чином зібрати 5 пунктів козацького заповіту та вписати їх у правильній послідовності до свого заповіту.

Заповіт, мапа та маршрутний лист знаходиться у ваших отаманів.Бажаю успіху!

Ведуча 1. Пам'ятайте, отаманом бути – почесно, але стати ним – дуже складно!

Ведуча 2 У кожному випробуванні ви матиме змогу продемонструвати вміння та навички, які були притаманні справжнім українським козакам.

Ведуча 1. Шановні отамани, повертайтеся до своїх куренів. Ми оголошуємо старт історико-пізнавального квесту!

Разом. «Нація нескорених: від козацтва до сьогодення».

Команди рушають на локації

Квест

***По закінченню квесту, команди шикуються для оголошення підсумків.
Готуються до нагородження.***

Фанфари

Ведуча 1. Шановне козацьке товариство ліцею «Домінанта», запрошуємо вас зайняти свої місця на майданчику.

Козацький марш

Долаючи усі перешкоди, ми вкотре переконалися, що спільну працю краще досягти гуртом. Як робили це козаки, як роблять зараз наші ЗСУ

Ведуча 2. А зараз привітайте оплесками наших відважних отаманів.

(Отамани куренів виходять на середину майданчика)

(«Козацька слава»)

(« Сталеві люди»)

(«Олещенський»)

(« Незламні козаки»)

Настав час перевірити чи усі заповіти вписані правильно!

Отамани по черзі читають установи, перевіряють чи усі сувої зібрані.

1. Будьте хоробрими і відважними.

2.Даруйте вірність Україні.

3.Шануй звичаї свого народу.

4.Люби свою Батьківщину

5.Завжди цінуй братерство і згоду, бо Ви нащадки козацького роду!

Шановні учасники квесту кожен з вас сьогодні заслуговує на нагороду! Тож готуйте гучні оплески!

Ось і відбувся квест присвячений тематичному тижню: « Від козацтва до сьогодення»

Ведуча. З минулих століть багато, що змінилося та незмінним залишився волелюбний дух, незламність і здатність до саможертвності, яка дивує зараз увесь світ. Сучасні українські воїни – справжні кіборги. Вони продовжують боротися, бо ми мусимо перемогти заради вас, бо ви - майбутнє нашої країни! Ви одна велика родина, яка цінує рідну країну, шанує її символи та завжди підтримує одне одного! Слава Україні! Героям слава!

Прошу отаманів та прапорonosців залишатися на спільне фото!

3.3. Методика розвитку критичного мислення «Відповідальне споживання інформації у цифрову епоху»

Люди щодня стикаються з недостовірною, упередженою та фальшивою інформацією (фейками). Уміння аналізувати засоби масової інформації, соціальні медіа, є надзвичайно важливим для прийняття обґрунтованих рішень. Під час цієї вправи студенти ознайомляться з деякими способами

розповсюдження фальшивої інформації та маніпулювання громадською думкою через мас-медіа, а також сформулюють вміння розпізнавати такі дії та протистояти їм.

Цілі:

1. Зрозуміти важливість навичок медіаграмотності.
2. Розвинути навички медіаграмотності.

Підготовка:

- Роздайте учасника картинки, на яких зображені медійні мему, або виведіть їх на екран за допомогою проектора. Важливо, щоб учасники спершу побачили мем з Путіним, а інший у цей час не було видно. Коли студенти проаналізують першу картинку, покажіть їм мем без Путіна.

- Зробіть копії роздаткового матеріалу «Вправа з медіаграмотності».

Роздайте студентам роздаткові матеріали до вправи з медіаграмотності та попросіть їх прочитати текст «Правди не існує».

- Запитайте учасників, як, на їхню думку, поширюються фейкові новини; попросіть бажаючих поділитися думками з цього приводу.

- Ознайомте учасників з найпоширенішими тактиками поширення фейків:

- клікбейт – інтернет-контент, посилання та медіа, основна ціль яких полягає в тому, щоб привернути увагу та мотивувати користувача натиснути на посилання;

- новини, що демонструють сильну упередженість;

- вигадані новини.

Запитання до аудиторії:

- Чи є якісь з цих форм новин небезпечнішими за інші? Які? Чому?

- Що трапляється, коли ЗМІ стають мішенню тих, хто вважає, що історії, які висвітлюються, є ворожими їхнім політичним програмам? Ознайомтеся з порадами щодо відповідального споживання ЗМІ.

- Наступного разу, коли ви натиснете на посилання, яке опублікував ваш друг чи подруга, або прочитаєте статтю про теперішню або історичну подію, задайте собі ці питання:

- Хто це зробив?
- Як це було зроблено?
- Чому це було зроблено?
- Коли це було зроблено?
- Чого не вистачає?
- Що мені робити з цим?

Використайте метод *IMVAIN* (*I – independent, M – multiple, V – verify, A – authoritative, I – informed, N – named*):

- Краще незалежні (*independent*) ресурси, ніж ті, які можуть транслювати чийсь особистий інтерес (наприклад, засновники медіа є бізнесменами чи представниками публічної влади тощо).
- Краще багато (*multiple*) джерел, ніж звіт, заснований на одному джерелі.
- Джерела, які перевіряють (*verify*) або надають перевірену інформацію, є кращими, ніж ті, які просто заявляють.
- Авторитетні (*authoritative*) та/або поінформовані (*informed*) джерела є кращими ніж ті, які не мають інформації або яким не вистачає авторитетності.
- Джерела, які маю назву (*named*), кращі за анонімні.

Стаття для обговорення «Правди не існує»

У статті, яка була опублікована 11 грудня 2014 року в «Нью-Йорк Таймс» під назвою «Ідеологія Росії: правди не існує» (“Russia’s Ideology: There is No Truth”) автор, Пітер Померанцев, зазначив, що «метою Кремля є «сіяти розбрат», щоб «дезорганізувати» ворога через інформаційну війну. В основі цієї стратегії лежить ідея про відсутність об’єктивної істини. Це поняття дозволяє Кремлю підміняти факти дезінформацією. Ми побачили один приклад, коли російські ЗМІ розповсюдили безліч теорій змови про знищення Малайзійського літака (Рейс 17) над Східною Україною ... мета полягала в тому, щоб відволікти людей від реальних доказів ... і скаламутити воду настільки, щоб аудиторія зневірилася у пошуку істини». Багато автократичних лідерів розуміють, що коли громадяни перестають вірити в

існування «об'єктивної істини», вони можуть припинити шукати її, і в свою чергу, можуть припинити вимагати забезпечення функціонування інших ключових підвалин демократії, таких як незалежні та вільні ЗМІ. Ось чому виключно важливо, щоб громадяни усвідомлювали існування дезінформації, але знаючи про це, не припиняли шукати факти та об'єктивну істину; це є визначальним для здоров'я будь-якої сучасної демократії. Вправа «Погляд у глибину» Боротьба з дезінформацією та пошук об'єктивної істини починається з самої людини.

Задайте такі питання, що допоможуть критично оцінити інформацію, яку отримуємо через соціальні мережі та інші джерела, і подумати про те, як інтерпретувати її.

1. Скільки вірусних постів – статей, відео чи фото – ви відкриваєте кожного тижня? Якою кількістю контенту ви в середньому ділитесь у соціальних мережах?

2. Як часто ви перевіряєте, що інформація, якою ви ділитесь чи коментуєте, відповідає дійсності? Як ви визначаєте це?

3. Наскільки для вас важливо, щоб історія, яка подається як реальна, дійсно була реальністю?

4. Чи ретельніше ви перевіряєте правдивість матеріалів, які використовуєте для навчання, у порівнянні з просто розважальними історіями? Як ви вирішуєте, що є надійним джерелом інформації, наприклад, для виконання домашньої роботи?

5. Яким джерелам новин ви зазвичай довіряєте? Яким джерелам ви рідко довіряєте? Чому?

6. Чи повинні мас-медіа та журналісти, які постять або дають посилання на певні історії, перевіряти їх правдивість? Чи зобов'язані вони перевірити, що матеріал не є вигадкою, перед тим, як публікувати його? На вашу думку, як вони повинні перевіряти інформацію?

7. Чи можуть перекручені або відверто брехливі історії мати наслідки у реальному житті? Які приклади ви можете навести?

8. У сучасному світі кожен, хто має мобільний телефон, може публікувати чи поширювати новини. Як ви визначаєте, чи ці новини правдиві? Які питання вам слід поставити, щоб зрозуміти це? Які правила ви можете встановити особисто для себе, щоб визначити, які новини ви можете оприлюднювати і коли? Якої шкоди можна завдати, якщо не дотримуватися цих правил? [1].

РОЗДІЛ 4

ІГРИ ЯК РЕСУРС ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ І ПОВОЄННОГО ЧАСУ

4.1. Роль військово-спортивних ігор у формуванні в учнівської і студентської молоді національної солідарності

Сучасна Україна переживає період глибоких трансформацій, спричинених масштабною війною, яка торкнулася всіх сфер суспільного життя. Освітнє середовище, як простір соціалізації та виховання цінісних установок громадянина-патріота набуває особливої ваги в контексті зміцнення національної єдності. В умовах збройного протистояння питання формування національної солідарності молоді стає не лише виховною, а й стратегічною метою – як для збереження державності, так і для післявоєнного відновлення суспільної єдності, психологічної стійкості та соціальної включеності молодого покоління в життя суспільства та держави.

У цьому контексті військово-спортивні та патріотичні ігри постають не лише засобом фізичного загартування, а й потужним виховним інструментом, що поєднує патріотичну, морально-вольову та соціальну складові. Участь у таких іграх сприяє розвитку навичок командної взаємодії, дисципліни, відповідальності, сміливості, вміння діяти в умовах стресу – тих характеристик, які є критично важливими для формування стійкої національної спільноти.

Історичні витоки військово-спортивних і патріотичних ігор в Україні мають глибоке культурне та педагогічне підґрунтя. Зокрема, традиції фізичного виховання української молоді сягають часів Київської Русі, коли молоді воїни проходили спеціальні навчання з вправності, стрільби, верхової їзди та рукопашного бою. У період Козацької держави вишкіл молоді включав елементи бойової підготовки, що нерідко відбувалась у формі колективних ігор та змагань на витривалість, силу і спритність. Саме через ігрову форму, що

поєднувала елементи спорту й бойових навичок, передавалися цінності військової честі, братерства та відданості Батьківщині.

У ХХ столітті в умовах радянської системи військово-спортивна підготовка мала ідеологічне спрямування, проте базувалася на масовому фізичному вихованні. У незалежній Україні ця форма роботи зазнала переосмислення й трансформації в бік розвитку громадянських і патріотичних якостей молоді, особливо після Революції Гідності та початку російсько-української війни. Такі ігри як Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»), Всеукраїнський (Міжнародний) збір-змагання юних рятувальників «Школа безпеки», Всеукраїнський фізкультурно-патріотичний фестиваль школярів України «Козацький гарт», Національна дитячо-юнацька військово-спортивна гра «Хортинг-Патріот», Всеукраїнський проєкт «Нащадки вільних» ім. Князя К. І. Острозького, а також численні молодіжні ініціативи створили новий освітньо-виховний контекст, у якому військово-спортивні ігри стали засобом відновлення історичної пам'яті, національної гідності та готовності до захисту держави.

Нормативно-правові засади військово-спортивної діяльності визначають:

- Закон України «Про національний спротив», який визначає важливість підготовки молоді до захисту держави через систему територіальної оборони та освіти;

- Закони України «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту», які передбачають розвиток патріотизму та громадянської ідентичності як наскрізних виховних компонентів;

- Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», що визначає стратегічні напрями державної політики щодо формування у громадян, зокрема молоді, стійкої національної свідомості, почуття єдності, гордості за державу та готовності до її захисту;

– Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді, яка акцентує увагу на формуванні у молоді відданості Україні, поваги до її культурного та історичного спадку, готовності до захисту держави;

– Державний стандарт базової середньої освіти, що передбачає інтеграцію елементів військово-патріотичного виховання в навчальні програми фізичної культури та предмета «Захист України»;

– накази МОН України щодо проведення гри «Сокіл» («Джура»), таборувань та фізкультурно-патріотичних вишколів та інші документи.

Таким чином, військово-спортивні та патріотичні ігри можна розглядати як потужний комплексний педагогічний ресурс, що сприяє формуванню національної солідарності, відповідальності, взаємопідтримки та патріотизму в учнівської і студентської молоді.

4.2. Функції військово-спортивних та патріотичних ігор

Військово-спортивні та патріотичні ігри становлять собою важливий освітньо-виховний ресурс для формування національної солідарності молоді. Вони акумулюють у собі як елементи національно-патріотичного змісту, так і практичні механізми згуртування, ідентифікації з нацією, формування активної громадянської позиції.

Аналіз досвіду впровадження ігор у виховну роботу з учнівською та студентською молоддю дозволяє виокремити низку функцій та ключових характерних рис, що визначають їхню роль у згуртуванні учнівської та студентської молоді.

Функції військово-спортивних та патріотичних ігор у контексті формування національної єдності:

Соціокультурна функція. У процесі військово-спортивної та патріотичної гри учасники засвоюють не лише правила і ролі, а й національні наративи і ціннісні установки, пов'язані з історією боротьби українського народу, традиціями героїзму, честі, гідності. Це сприяє глибшому засвоєнню норм співжиття, засад демократії, а головне – зміцненню солідарної позиції молоді в захисті національних інтересів.

Моделювальна функція. У іграх змодельовані життєві ситуації, наближені до умов реальної небезпеки, морального вибору, конфлікту або взаємодії. Це дозволяє учасникам тренувати здатність діяти спільно, приймати рішення на користь колективу, що формує не лише навички соціальної дії, а й відчуття спільної відповідальності перед Батьківщиною та громадою.

Функція самореалізації. Гра надає простір для прояву особистих морально-вольових якостей – мужності, лідерства, витривалості, а також відчуття переживання себе частиною команди, єдиного цілого. В умовах, коли цінуються не лише індивідуальні досягнення, а й внесок у загальний результат,

формується настанова на солідарну дію й колективну мету, що є основою громадянської зрілості.

Комунікативна функція. Командна взаємодія в умовах гри навчає налагоджувати діалог, домовлятися, підтримувати і підсилювати одне одного. Така взаємодія руйнує егоцентричні установки і створює досвід єдності, співучасті та взаємної підтримки, що переноситься в реальне життя як основа громадянської свідомості.

Діагностична функція. Ігрові ситуації дозволяють виявити лідерів, носіїв ініціативи, відповідальних членів команди. Разом з тим виявляються слабкі місця в комунікації, дисципліні, мотивації – отже, з'являється можливість для корекції поведінки, розвитку соціальних компетентностей, що сприяють згуртованості.

Розважальна функція. Позитивна емоційна атмосфера гри створює безпечний простір для комунікації та взаємодії. Через позитивний досвід спільної діяльності закладається фундамент довіри, що є передумовою для формування солідарної спільноти.

Навчальна функція. Ігрові завдання можуть включати інформацію з історії України, права, цивільного захисту, географії, що допомагає формувати не лише знання, а й ідентичність – як усвідомлення себе громадянином України, частиною спільноти з єдиною історією і майбутнім.

Виховна функція. Через гру виховуються риси, необхідні для національного відродження: відповідальність, патріотизм, повага до традицій, почуття власної гідності, готовність до служіння. Здійснюється не лише формування поведінкових моделей, а й трансляція ціннісних орієнтирів, які консолідують націю.

Ігротерапевтична функція. Для молоді, яка пережила втрату, травму, дезорієнтацію, участь у таких іграх стає способом відновлення зв'язку з іншими, з власною історією та країною. Практика нових соціальних відносин, заснованих на довірі та спільності, сприяє відновленню особистості й інтеграції в суспільство.

Розвивальна функція. Гра формує цілісну особистість, здатну до фізичної активності, рефлексії, прийняття рішень у стресових умовах, соціальної активності. Це такий тип громадянина, який не стоїть осторонь, а включається у процеси розвитку держави.

Мотиваційна функція. Гра знижує страх помилки і дає змогу в безпечному середовищі пробувати, ризикувати, приймати рішення. Участь у грі дає молоді відчуття сили впливу на події, що є основою для формування внутрішньої мотивації до участі в житті країни та суспільства.

Компенсаційна функція. У контексті війни багато молодих людей втратили звичне середовище, можливість безпечної соціалізації. Гра дозволяє їм «наздогнати» досвід колективної діяльності, солідарності, злагоди, який є необхідним для відновлення та розвитку.

4.3. Ключові характеристики військово-спортивних та патріотичних ігор як освітньо-виховного ресурсу у формуванні національної солідарності

Пізнавальний характер і різноманітність ігрових мотивів та цілей.

Більшість ігор має змістовне наповнення, спрямоване на вивчення історії України, героїчного минулого, військових традицій та культурної спадщини. Звернення до українських національних символів, історичних сюжетів, постатей борців за незалежність сприяє пробудженню глибокого емоційного зв'язку з країною, усвідомленню спільного історичного коріння, що є підґрунтям для формування почуття єдності й національної гідності.

Військово-прикладна спрямованість знань і дій у грі. Учасники опановують базові навички тактичної підготовки, основи безпеки, домедичної допомоги, орієнтування на місцевості, що не лише підвищує їх особисту готовність до надзвичайних ситуацій, а й формує почуття колективної відповідальності за безпеку інших. Такі ігри створюють ситуації, в яких успіх залежить від командної взаємодії, солідарної поведінки та взаємопідтримки, що безпосередньо впливає на формування національної згуртованості.

Залучення організацій-партнерів як інструмент мультивекторного виховного впливу. До реалізації ігор активно долучаються органи місцевого самоврядування, Міністерство освіти і науки України, Міністерство у справах молоді та спорту, ДСНС, Міністерство оборони, Національна гвардія, ветеранські, волонтерські й громадські об'єднання. Така інтеграція посилює ефект формування довіри до державних інституцій, створює модель реальної взаємодії між молоддю та представниками захисного і громадянського секторів, що в умовах війни набуває особливого значення для підтримки морального духу нації та формування у молоді свідомості захисника України.

Широкий арсенал активностей та удосконалення педагогічних підходів. Військово-спортивні ігри поєднують фізичні вправи, інтелектуальні завдання, ситуаційні тренінги, командні змагання, символічні ритуали

(наприклад, козацька посвята, присяга, естафета пам'яті), що сприяє всебічному розвитку особистості. Вони створюють емоційно насичене, динамічне середовище, в якому ефективно формуються такі якості, як мужність, рішучість, витривалість, альтруїзм, почуття спільної мети та громадянської відповідальності. Постійне оновлення методик, адаптація ігор до сучасних викликів (зокрема дистанційна форма, мобільні додатки, гейміфікація) робить їх актуальними та цікавими для молодого покоління.

Таким чином, військово-спортивні ігри виступають не лише інструментом виховання і розвитку, а й ефективним механізмом формування національної солідарності, що поєднує молодь у спільному переживанні цінностей, дій та відповідальності за майбутнє своєї країни. У сучасних умовах ці ігри набувають особливого значення як відповідь на виклики війни, соціальної дезінтеграції й кризи ідентичності.

Змістові характеристики принципів організації ігрової діяльності

Організація ігрової діяльності у процесі виховання учнівської та студентської молоді потребує чіткого дотримання низки принципів, які визначають логіку, структуру, емоційне забарвлення та ціннісну спрямованість навчально-ігрових ситуацій. Ігри, особливо військово-патріотичного та командно-спортивного спрямування, виступають не лише засобом фізичного розвитку або дозвілля, а й потужним інструментом формування особистісних якостей, соціальної відповідальності, командної згуртованості та національної солідарності.

Змістові характеристики принципів ігрової діяльності відображають не лише організаційні та методичні особливості, а й визначають педагогічну цінність гри як форми інтегрованого впливу на інтелектуальну, емоційну, моральну та громадянську сфери особистості. Вони створюють підґрунтя для трансформації ігрових дій у життєвий досвід, сприяють формуванню стійких ціннісних орієнтацій, здатності до взаємодії в умовах командного середовища, готовності до спільної дії в ім'я суспільного блага.

Ключові принципи забезпечують ефективність ігрового процесу як засобу цілісного виховання: від підтримки мотиваційного фону та активної участі кожного – до цілеспрямованого формування моделей поведінки, орієнтованих на солідарність, відповідальність і патріотизм. Урахування цих принципів дозволяє вибудувати ігровий процес як системну цілеспрямовану діяльність.

Принцип взаємозв'язку ігрової та неігрової діяльності. Передбачає розгортання ігрового процесу таким чином, за якого відбувається ефективне та осмислене перенесення сенсу ігрових дій у реальний життєвий досвід. Принцип сприяє поступовій трансформації напрацьованих у ході гри знань, умінь і навичок (готовність до захисту Вітчизни, фізична витривалість, стратегічне мислення, командна взаємодія) у ціннісні установки, норми поведінки та громадянську свідомість. Перенесення ігрових ситуацій у реальні життєві контексти, що сприяє формуванню відповідального громадянина. Через ігровий досвід закладаються поведінкові моделі, які згодом реалізуються в соціальній практиці, зокрема у готовності до колективного захисту інтересів держави. Така трансформація сприяє вихованню відчуття обов'язку та спільної причетності до долі країни.

Принцип підтримки ігрової атмосфери. Забезпечує емоційну залученість учасників до подій гри, підтримує інтерес і мотивацію. Широка палітра емоційних переживань активізує морально-вольову сферу особистості, посилює емпатію й взаєморозуміння в колективі. Принцип підтримки ігрової атмосфери стимулює емоційне занурення учасників, що посилює не лише мотивацію, а й емоційну єдність усієї команди. Завдяки емоційній включеності формується спільний досвід переживання, що є основою для емоційного згуртування – ключового компонента міжособистісної та національної солідарності.

Принцип колективності. Відображає характер спільної діяльності учасників, об'єднаних у команди чи підрозділи. Цей принцип сприяє розвитку взаємної відповідальності, довіри, колективного прийняття рішень, злагодженості дій. Принцип колективності спрямований на розвиток командної

роботи, здатності до спільного ухвалення рішень, взаємодопомоги. У такому форматі учасники поступово набувають досвіду спільного досягнення цілей, що формує глибше розуміння цінності єдності, партнерства й консолідації у складних обставинах – як у межах гри, так і в суспільному житті.

Принцип змагання. Спонукає до прояву ініціативи, відповідальності, мобілізує фізичний, інтелектуальний і морально-вольовий потенціал учасників. Змагання виступає не лише як суперництво, а як шлях до особистісного й колективного вдосконалення. Принцип змагання активізує особисту ініціативу та відповідальність, підвищує внутрішню мобілізацію ресурсів. У контексті патріотичного виховання змагальність стимулює не лише прагнення до перемоги, а й усвідомлення важливості чесної гри, поваги до суперника, здатності працювати на благо команди – тобто формує культуру взаємної поваги як складову громадянської згуртованості.

Принцип активності та динамічності. Передбачає включеність кожного учасника в динаміку гри, стимулює фізичні, інтелектуальні та моральні прояви. Динаміка гри створює умови для формування швидкої реакції на зміни, підтримки ритму спільної діяльності, що є важливим для згуртованості та взаємної відповідальності. Принцип активності та динамічності забезпечуючи високий рівень включеності кожного учасника в гру, створює ситуації, у яких виявляється ініціатива, витривалість, здатність до швидкої адаптації. Саме у спільних динамічних викликах формуються моделі поведінки, засновані на взаємопідтримці, готовності діяти в інтересах спільноти, що є фундаментом соціальної інтеграції та солідарності.

Принцип зацікавленості. Забезпечує внутрішню мотивацію учасників через новизну, ігрові виклики, реалістичні ситуації. Високий рівень залучення створює умови для прийняття спільних цінностей, зокрема патріотизму, взаємопідтримки, відповідальності за команду. Принцип зацікавленості підтримує пізнавальний інтерес через ігрову новизну та інтерактивність. Коли учасники емоційно та інтелектуально включені в ігровий процес, створюються умови для глибшого засвоєння спільних цінностей, які не нав'язуються зовні, а

проживаються через особистий досвід. У такий спосіб формується ціннісне ставлення до єдності та відповідальності перед іншими.

Принцип результативності. Передбачає усвідомлення учасниками змісту і значення досягнутих результатів як особистісно важливих. Рефлексія власного внеску у спільний успіх розвиває почуття гордості, причетності та соціальної відповідальності. Тоюто, принцип результативності акцентує увагу на усвідомленні досягнень як особистих, так і командних. Розуміння значення власного внеску у спільну перемогу сприяє формуванню почуття гордості за команду, приналежності до колективу, а в ширшому масштабі – до своєї громади та народу. Таке переживання успіху є важливим елементом розвитку соціальної солідарності.

Принцип задачно-ситуативної насиченості. Поліцентричність завдань, реалістичність ситуацій і рольові виклики стимулюють включення учасників у процес прийняття рішень, оцінювання ризиків і моральних дилем. Така організація гри дозволяє не лише засвоювати цінності, а й вбудовувати їх у структуру поведінки. Принцип задачно-ситуативної насиченості передбачає моделювання реалістичних ситуацій, що потребують прийняття рішень, морального вибору, дій в умовах невизначеності. Саме через такі педагогічно організовані виклики учасники вчаться співдіяти, реагувати з урахуванням потреб інших, діяти злагоджено – тобто реалізують практики солідарної поведінки в умовах змодельованої кризи, що є актуальною для сучасного українського суспільства.

4.4. Приклади військово-спортивних ігор як інструментів формування національної солідарності

Представлені форми військово-спортивних та патріотичних ігор довели свою дієвість у формуванні національної солідарності серед учнівської і студентської молоді. Всі ігри мають виражену патріотичну складову, сприяють розвитку командної взаємодії, формуванню історичної пам'яті, вихованню морально-вольових якостей, відповідальності та стійкості до викликів сучасності.

Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»), що інтегрує історико-краєзнавчі, туристсько-спортивні, морально-виховні й військово-прикладні елементи. Гра відтворює козацькі традиції, включає стройову підготовку, інтелектуальні вікторини, орієнтування на місцевості, командні місії, що формують солідарність через колективні випробування.

Цільова аудиторія: учні 5–11 класів, студенти.

Основні компоненти:

- стройова підготовка;
- історичні вікторини;
- тактичні завдання;
- таборування;
- орієнтування на місцевості;
- ігри на витривалість, сміливість, кмітливість, рішучість тощо.

Виховні впливи: згуртування колективу, формування почуття патріотизму, засвоєння історичних знань через досвід.

Рекомендації щодо впровадження:

- розробити чітку програму участі закладу освіти у грі на рівні класу, школи, громади, з урахуванням календаря освітнього процесу;
- залучити команду з числа педагогів, офіцерів запасу, військових волонтерів і психологів для підготовки та супроводу учасників;

- створити умови для практичного вивчення основ безпеки, домедичної допомоги та тактики в межах шкільних гуртків або факультативів;
- організовувати попередні тренування, навчальні збори, перегляд історичних фільмів, тематичні квести для глибшого занурення у гру;
- використовувати партнерські ресурси громадських організацій, центрів туризму та молодіжних центрів для логістики, технічної підтримки й експертного супроводу.

Пластові ігри та таборування, в основі яких лежать скаутські принципи виховання особистості в дусі служіння Богові та Україні. Через участь у змаганнях, патріотичних акціях, випробуваннях на витривалість і самодисципліну, учасники засвоюють моделі поведінки, орієнтовані на служіння громаді та нації.

Цільова аудиторія: учні 5–11 класів, студенти.

Основні компоненти:

- таборові вишколи;
- служба громаді;
- вивчення історії України;
- патріотичні ритуали;
- спортивні змагання та ігри на відкритій місцевості.

Виховні впливи: виховання цінностей служіння, братерства, дисципліни, довіри; формування ідентичності як відповідального громадянина-патріота.

Рекомендації щодо впровадження:

- проводити табори відповідно до національного календаря пам'ятних дат, акцентуючи увагу на героїчних сторінках української історії;
- залучати до організації таборів представників місцевих органів влади, ветеранських спілок, капеланів та волонтерів для збагачення змісту виховання;
- впроваджувати самоврядування в середині табору як практику демократичного лідерства й колективної відповідальності;
- забезпечити учасників символічною атрибутикою, кодексами честі, іменними посвідченнями, що підсилює емоційне залучення;

– використовувати формат рольових ігор, дебатів, вечорів пам'яті, історичних реконструкцій для розвитку критичного мислення.

Теренова гра «Гурби-Антонівці», організована молодіжними патріотичними організаціями, – це форма нічної гри на місцевості, яка імітує умови бою між командами з елементами тактичної гри, психологічного тиску та історичної реконструкції. Гра присвячена подіям протистояння УПА з більшовицькими загонами, формує історичну пам'ять та командну взаємодію.

Цільова аудиторія: учні 9 – 11 класів, студенти.

Основні компоненти:

- багатогодинна гра з елементами тактичного пересування на місцевості;
- протистояння умовних команд («сили УПА» проти «сил НКВС»);
- історичне занурення в події визвольної боротьби.

Виховні впливи: формування лідерства, витривалості, стратегічного мислення, відчуття єдності з національним минулим.

Рекомендації щодо впровадження:

- адаптувати гру до місцевих умов, за потреби використовуючи парки, лісосмуги, території шкіл та молодіжних центрів;
- підготувати учасників до гри через тренінги з орієнтування, психологічної витривалості, елементів домедичної допомоги;
- розробити сценарії, що базуються на регіональних подіях визвольного руху – це дозволяє посилити локальну ідентичність та історичну тяглість;
- застосовувати систему балів, місій, завдань та поетапних переміщень, що підтримує інтерес і напруження протягом гри;
- організувати підсумкову рефлексію із запрошенням істориків, ветеранів, психологів для осмислення і підкріплення отриманого досвіду.

Таким чином, цінність військово-спортивних та патріотичних ігор у контексті формування **національної солідарності** учнівської і студентської молоді полягає передусім у їх здатності консолідувати молодь навколо спільних цінностей, зміцнити почуття єдності, відповідальності та причетності до долі своєї держави.

4.5. Використання виховного потенціалу військово-спортивних ігор в освітньому процесі ЗЗСО, ЗПО, ЗВО

Впровадження військово-спортивних ігор в освітньому процесі ЗЗСО, ЗПО, ЗВО передбачає:

- розкриття виховного потенціалу військово-спортивних ігор та можливостей їх використання в освітньому процесі освітніх закладів;
- створення методичної бази військово-спортивних ігор, готових до використання в освітньому процесі ЗЗСО, ЗПО, ЗВО;
- використання виховного потенціалу військово-спортивних ігор через їх інтеграцію в освітній процес на заняттях фізичної культури;
- використання виховного потенціалу військово-спортивних ігор в спортивно-оздоровчій діяльності (зокрема, в організації роботи гуртка, секції, факультативу, курсу за вибором).

Відповідно до кожного з цих аспектів необхідно здійснити роботу щодо їх змістово-методичного забезпечення.

Для розкриття виховного потенціалу військово-спортивних ігор та можливостей їх використання в освітньому процесі освітніх закладів необхідно спрямувати діяльність на:

- розуміння учасниками освітнього процесу сутності військово-спортивних ігор як ігор патріотичного спрямування, де здобувачі освіти мають можливість виявити свої вміння та навички, самостійно приймати та реалізовувати рішення, розкривають вміння працювати в колективі і для колективу, творчо підходять до виконання поставлених завдань та ведуть здоровий спосіб життя;
- розкриття можливостей військово-спортивних ігор, акцентуації на тому, що запропоновані ігри військово-спортивного спрямування не лише сприяють фізичному розвитку (витривалості, спритності, рухливості), а й допомагають у формуванні ціннісних установок, вольових та моральних якостей особистості, зокрема: патріотичності, ініціативності, активності, самоорганізованості,

самостійності, сміливості, доброзичливості, толерантності, командній взаємодії, єдності;

– формування у здобувачів освіти у процесі військово-спортивних ігор патріотичного спрямування високої патріотичної свідомості, національної єдності, солідарності, почуття особистої відповідальності щодо захисту Вітчизни, патріотичної вихованості, національної і людської гідності, фізичних якостей (силі, швидкості, спритності, витривалості тощо).

Створення методичної бази військово-спортивних ігор, які доцільно використовувати в освітньому процесі ЗЗСО, ЗПО, ЗВО передбачає підбір арсеналу військово-спортивних ігор, опис їх мети і особливості організації. Зокрема, у використанні у практиці довели свою ефективність наступні ігри: Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»); Всеукраїнський (Міжнародний) збір-змагання юних рятувальників «Школа безпеки»; Міжнародна історико-патріотична, військово-спортивна гра «Checkpoint»; Військове семиборство; Національна дитячо-юнацька військово-спортивна гра «Хортинг-патріот», Пластова теренова гра «Пам'ятай про Крути», тактико-спортивна гра «Смуга розвідника», військово-польова гра «Маршрут виживання», гра-сценарій рятувальної операції «Евакуація», командна гра-квест на історико-патріотичну тематику «Звитязці», теренова гра «Гурби-Антонівці».

Зауважимо, що спектр військово-патріотичних ігор досить великий, багато з них розробляються практиками та успішно проводяться на місцевому рівні в окремих освітніх закладах та включені в систему виховної роботи.

Використання виховного потенціалу військово-спортивних ігор реалізується через їх інтеграцію в освітній процес на уроках / заняттях фізичної культури. Для реалізації даного аспекту доцільно використовувати варіативний модуль «Військово-спортивні ігри» модельної навчальної програми «Фізична культура. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Баженков Є. В., Бідний М. В., Ребрина А. А., Данільченко В. О., Коломоєць Г. А., Дутчак М. В.). Програму рекомендовано Міністерством освіти

і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 22.08.2024 року № 1185).

Змістове наповнення модулю «Військово-спортивні ігри»:

5 клас (Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в контексті українського державотворення. Історія розвитку військово-спортивних та рухливих ігор в Україні та регіонах. Організація та проведення Всеукраїнських військово-спортивних ігор, естафет, розваг. Всеукраїнські військово-спортивні ігри – як вагомий засіб патріотичного виховання дітей та молоді України. Положення про Всеукраїнські ігри патріотичного спрямування. Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»). Молодий українець XXI століття: хто він? Як Всеукраїнська гра «Джура» сприяє цьому процесу. Всеукраїнська військово-спортивна гра «Хортинг-патріот». Філософське та прикладне значення хортингу в формуванні сучасного патріота України. Всеукраїнський вишкіл «Нащадки вільних». Його значення у системі виховання громадянина України. «Школа безпеки» як пожежно-прикладний вид діяльності та профорієнтація на майбутню професію. Прикладні види рухової активності в системі патріотичного виховання дітей та молоді («Хортинг», «Військово-спортивний хортинг», «Поліцейський хортинг», «Пластун», «Бойовий гопак», «Пожежно-прикладний вид діяльності», «Рятувальне багатоборство», «Військово-прикладне багатоборство», «Вправи з гирями» та інші). Елементи військово-спортивних, рухливих та народних ігор, естафети, козацькі забави. Правила безпечної поведінки на уроках та позаурочних заняттях. Правила здорового способу життя).

6 клас (Український національний характер і виховний ідеал гри Всеукраїнської гри «Сокіл» («Джура»). Основні вектори Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Особливості військової (професійної) діяльності захисника України. Визначення його професійно-важливих якостей. Засоби розвитку важливих професійних якостей та особистісних властивостей. Основи виховання волі, характеру, формування

світогляду засобами гри. Розвиток професійно-важливих якостей майбутніх захисників України рухової координації, концентрації та стійкості уваги, логічного мислення, точності рухів, прикладних психофізичних якостей та особистісних властивостей засобами військово-спортивних ігор. Подолання смуги перешкод та метання гранати. Організація та проведення Всеукраїнських військово-спортивних ігор, естафет, розваг. Всеукраїнські військово-спортивні ігри – як вагомий засіб патріотичного виховання дітей. Організація та проведення Всеукраїнських військово-спортивних ігор, естафет, розваг. Права і обов'язки учасників змагань. Права і обов'язки суддів. Військове орієнтування: топографічна мапа, компас, орієнтування на місцевості та поняття азимуту. Організація заходів річного календарного циклу Всеукраїнської гри «Сокіл» («Джура»): відкриття року, збірки, тренування, свята, мандрівки, екскурсії, таборування під час канікул (осінніх, зимових і весняних), підсумкові заходи, літнє таборування; огляди–змагання військово–спортивного вишколу. Основи військового впорядку. Стрій і пісня. Всеукраїнська військово-спортивна гра «Хортинг-патріот». Історичні витоки козацьких єдиноборств та їх основні види. Всеукраїнські патріотичні військово-спортивні ігри «Хортинг», «Козацький гарт», «Школа безпеки» тощо. Елементи військово-спортивних, рухливих та народних ігор, естафети, козацькі забави. Правила безпечної поведінки на уроках та позаурочних заняттях. Правила здорового способу життя.).

7 клас (Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в контексті українського державотворення. Основні вектори Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді Історія розвитку військово-спортивних та рухливих ігор в Україні та регіонах. Особливості військової (професійної) діяльності захисника України. Визначення його професійно важливих якостей. Засоби розвитку важливих професійних якостей та особистісних властивостей сприятливих для ЗСЖ. Правила безпеки на уроках і під час та позаурочних заняттях. Стройові та загально розвивальні вправи. Розвиток основних фізичних якостей. Розвиток спеціальних фізичних якостей. Визначення рівня розвитку основних та спеціальних фізичних якостей. Фізичні

вправи для розвитку прикладних фізичних якостей. Стрибкові вправи, спеціальні вправи для розвитку гнучкості верхнього плечового пояса, сили верхніх та нижніх кінцівок, черевного преса, спини; вправи на розтягування; вправи для розвитку швидкості, спритності. Розвиток прикладних психофізичних якостей та особистісних властивостей засобами військово-спортивних ігор. Система підвідних та підготовчих вправ. Прискорений рух, та метання гранат. Основи самозахисту. Навчання рухових дій: рухові уміння, рухові навички, рухові уміння вищого порядку. Особливості завдань та вибір методів в залежності від предмету навчання. Прикладні види спорту в системі патріотичного виховання дітей та молоді (Сокіл «Джура», «Хортинг», «Військово-спортивний хортинг», «Поліцейський хортинг», «Пластун», «Бойовий гопак», «Пожежно-прикладний спорт», «Рятувальне багатоборство», «Прикладні стрілецькі види спорту», «Військово-прикладне багатоборство», «Гирьовий спорт» та інші). Військово-спортивні ігри Організація та проведення Всеукраїнських військово-спортивних ігор, естафет, розваг. Всеукраїнські військово-спортивні ігри – як вагомий засіб патріотичного виховання дітей та молоді України. Положення про Всеукраїнські ігри патріотичного спрямування. Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»). Молодий українець XXI століття: хто він? Як Всеукраїнська гра «Джура» сприяє цьому процесу. Всеукраїнська військово-спортивна гра «Хортинг-патріот». Філософське та прикладне значення хортингу в формуванні сучасного патріота України. Всеукраїнський військово-патріотичний фестиваль «Козацький гарт». Значення фестивалю у системі виховання громадянина України. «Школа безпеки» як пожежно-прикладний вид діяльності та профорієнтація на майбутню професію. Елементи військово-спортивних, рухливих та народних ігор, естафети, козацькі забави).

8 клас (Український національний характер і виховний ідеал гри Всеукраїнської гри «Сокіл» («Джура»). Основи виховання волі, характеру, формування світогляду засобами гри. Розвиток професійно-важливих якостей майбутніх захисників Вітчизни: рухової координації, концентрації та стійкості

уваги, логічного мислення, точності рухів та ін. Правила контролю та самоконтролю під час занять. Особиста гігієна спортсмена. Гігієнічні вимоги до місць проведення спортивних змагань. Загартовування організму. Правила безпеки життєдіяльності на уроках і під час позаурочних занять. Стройові та загально розвивальні вправи. Розвиток основних фізичних якостей. Розвиток спеціальних фізичних якостей. Визначення рівня розвитку основних та спеціальних фізичних якостей. Фізичні вправи для розвитку прикладних фізичних якостей. Стрибкові вправи, спеціальні вправи для розвитку гнучкості верхнього плечового пояса, сили верхніх та нижніх кінцівок, черевного преса, спини; вправи на розтягування; вправи для розвитку швидкості, спритності. Розвиток прикладних психофізичних якостей та особистісних властивостей засобами військово-спортивних ігор. Подолання смуги перешкод та метання гранати. Основні прийоми самозахисту. Прикладні види спорту в системі патріотичного виховання дітей та молоді («Хортинг», «Військово-спортивний хортинг», «Поліцейський хортинг», «Пластун», «Бойовий гопак», «Пожежно-прикладний спорт», «Рятувальне багатоборство», «Прикладні стрілецькі види спорту», «Військово-прикладне багатоборство», «Гирьовий спорт» та інші). Військово-спортивні ігри Організація та проведення Всеукраїнських військово-спортивних ігор, естафет, розваг. Права і обов'язки учасників змагань. Права і обов'язки суддів. Військове орієнтування: топографічна мапа, компас, орієнтування на місцевості та поняття азимута. Організація заходів річного календарного циклу Всеукраїнської гри «Сокіл» («Джура»): відкриття року, збірки, тренування, свята, мандрівки, екскурсії, таборування під час канікул (осінніх, зимових і весняних), підсумкові заходи, літнє таборування; огляди–змагання військово–спортивного вишколу. Основи військового впоряду. Стрій і пісня. Всеукраїнська військово-спортивна гра «Хортинг-патріот». Історичні витоки козацьких єдиноборств та їх основні види. Всеукраїнські патріотичні військово-спортивні ігри «Хортинг», «Козацький гарт», «Школа безпеки» тощо. Елементи військово-спортивних, рухливих та народних ігор, естафети, козацькі забави.).

9 клас (Напрями, форми, методи та прийоми козацько-лицарського виховання. Роль молодіжних громадських організацій у плеканні нової національної еліти. Роль режиму дня, харчування, загартування і регулярності занять обраним видом спорту у формуванні здорового способу життя. Правила безпеки на уроках і під час позаурочних занять. Орієнтування у заданому напрямку. Умовні знаки. Фізична підготовка орієнтувальника. Стройові та загально розвивальні вправи. Розвиток основних фізичних якостей. Розвиток спеціальних фізичних якостей. Визначення рівня розвитку основних та спеціальних фізичних якостей. Фізичні вправи для розвитку прикладних фізичних якостей. Стрибкові вправи, спеціальні вправи для розвитку гнучкості верхнього плечового пояса, сили верхніх та нижніх кінцівок, черевного преса, спини; вправи на розтягування; вправи для розвитку швидкості, спритності. Розвиток прикладних психофізичних якостей та особистісних властивостей засобами військово-спортивних ігор. Прикладні види спорту в системі патріотичного виховання дітей та молоді («Хортинг», «Військово-спортивний хортинг», «Поліцейський хортинг», «Пластун», «Бойовий гопак», «Пожежно-прикладний спорт», «Рятувальне багатоборство», «Прикладні стрілецькі види спорту», «Військово-прикладне багатоборство», «Гирьовий спорт» та інші). Патріотизм, національно-патріотичне виховання, патріотична вихованість дітей та молоді України у процесі військово-спортивних ігор. Виховання особистості в процесі гри: сміливість, рішучість, активність, організованість, дисциплінованість, повага до товаришів, вміння змагатися в команді. Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»). Проведення шкільного літнього виховного оздоровчого наметового табору, участь козацьких та молодіжних виховних організацій, військових частин, туристичних чи спортивних клубів (організацій), організація табору, підбір місця, підготовка програми, робота таборової старшини. Всеукраїнські патріотичні військово-спортивні ігри «Хортинг», «Козацький гарт», «Школа безпеки» тощо. Естафети з технічним проходженням етапів. Проходження

дистанції з елементами крос-походу Елементи військово-спортивних, рухливих та народних ігор, естафети, козацькі забави.).

Аспект використання виховного потенціалу військово-спортивних ігор в спортивно-оздоровчій діяльності (зокрема, в організації роботи гуртка, секції, факультативу, курсу за вибором) реалізується через навчальну програму з позашкільної освіти військово-патріотичного напрямку «Сокіл-Джура» (автори: Бондарчук Д., Бондарчук О., Коломоєць Г.) Програму схвалено для використання в освітньому процесі (рішення експертної комісії з позашкільної освіти від 12.09.2022 (протокол № 2), зареєстровано у Каталозі надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам за № 8.0005-2022).

Мета і завдання програми – створення умов для виховання підростаючого покоління фізично здоровим, міцним, загартованим, формування почуття патріотизму, свідомого ставлення до питань особистої та громадянської безпеки, засвоєння теоретичних знань та розвиток практичних навичок поведінки в екстремальних ситуаціях, творчого потенціалу та соціальної активності особистості, розумових і фізичних якостей, готовності до виконання громадянського та конституційного обов'язку – особистої відповідальності щодо захисту України, становлення людини (дитини, юнака, дорослого), яка готова до участі в демократичному управлінні суспільством, є дійсним творцем, лідером свого життя.

Програма складена відповідно до року навчання – 1-й, 2-й рік навчання (9-11 класи закладів загальної середньої освіти); вихованці, учні, слухачі віком 14 – 17 років. Вихованці, учні, слухачі 3-го року навчання працюють за індивідуальною (авторською) програмою.

Зміст програми містить: 1. Вступне заняття. 2. Вивчення історії України, рідного краю, козацтва, українських військових формувань визвольних змагань боротьби за незалежність, сучасних Збройних сил України. 3. Вивчення культури та побуту українців, обрядів, традицій і звичаїв українського народу, календаря народних та церковних свят, основ українського звичаєвого права, життя та діяльності видатних українських діячів. 4. Духовні цінності та заповіді

українського народу. 5. Самоврядування. Основи самовиховання, самовпорядності. 6. Домедична допомога та дії у надзвичайних ситуаціях. Проведення рятувальних робіт. 7. Військова підготовка, стрільба з пневматичної, малокаліберної та автоматичної зброї. 8. Прикладна фізична підготовка, освоєння елементів бойових єдиноборств. 9. Туристсько-спортивна підготовка. 10. Таборування. 11. Участь у волонтерських та інших масових заходах. 12. Підсумкове таборування. 13. Підсумки навчального року, завдання на літо.

Таким чином, включення військово-патріотичних ігор до навчальних програм і модулів є ефективним засобом формування національної солідарності серед молоді. Такі ігри, за умови методично виваженої організації, забезпечують інтеграцію фізичної активності, морально-психологічного загартування та громадянського виховання в єдиний виховний процес.

У ході ігрових сценаріїв учасники не лише опановують практичні навички (тактичну взаємодію, орієнтування, домедичну допомогу), але й проживають досвід колективної відповідальності, взаємопідтримки, довіри та взаємної залежності у спільному досягненні мети. Це створює основу для усвідомлення себе як частини єдиного суспільного організму, де спільні цінності – свобода, гідність, служіння Батьківщині – стають реальними, пережитими, особистісно значущими.

Завдяки таким програмам національна солідарність перестає бути абстрактним поняттям – вона набуває форми конкретних дій, рішень, переживань, які сприяють вихованню готовності до спільного спротиву загрозам, участі в розбудові держави, а також глибокої поваги до історії, культури й воїнів, які її захищають. Військово-патріотичні ігри, будучи педагогічно адаптованими, формують в учнівської і студентської молоді не лише фізичну стійкість, а й внутрішню потребу бути частиною сильного, згуртованого народу та суспільства.

4.6. Інтелектуальні та інтерактивні ігри у формуванні в учнівської і студентської молоді національної солідарності

Інтелектуальні та інтерактивні ігри з формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності поєднують пізнавальну активність, емоційне переживання та колективну взаємодію з метою формування усвідомленої національної ідентичності, історичної пам'яті та громадянської згуртованості. Наводимо приклади таких ігор.

Гра «Код нації»

Раунди гри:

1. Пам'ять чи забуття?»

- Учасники отримують фрагменти історичних подій (Голодомор, Крути, Майдан, війна)

- Завдання: обрати, які події включити до «Коду Нації» і чому
- Формат: дебати + аргументація.

2. Мовний фронт»

- Учасники отримують картки з фразеологізмами, цитатами, мовними кодами

- Завдання: пояснити, як мова формує солідарність
- Формат: інтерпретація + створення власного гасла

3. Символи єдності

- Команди обирають 3 символи, які найкраще репрезентують Україну сьогодні

- Завдання: захистити вибір перед іншими
- Формат: презентація + голосування.

4. Цифрова місія»

- Учасники отримують QR-коди з фейковими новинами, маніпуляціями
- Завдання: розпізнати дезінформацію, створити контрнарратив
- Формат: аналітика + створення посту/сторіз

5. «Код нації»

- Команди формують 5 принципів, які мають увійти до «Коду Нації»
- Завдання: узгодити позиції між командами
- Формат: спільне голосування + інтерактивна дошка.

Результат гри:

- Створений учасниками «Код Нації» можна оформити, поширити, обговорити на виховних годинах
- Емоційне переживання єдності, відповідальності, національної причетності
- Формування навичок критичного мислення, аргументації, цифрової грамотності.

Критерії оцінювання: аргументованість вибору, креативність, командна взаємодія, емоційна презентація, цифрова грамотність за 10-бальною шкалою.

Гра «Мій внесок у перемогу»

Мета заходу: Формування національної солідарності, розвиток креативного мислення, відповідальності та гордості за свою країну через використання цифрових технологій.

Формат проведення: Інтерактивна онлайн-гра з використанням цифрових платформ (Google Meet, Zoom, Padlet, Miro, Canva тощо).

Хід заходу:

1. Вступна частина (5 хв)

- Привітання учасників.
- Коротка розповідь про важливість національної солідарності та єдності.
- Ознайомлення з правилами гри.

2. Основна частина (15 хв)

- Учасники об'єднуються в команди (по 3-5 осіб).
- Кожна команда отримує роль керівника певного підприємства (школа, завод, ІТ-компанія тощо).

- Завдання: розробити ініціативу (логотип, челендж, акцію), яка надихне українців та буде корисною для країни.

- Використання цифрових інструментів:

- Canva – для створення логотипу ініціативи.

- Miro або Padlet – для розробки концепції та плану заходу.

- Google Forms або Mentimeter – для презентації ідей та голосування.

3. Презентація ідей (10 хв)

- Кожна команда презентує свою ініціативу (3-5 хвилин).

- Інші учасники ставлять запитання, висловлюють думки.

- Голосування за найкращу ініціативу через Google Forms або Mentimeter.

4. Підбиття підсумків (10 хв)

- Оголошення результатів голосування.

- Відзначення команд-переможців.

- Обговорення важливості командної роботи та внеску кожного у зміцнення національної солідарності.

Результат: У результаті заходу старшокласники матимуть змогу розвинути навички командної роботи, креативного мислення та відповідальності, створивши унікальні ініціативи для підтримки національної солідарності.

4.7. Рольові ігри у формуванні національної солідарності

Рольова гра «Конфлікт у Солосіті» (Методика Я. Боренько [34])

Рольові ігри активно використовуються у формуванні в учнівської і студентської молоді національної солідарності, оскільки опираються на емоційний, пізнавальний та практичний досвід вихованців. Найперше, рольові ігри дають змогу учасникам відчувати себе в ролі інших людей (громадян, воїнів, волонтерів, політиків, журналістів), допомагають зрозуміти позиції та потреби різних груп суспільства, що формує емпатію й толерантність, формують усвідомлення власної відповідальності перед суспільством, реалізуються через взаємодію, ухвалення спільних рішень, що відтворює модель національної солідарності, де спільні інтереси – вище за особисті. Учасники проживають моральні дилеми, вибір через гру. Рольові ігри сприяють закріпленню знань і формуванню життєвих навичок громадянської активності. Відчуття єдності в групі переноситься на більш широкий рівень – ідентифікацію себе з народом, нацією.

Мета: розвинути толерантне ставлення до інших, напрацювати навички вироблення компромісу, участі у публічній політиці та навички соціальної інтеграції.

Хід гри: Учасники знайомляться з історією та отримують свої ролі. Розподіл ролей можна вести за бажанням – хто з ким хоче бути разом у грі. Після отримання ролей зачитується перелік учасників гри і пропонується обдумати шляхи вирішення конфлікту. Через 30 хв. учасники повинні зібратися у визначеному місці і «розіграти» ситуацію, пробуючи знайти з неї вихід. Завданням тренера є контролювати ситуацію, нотувати переломні моменти, при потребі – скеровувати поведінку груп, мотивувати учасників вжитися в ролі. Саме «розігрування» ситуації повинно тривати не більше, ніж 60 хв. Тренер може сам припинити симуляцію, якщо побачить, що сюжет повторюється або що конфлікт вирішується.

Кількість учасників: не менше 24.

Час: 2 год.

Історія (отримують усі учасники):

Солосіті – 20-тисячне місто, розташоване на півдні Вівероландії (південь країни вважається економічно відсталим та одним з найбідніших), країни з населенням 1,5 млн. осіб, південний кордон якої омивають води Зеленого моря; досить віддалена від основних культурних і адміністративних центрів. У місті є два заводи, деревообробний і целюлозно-паперовий (які вже восьмий рік простоюють без діла), три професійні училища, які раніше були структурними підрозділами відповідних заводів, 4 школи. Директор деревообробного комбінату Василеус Індустріальний вже вносив пропозицію закрити професійні училища через їхню безперспективність. Працівники заводів довгий час перебували у вимушених відпустках (крім керівництва, звичайно), а випускники професійних училищ ставали потенційними безробітними.

Два роки тому у Солосіті навідалися іноземні інвестори з далекого Ніхастану і викупили промислові об'єкти – ніби й розпочалося якесь пожвавлення, але іноземні власники, керуючись офіційною статистикою середніх доходів громадян, встановили заплату в межах 150-200 тугриків, не враховуючи, що у нелегальному «бізнесі», як-от контрабанда цукру та олії з віддаленої на кілька миль маленької острівної країни Маоландії, приносить до 1000 тугриків на місяць. Місцеві мешканці не поспішали найматися на офіційну роботу, а спокійно жили з контрабанди. Не бажаючи втрачати інвестиції, керівництво підприємств поступово почало залучати до роботи кваліфікованих працівників із сусідньої Маоландії – рівень життя і цін тут значно нижчий, тому працівники невибагливі. За 200 тугриків місячної зарплатні маоландський робітник міг утримати сім'ю з трьох осіб. За два роки поновленої роботи двох комбінатів кількість маоландських робітників у місті коливалася від 1 до 2 тисяч. Практично у кожній маоландській сім'ї принаймні хтось один працював у Солосіті. Проживали невибагливі робітники у покинутих гуртожитках професійних училищ, а на вихідні зазвичай їздили додому. Прибуваючи в

понеділок на роботу, вони успішно провозили контрабанду, яку солосітівські «бізнесмени» скуповували у прилеглому до порту парку і транспортували далі на північ і захід Вівероландії.

Якось одного понеділка керуючий групою «бізнесменів» Андріко Підприємливий прийшов у порт, щоби залагодити усі необхідні справи у начальниці солосітівської митниці Мері Корупціної, і помітив, що ситуація очевидно нестандартна. У залі очікувань стовпилося з десяток столичних і навіть декілька іноземних журналістів, а на пероні спостерігалось скупчення великої кількості маоландців, у тому числі й дітей. Як розповіла пізніше Андріко кореспондентка «Вівероландських новин» Аліна Настирлива, вночі з неділі на понеділок острів Мао буквально знесло небаченим до того часу цунамі, й мешканці маленької острівної країни – ті, яким вдалося врятуватися, – приплили на човнах і катерах до Солосіті з проханням надати їм статус жертв стихійного лиха і дозволити хоча б тимчасово поселитися у робітничих гуртожитках. На зустріч із біженцями мав прибути міський голова Іво Багатообіцяючий та головний полісмен міста Гепард Строгий, щоб вирішити складну ситуацію, оскільки прикордонна служба відмовилася впустити біженців на територію Вівероландії, мотивуючи це відсутністю в останніх засобів на проживання у країні. Інформація про цунамі та його наслідки для острова Мао вже розповсюдилася містом й усією країною. Ініціативні групи на півночі Вівероландії розпочали кампанію з допомоги біженцям, уряд країни видав указ, який зобов'язував адміністративні органи Солосіті прийняти біженців у місті і забезпечити їм відповідні умови перебування, але місцеві мешканці виступили проти прийому небажаних гостей і заблокували вихід з порту – маоландців в Солосіті не любили...

Пройшовши прикордонний та митний контроль, біженці опинилися у маленькому портовому залі, вихід з якого був заблокований кількома місцевими мешканцями (решта згуртувалися назовні). Крім них, у залі перебуває декілька працівників порту та два журналісти. Назовні кілька груп місцевих мешканців сперечалися з ініціативними групами, які привезли

гуманітарну допомогу з півночі. Міський голова та керівник поліційного управління зникли. Якщо портовий зал не розблокують, є небезпека, що ситуація вирішуватиметься за допомогою силових методів з центру.

Діючі особи:

- міськвиконком та міський голова Іво Багатообіцяючий (мін. 4 особи),
- члени реакційного воєнізованого угруповання «Братство сонця» (мін. 3 особи),
- група «бізнесменів»-контрабандистів на чолі з Андріко Підприємливим (мін. 3 особи),
- група місцевих мешканців (мін. 5 осіб),
- ініціативна група допомоги з півночі (мін. 3 особи),
- керівництво промислового сектору (мін. 2 особи),
- журналісти (мін. 4 особи).

Усі ці особи, тією чи іншою мірою, виявилися втягнутими в конфлікт. Як його вирішити?

Додаткова інформація, яку учасники отримують відповідно до обраних ролей:

Міськвиконком: Ви – міськвиконком Солосіті, оберіть собі голову та керівників відповідних відділів. Ви уособлюєте консервативну бюрократизовану структуру. Ви завжди почувалися спокійно і безпечно у цьому місті, мали відповідні «доходи» від діяльності групи Андрійко, брали хабарі від інвесторів та й від маоландців, які повинні були зареєструватися у місті як іноземні громадяни. Усі ви презентуєте консервативні політичні сили, які негативно ставилися до підприємливих і економічно активних, але попри все бідних, маоландців – їх ви терпіли тільки тому, що вони приносили вам конкретні доходи. На постійно ані ці робітники, ані їхні сім'ї вам не потрібні, але йти всупереч вказівкам «зверху» вам теж не випадає. Ви втекли з порту на дачу міського голови й обдумуєте, що робити далі. Ви свідомі того, що, якщо ситуацію швидко не залагодити, у місті можуть ввести пряме урядове правління із столиці, а навіть військовий стан.

Реакційне угруповання «Братство сонця»:

Ви – колишні випускники місцевих професійних училищ, які в силу економічної кризи відразу після закінчення навчання стали безробітними. Живете Ви за рахунок контрабанди, а час від часу виїжджаєте на заробітки на північ країни. На відновлених заводах Вам працювати не хочеться – там занадто мала зарплатня і жорстка трудова дисципліна. Ви переконані, що якби не «дешеві» маоландські робітники, власникам заводів довелося б підвищувати рівень оплати праці, тому винуватцями всіх бід Ви вважаєте саме мешканців сусідньої країни. Відтак Ви взагалі проти того, щоби у вашій місцевості проживали якісь іноземці, тим паче біженці, яких місто повинне утримувати.

«Бізнесмени» на чолі з Андріком Підприємливим:

Ви – люди з певним життєвим досвідом, які вчасно зрозуміли, що Ваша доля – у Ваших руках. Більшість з Вас вчасно звільнилася з неперспективних заводів і пробувала започаткувати свою справу. Та під час економічного занепаду в країні виявилося, що скуповування дешевих продуктів харчування у маоландців – найбільш вигідний бізнес. Маоландські робітники, зайняті на заводах міста, пожвавлювали прикордонну торгівлю і приносили Вам доходи. Тепер, коли острів опинився в стані природної катастрофи, маоландці Вам стали просто нецікавими. Але Ви усвідомлюєте факт, що попередньому способу заробляти гроші прийшов кінець. Чи потрібні Вам у Вашому місті біженці, Ви не знаєте.

Група місцевих мешканців:

Ви – люди середнього та старшого віку, які у своїй більшості працювали на заводах міста або у сфері послуг та приїхали в місто у молодому віці. Ви зацікавлені в стабільності свого життя, у добрій пенсії, з повагою ставитеся до органів місцевої влади і переконані, що ніякі маоландці Вам непотрібні. З їхньою роботою на заводі Ви ще якось мирилися, хоча, коли хтось вчинив у гуртожитку підпал, ви не дуже поспішали допомогти пораненим робітникам. Але змиритися з тим, що маоландські сім'ї житимуть поряд з Вами постійно, Ви не хочете.

Ініціативна група допомоги з півночі:

Ви – члени правозахисної організації з півночі країни, які організували кампанію зі збору необхідних речей для жертв природного лиха і тепер привезли їх до Солосіті. На півдні Вівероландії Ви вперше. Вам важко зрозуміти упереджене ставлення мешканців Солосіті до біженців, і Ви намагаєтесь їх переконати, що всі кошти на їхнє утримання виділятимуться з центрального бюджету і міжнародних організацій. Самі Ви завжди з симпатією ставилися до мешканців острівної країни, більшість з Вас радо проводила там відпустку.

Керівництво промислового сектору:

Ви – директори двох заводів, які наймають маоландських робітників, завдяки яким Ви ще якось виплутуєтесь із зобов'язань перед інвесторами. Але Ви свідомі того, що за умов постійного поселення сімей робітників в Солосіті вони матимуть більші вимоги стосовно зарплатні і соціальних гарантій. Проте є всі шанси, що крім маоландців працювати на заводи ніхто не піде.

Журналісти:

Серед Вас є один журналіст з місцевої газети «Наша громада», кореспондент центрального телебачення, журналіст з обласної незалежної газети та один закордонний журналіст, який робить репортаж на замовлення Фонду допомоги жертвам стихійних лих. Кожен із Вас працює на свого редактора. Ви готуєте свої репортажі незалежно один від одного і від Вас залежить, чи Ви співпрацюватимете між собою, чи кожен із Вас обере свою власну лінію.

Біженці:

Ви – одні з небагатьох, кому вдалося на човнах допливти до берегів Вівероландії. Серед Вас є робітники заводів та члени їхніх сімей. Ви сподіваєтесь, що мешканці нададуть Вам притулок, проте усвідомлюєте свою складну ситуацію. Нещодавно двоє з Вас були поранені після підпалу гуртожитку і три місяці провели в лікарні. Ви прекрасно знаєте, що підпал вчинили члени «Братства сонця», але вам ніхто не повірив.

ОБГОВОРЕННЯ:

1. Розкажіть про свою роль і чи комфортно Ви почувалися в цій ролі.
2. Як розвивалася ситуація (з точки зору кожної групи)?
3. Скільки було місць, у яких приймалися рішення? Хто були основними акторами?
4. Якими методами різні групи пробували вирішити конфлікт?
5. Якщо конфлікт вирішили, то завдяки чому? Якщо ні, то що перешкодило?
6. Які етапи гри можна назвати переломними у її розвитку?

Після аналізу гри обговорити з учасниками ситуацію з точки зору реальності:

- Яке ставлення до емігрантів у нашому суспільстві? Як ми ставимося до емігрантів? Як вони ставляться до нас?
- Чи відомі реальні ситуації, в яких у суспільстві загострювалося питання мігрантів?
- Наскільки проблема трудової міграції актуальна для України?

Додатково: Підготуй доповідь та зроби невелику презентацію про міграційну політику ЄС або Великої Британії ілюструючи її реальними прикладами локальних конфліктів.

Отже, рольові ігри виступають інструментом формування національної свідомості, розвивають громадянські компетентності й сприяють формуванню почуття спільності та відповідальності за долю країни.

Список використаних джерел

1. *Активні громадяни: посібник фасилітатора*. Київ: Британська рада, 2014. 186 с.
https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/ac_toolkit_19th_aug_2014_final_version_ukr_2015_2.pdf
2. *Аналіз стану утвердження української національної ідентичності: препринт*/ Бех, І. Д., Журба, К.О., Канішевська, Л. В., Корнієнко, А. В., Малиношевський, Р. В., Рейпольська, О. Д., Мусієнко, О. В. Івано-Франківськ: НАІР, 2024. 24 с.
3. Бех, І. Д., Чорна К. І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Гірська школа Українських Карпат*. 2015. № 12-13. С. 26-37.
4. Бондарчук, Д. О., Бондарчук, О. С., Коломоєць, Г. А. *Навчальна програма з позашкільної освіти військово-патріотичного напрямку «Сокіл-Джура» для закладів позашкільної освіти*. Київ, 2022. 24с.
5. Вербицька П. В. *Громадянське виховання учнівської молоді: сучасні аспекти розвитку: монографія*. Київ: Генеза, 2009. 384 с.
6. *Виховні засади утвердження української національної ідентичності. Методичний посібник*/ Журба, К.О., Бех, І. Д., Канішевська, Л. В., Корнієнко, А. В., Малиношевський, Р. В. & Рейпольська, О. Д. Івано-Франківськ: НАІР, 2024. 123 с.
7. *Виховуємо громадян-патріотів України: науково-методичний посібник* / К.Чорна, К.Журба, В.Киричок, І.Шкільна та ін . Черкаси: видавництво ЧОПОПП, 2011. 273 с.
8. *Військово-патріотичне виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації: навчально-методичний посібник* / Остапенко О.І., (ред.), Тимчик М.В., Зубалій М.Д., Журба К.О., Бінецький Д.О., Касіч Н.П., Кузора І.В.. Київ. 2022. 165 с.

9. *Всеукраїнська військово-спортивна гра «Джура» («Сокіл»): методичний посібник* / Г. А. Коломоець, О. С. Бондарчук, А. М. Грива, А. А. Ребрина, В. Я. Тимофєєв, М. Б. Бігус. Київ, 2013. 216 с.
10. *Гайд. Методи і прийоми розвитку критичного мислення. Сайт Інститут проблем виховання.* (<https://ipv.org.ua/2022/hayd-metody-rozv-krytych-mysl/>)
11. Грушевський М.С. *Хто такі українці і чого вони хочуть*. Київ: Знання, 1991. 240 с.
12. Журба К.О., Шкільна І.М. Ключ до скрині козацьких скарбів. *Шкільний світ*. 2019. №3(803). С. 16-27.
13. Журба, К. О. *Теоретико-методичні засади виховання смисложиттєвих цінностей у школярів основної та старшої школи*: дис. док. пед. наук: .13.00.07/ Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2019. 574 с.
14. Журба, К.О., Шкільна, І.М. Виховний потенціал квестів. *Методист*. 2019. №4(88). С. 64-71.
15. Кершенштайнер Г. *Що таке державно-громадянське виховання*. Київ, 1918. 35 с.
16. Коломоець Г. А. *Патріотичне виховання старших підлітків у процесі військово-спортивних ігор*: дис. ...канд. пед. наук:13.00.07/ Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2021
17. *Конституція України*. Офіційне видання Верховної Ради України. 1996.
18. *Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді*. Інформаційний збірник та коментентарі Міністерства освіти і науки України. 2015. № 8. С. 87–95.
19. *Практична робота «Критичне сприйняття та протидія маніпуляціям мас-медіа. Аналіз медіатексту»* (<https://naurok.com.ua/praktichna-robota-kritichne-spriynyattya-ta-protidiya-manipulyaciyam-mas-media-analiz-mediatekstu-328070.html>)

20. *Про вищу освіту: Закон України*. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 37-38. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 25.08.2023).
21. *Про забезпечення функціонування української мови як державної*. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2019. № 21, ст.81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2704-19#Text>
22. *Про загальну середню освіту*. Закон України №463-IX.. Відомості Верховної Ради , 2020, № 31, ст.226. (редакція від 01.08.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
23. *Про освіту: Закон України*. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 38-39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 25.09.2020).
24. *Про основи національного спротиву*. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2021. № 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>. (дата звернення: 07.09.2020).
25. *Про основи національної безпеки України: Закон України*. №964-IV. 19.03.2003. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 07.09.2020).
26. *Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України* від 13.12.2022 р. №2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20> (дата звернення: 10.02.2023)
27. *Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері*. Указ Президента України від 01.12.2016 №534/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/534/2016#Text>
28. *Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 13.06.2024).

29. *Про фізичну культуру і спорт*. Закон України №3808-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1994, № 14, ст. 80. (редакція від 16.10.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text>.
30. *Програма «Нова українська школа» в поступі до цінностей* / [І.Д. Бех, Т.Ф. Алексєєнко, К.О. Журба, С.В. Кириленко, В.І. Кириченко, Л.В. Корецька, О.І. Остапенко, О.Л. Пруцакова, Н.В. Харченко, І.М. Шкільна]. Шкільний світ. 2020. № 11-12 (107-108). С. 90-119.
31. Русова С. Дещо з філософії виховання. *Вільна українська школа*. 1918. № 10. С. 306-316.
32. Сухомлинська О. В. Ідеї громадянськості й школа в Україні. *Шлях освіти*. 1999. №4. С. 20-25.
33. Сухомлинський В. Народження громадянина. Вибрані твори: в 5 т. К., 1977. Т. 3. С. 283-582
34. *Тренінги з європейської інтеграції та впровадження європейських проєктів: посібник*. Львів: ГО «Європейський діалог», 2006. 53 с.
35. *Утвердження української національної та громадянської ідентичності* Монографія./ [Журба, К. О., Бех, І.Д., Бойко, С. М., Євтушок, В. А., Гаряча, С. А., Канішевська, Л.В., Кучинська, І. О. Кучинський, С. А. Лісовець, О. В., Нестайко, І. М., Павлова, Л. М, Рагозіна, В. В, Рейпольська, О.Д., Сеньовська, Н. Л., Толочко, С.В., Федоренко, С.В., Шкільна, І. Миколаївна and Ясько, В. А.]. Київ: «Компрінт», 2024. 232 с.
36. *Фізична культура. 5–9 класи: модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти*/ Баженков, Є. В., Бідний, М. В., Ребрина, А. А., Данільченко, В. О., Коломоєць, Г. А., & Дутчак, М. В., Київ. 2024.
37. Чорна К.І. *Виховання громадянина, патріота, гуманіста*. Київ: ТОВ «ХІК», 2004. 96с.

ДОДАТКИ

Додаток А

ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ ДЛЯ РОБОТИ У МАЛІЙ ГРУПІ.

ПРОТОКОЛ ДЛЯ ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ РОБОТИ У МАЛИХ ГРУПАХ (ФАСИЛІТОВАНА ТЕХНОЛОГІЯ OPEN SPACE)

Загальна тема: Виховання особистості громадянина-патріота в Новій українській школі

Місце:

Дата:

Питання / Проблема:

Результати / Рекомендації / Пропозиції (сформулюйте, будь ласка, коротко / просто / ясно):

Хто закликав до обговорення

Учасники

Час

ГЛОСАРІЙ БАЗОВИХ ПОНЯТЬ

Аргументація – певний спосіб розмірковування. В загальному значенні — це процес обґрунтування людиною певного положення (твердження, гіпотези, концепції) з метою переконання в його істинності, доцільності. Аргументування в патріотичному вихованні має бути звернене і до розуму, і до почуттів дитини.

Відповідальність – це ставлення до власних дій, що передбачає рефлексію над своїми вчинками, формування намірів щодо того, як діяти морально належним чином, сумління виконання цих дій і відповідальність за результати цих дій. Відповідальність виникає, коли людина має моральний обов’язок діяти певним чином і заслуговує на похвалу чи звинувачення за те, що вчинила або не діяла таким чином. Відповідальність може вимагати сміливості, оскільки прийняття принципової позиції може призвести до самостійних дій, вжиття дій проти норм громади або оскарження колективного рішення, яке вважається неправильним.

Внутрішня національна солідарність, як спільність дій та їх узгодженість перед різними викликами людей різних соціальних груп, етносів, поколінь (батьки-діти) задля досягнення спільної мети, спільного блага.

Громадянин – людина, яка ідентифікує себе з певною країною, де вона наділена відповідним юридичним статусом, що є основою для користування певними правами та для додержання обов’язків.

Громадянство – юридичний статус особистості, який надається їй після досягнення відповідного віку або шляхом натуралізації і засвічується вручення їй відповідного документу.

Громадянськість – духовно-моральна цінність, світоглядно-психологічна характеристика людини, зумовлена її державною самоідентифікацією, усвідомлення належності до конкретної країни.

Громадянська участь відноситься до проявів дій окремих людей у громаді. Громадянська участь може бути на будь-якому рівні громади та в будь-

якому контексті громади (включаючи заклади освіти як контекст для досліджуваної вікової групи). Рівень участі може коливатися від обізнаності через залученість до впливу.

Громадянське виховання – формування громадянськості як інтегративної якості особистості, яка дає можливість людині відчувати себе морально, соціальне, політичне та юридичне дієздатною та захищеною (К. Чорна).

Громадянська компетентність – здатність особи реалізовувати і захищати права та свободи людини і громадянина, відповідально ставитися до обов’язків громадянина, брати активну участь у суспільному житті, підтримувати розвиток демократичного суспільства та утверджувати верховенство права, ідеї демократії, справедливості, рівності, на засадах рівних прав і можливостей.

Громадянська стійкість відображає національну ідентичність та солідарність у повсякденному житті і в умовах війни та повоєнного часу, здатність протистояти ворожій ідеології та інформаційним впливам.

Емпатія – набір навичок, необхідних для розуміння думок, вірувань і почуттів інших людей і сприйняття їх, а також для того, щоб бачити світ з точки зору інших людей. Емпатія передбачає здатність виходити за межі власної психологічної системи відліку (тобто відволікатися від власної точки зору) і здатність уявно сприймати та розуміти психологічну систему відліку та точку зору іншої людини. Ця навичка є фундаментальною для уявлення про культурну приналежність, світогляд, переконання, інтереси, емоції, бажання та потреби інших людей.

Національна ідентичність зростаючої особистості – це усвідомлення і прийняття своєї приналежності до української національної спільноти через моральні цінності, що включає національну самосвідомість, усвідомлення себе частиною української національної культури, традицій та історії, повагу до національних символів, патріотизм, почуття гордості за свою країну та прагнення робити внесок у її розвиток і процвітання.

Національна солідарність є найважливішою моральною характеристикою української національної спільноти, що визначає національну спорідненість членів українського суспільства через систему цінностей, національну свідомість, національну культуру, мову, моральні правила і закони і виявляється у самоорганізації, активній громадянській позиції, здатності діяти задля спільної мети і спільного блага.

Патріотизм – це особливе, тобто безумовне і високосмислове почуття-цінність, яке характеризує ставлення особистості до народу, батьківщини, держави та до самої себе. Безумовність означає, що почуття патріотизму не може ґрунтуватися на зовнішньому підкріпленні у формі певних заохочень чи осуджень. Воно повинно саме в собі мати спонукальну потенцію до відповідного діяння, бути самозначущим. Високосмисловий аспект - це означає, що почуття патріотизму не пов'язується з нижчими, буттєвими потребами і прагненнями часто меркантильної спрямованості, а з вершинними життєвизначальними орієнтирами особистості. (І.Бех).

Самоефективність як ставлення до себе включає позитивну віру у власну здатність здійснювати дії, необхідні для досягнення певних цілей, і впевненість у тому, що людина здатна зрозуміти ті чи інші проблеми, обирати відповідні методи для виконання завдань, успішно долати перешкоди та змінювати на краще свою життєдіяльність та життя своєї громади.

Солідаризм походить від французького solidarisme (від фр. Solidaire) і означає – одностайність, узгодженість, спільність інтересів.

Толерантність - терпляче ставлення до інших, чужих думок, вірувань, політичних уподобань та позицій. Є неодмінною умовою демократичного, правового, стабільного, суспільно-політичного устрою.

Толерантність до неоднозначності – це ставлення до ситуацій, які є невизначеними і підлягають різноманітним суперечливим інтерпретаціям. Це передбачає позитивну оцінку подібних ситуацій та конструктивну роботу з ними.

Транснаціональна солідарність - це здатність не лише українців, а й цілих країн, народів, представників різних рас об'єднуватися довкола боротьби за територіальну цілісність України проти російської агресії та геноциду українців.

Фасилітація (від англ. facilitate — допомагати, полегшувати, сприяти) Педагогічну фасилітацію вчені розуміють як взаємодію між учасниками навчального процесу, яка базується на засадах гуманізму, толерантності, передбачає нагальний пошук способів і засобів гуманізації навчально-виховного процесу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Арцишевський Р. А. Світоглядна освіта в умовах переходу до інформаційного суспільства. *Шлях освіти*. 2008. № 1. С. 6 –11.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: [підр.]. Київ: Либідь, 2008. 848 с.: іл.
3. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.
4. Бех І. Д. Почуття громадянськості у вчинковому вираженні. *Формування громадянської компетентності учнівської молоді: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (8-9 лют. 2005 р.)*. Харків: ХОНМІБО, 2005. С. 8–19.
5. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості. *Цінності освіти і виховання: наук. метод. зб. / за ред. О. В. Сухомлинської*. Київ, 1997. С. 8–6.
6. Бех І. Д., Чорна К.І. Патріотичне виховання дітей та молоді. *Позашкілля*. №10 (58). 2011. С. 9–16.
7. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексєєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл та ін.; за заг. ред. акад. В. Г. Кременя; НАПН України. Київ: Інформ. системи, 2000. 342 с.
8. Бурлака О. Формування національної свідомості засобами українознавства. *Крайова освіта*. 2001. № 13. С. 6.
9. Ващенко Г. Виховання волі і характеру: Підручник для педагогів. Київ: Школяр, 1999. 385 с.
10. Верменич Я. Донбас, як порубіжний регіон: територіальний вибір. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. 69 с.
11. Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: навч.-метод. посіб. П. Р. Ігнатенко та ін. Київ: ІЗМІН, 1997. 252 с.
12. Виховуємо громадян-патріотів України: наук.-метод. посібник / І. Д. Бех, К. І. Чорна, К. О. Журба, В. А. Киричок, І. М. Шкільна, Г. А. Назаренко; за ред. К.І.Чорної. Черкаси: ЧОПОПП, 2012. 273 с.

13. Вишневецький О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Дрогобич: Коло, 2003. 528 с.
14. Журба К. О. Виховання патріотизму молодших підлітків у взаємодії сім'ї і школи : наук.-метод. посібник. *Класний керівник*. 2011. № 11–12 (95–96). 63 с.
15. Лабода С. Технология «Open Space», или Чудеса кофе паузы в «открытом пространстве». *Адукатор*. С. 18–23.
16. Опанасенко Н. Софія Русова про формування національної свідомості дитини у початковій школі. *Рідна школа*. 2000. № 310. С. 7-9.
17. Верменич Я. Пограниччя як соціокультурний феномен: просторовий вимір. *Регіональна історія України: зб. наук. ст.* Київ: Інститут історії України НАН України, 2012. Вип. 6. С. 67-90; с.14.
18. Верменич Я. Пограниччя як соціокультурний феномен: просторовий вимір. *Регіональна історія України: Зб. наук. ст.* Київ: Інститут історії України НАН України, 2012. Вип. 6. С. 67-90; с.14
19. Owen H. Open space technology [Електронний ресурс]. 1993. URL: <http://elementaleducation.com/wp-content/uploads/temp/OpenSpaceTechnology--UsersGuide.pdf>.
20. Reszcyński J. Polskie Kresy – mit i codzienność // *Limites Patriae*. Bielsko-Biała, 2004.

ФІЛЬМОТЕКА ПАТРІОТИЧНИХ ФІЛЬМІВ

1. Кіборги (2017, реж. Ахтем Сеітаблаєв). Історія оборони Донецького аеропорту. Символ незламності та братерства.
2. 20 днів у Маріуполі (2023, реж. Мстислав Чернов). Документальний фільм про облогу Маріуполя. Свідчення, біль, правда.
3. Зима у вогні (2015, реж. Євген Афінєєвський). Хроніка Революції Гідності. Громадянська активність і гідність.
4. Поводир (2014, реж. Олесь Санін). Драма про репресії проти кобзарів у 1930-х. Історична пам'ять і культура.
5. Плем'я (2014, реж. Мирослав Слабошпицький). Фільм без слів, де герої спілкуються жестами. Мовчазний спротив.
6. Невидимий батальйон (2017, колективний проєкт). Документальні історії жінок на війні. Рівність, гідність, служіння.
7. Той, хто пройшов крізь вогонь (2011, реж. Михайло Ілленко). Біографічна стрічка про українського льотчика. Вибір, честь, ідентичність.
8. Атлантида (2019, реж. Валентин Васянович). Поствоєнна Україна. Екзистенція, очищення, надія.
9. Мої думки тихі (2019, реж. Антоніо Лукіч). Глибока комедія про внутрішній пошук і самоідентифікацію.
10. Східняк (2020, реж. Андрій Іванюк). Військовий побут, фронтова етика, людяність у найскладніших умовах.
11. Іловайськ 2014. Батальйон (2019, реж. Іван Тимченко). Трагедія Іловайська. Пам'ять, жертвовність, правда.
12. Черкаси (2019, реж. Тимур Яценко). Експериментальна форма. Морський спротив у Криму. Вірність присязі, честь, незламність.

ВИРОБНИЧО-ПРАКТИЧНА ПРОДУКЦІЯ

Журба Катерина Олександрівна
Бех Іван Дмитрович
Федоренко Світлана Вікторівна
Коломоець Галина Анатолівна
Треїтяк Дмитро Вячеславович
Шкільна Ірина Миколаївна

**ФОРМУВАННЯ В УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА
ПОВОЄННОГО ЧАСУ**

МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Науковий редактор – К.О. Журба

ISBN 978-617-8768-05-8

DOI <https://doi.org/10.32405/978-617-8768-05-8-2025-148>

Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 8,60
Обл. вид. арк. 6,0
Наклад 100 прим.

**ВИДАВНИЦТВО
“НАІР”**

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
тел. (050) 433-67-93
email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
№4191 від 12.11.2011р.